

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

НІКОЛАЄВА ОЛЬГА ВІКТОРІВНА

УДК 347.787:004.8

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ТВОРІВ АРХІТЕКТУРИ,
СТВОРЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. В. Ніколаєва

Науковий керівник:
Яроцький Віталій Леонідович,
доктор юридичних наук, професор

ХАРКІВ – 2024

АНОТАЦІЯ

Николаєва О. В. Цивільно-правовий режим творів архітектури, створених з використанням штучного інтелекту: вітчизняний та світовий досвід. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2024.

Дисертація є першою в українській цивілістиці науковою працею, у якій комплексно досліджено теоретичні й практичні аспекти правового режиму творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту, за законодавством України та зарубіжних країн, визначено сутність окреслених правовідносин, досліджено їх суб'єктний склад та особливості механізму захисту прав їх учасників.

У роботі проаналізовано структуру та динаміку правовідносин, об'єктом яких є твір архітектури, створений з використання штучного інтелекту, у якості її теоретичної основи досліджено питання цивілістичної характеристики категорій правового режиму об'єкта та правового статусу суб'єкта цивільних правовідносин, зокрема й авторсько-правових, встановлено їх спільні й відмінні риси. Наголошено, що категорія правового режиму об'єкта цивільного правовідношення вказує насамперед на межі та обмеження в його правовому регулюванні, тобто на імперативні елементи в загальному диспозитивному регулюванні цивільних відносин. Категорія правового статусу застосовується до суб'єктів правовідношення, її основою в цивільному праві є правосуб'єктність особи. Проте спільною ознакою категорій правового статусу і правового режиму є цільова спрямованість правового регулювання відносин у сфері взаємодії наділених відповідним правовим статусом суб'єктів щодо об'єктів із визначеним правовим режимом. З урахуванням цих положень підтверджено висновок про винятково об'єктний характер штучного інтелекту та відповідно про

неможливість визнання його на сучасному етапі суб'єктом правовідносин та надання йому будь-якого правового статусу.

У результаті дослідження доведено, що твір архітектури, створений з використанням штучного інтелекту, завжди містить вагомий інтелектуальний, творчий внесок архітектора як його автора, а отже завжди оригінальним, тобто твором, на який відповідно виникають саме авторські права, а не права особливого роду. Автором такого твору завжди є архітектор, який на правомірній правовій підставі використав систему штучного інтелекту або ж скористався результатом правомірного використання системи штучного інтелекту замовником твору за відповідним договором. Стверджується, що навіть за умови використання генеративного штучного інтелекту архітектор як кваліфікований спеціаліст надає насамперед значну необхідну та достатню кількість запитів та підказок, які коригують та направляють процес генерування штучним інтелектом, зрештою визначаючи його остаточну форму та оригінальність як об'єкта цивільно-правового захисту. Крім того, істотним інтелектуальним, творчим внеском архітектора у створення твору архітектури з використанням штучного інтелекту завжди слід вважати здійснення авторського нагляду, який є невід'ємною частиною архітектурної діяльності, під час якої відбувається зведення об'єкта архітектури як форми втілення твору архітектури, та зумовлює статус архітектора як спеціального суб'єкта відповідальності за результат втілення цього твору. Система штучного інтелекту в цьому разі є інструментом створення твору, а не джерелом генерування неоригінального об'єкта, на який виникають права особливого роду (*sui generis*). При цьому обґрунтовано, що за умови відсутності творчого внеску фізичної особи для створення твору архітектури з використанням штучного інтелекту у формі ескізів, креслень ілюстрацій чи інших зображень / моделей та мети подальшого втілення твору архітектури в містобудуванні, результат генерування штучним інтелектом має правовий режим неоригінального об'єкта.

Визначено, що в разі використання штучного інтелекту архітектором для генерування зображень, ескізів, креслень, моделей з метою візуалізації авторського задуму на різних етапах архітектурної діяльності, які рішенням архітектора долучаються до архітектурного проєкту, такі зображення, ескізи, креслення, моделі тощо стають частиною такого проєкту та в комплексі становлять відповідний твір архітектури.

Виокремлено загальні та спеціальні ознаки твору архітектури як об'єкта цивільних прав. Загальними ознаками твору архітектури, як і будь-якого іншого різновиду творів, є оригінальність, інтелектуальний, творчий характер, їх притаманність тільки людині. Спеціальні ознаки твору архітектури це – галузь створення (спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень) та форма втілення (креслення, ескізи, моделі будівель чи споруд, збудовані будівлі чи споруди, плани населених пунктів тощо). Доведено, що для набуття творчим задумом архітектора правового значення твору архітектури він неодмінно повинен відповідати вимогам будівельних норм і правил. Така відповідність будівельним нормам та правилам має не тільки суто теоретичну значущість для характеристики особливостей твору архітектури, але й практичне значення – для відмежування від подібних об'єктів правового захисту, таких як твори образотворчого мистецтва, а також ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки тощо.

Під час дослідження наголошено на важливості розуміння пов'язаності авторського права на твір архітектури та права власності на об'єкт архітектури як специфічної ознаки цього об'єкта цивільних прав, пов'язаної з його призначенням для безпосереднього використання.

Аргументовано, що плани населених пунктів, затверджені уповноваженими органами публічної влади у встановленому законодавством порядку (зокрема, Законом України «Про основи містобудування»), або проєкти таких планів, що створюються в межах здійснення своїх функцій

відповідними органами публічної влади, не є об'єктами авторського права, оскільки є актами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, що є офіційними документами політичного, законодавчого, адміністративного і судового характеру (закони, укази, постанови, рішення, державні стандарти тощо), або їх проєктами.

Зроблено висновок щодо особливостей правової природи авторського нагляду у сфері архітектури, що здійснюється під час створення твору архітектури, заключним етапом якого є зведення об'єкта архітектури як форми втілення такого твору, з урахуванням його місця в системі відповідних правовідносин. Обґрунтовано подвійну правову природу авторського нагляду як елемента змісту правовідношення, а саме його характеристику як правообов'язку – водночас і права, і обов'язку архітектора як автора твору архітектури, оскільки авторський нагляд містить ознаки як можливої, так і необхідної поведінки суб'єкта правовідношення. Авторський нагляд є необхідним для забезпечення контролю за дотриманням будівельних норм та правил у сфері архітектурної діяльності, тобто його сутність виходить за межі можливої поведінки архітектора як уповноваженого суб'єкта, адже має також і обов'язковий характер. Водночас через авторський нагляд реалізується право на недоторканність твору архітектури, архітектор під час авторського нагляду одночасно і має право заперечувати проти недотримання проєкту, причому він не може бути примушений реалізувати це право, якщо це не стосується дотримання законодавчо встановлених норм у будівництві, і зобов'язаний вжити заходів у разі відхилення від проєкту.

Досліджено вітчизняні та зарубіжні доктринальні підходи до розуміння поняття оригінальності твору як новели чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права», що визначається в цьому законі через поняття власної інтелектуальної, творчої діяльності автора та творчих рішень, тобто використовує категорію творчості. Надано рекомендації для вдосконалення його конкретизації в правозастосуванні як оціночного поняття. Основою для розуміння поняття оригінальності твору визначено

твердження, що творчість притаманна винятково людині, оскільки для цього потрібне усвідомлення себе та навколишньої дійсності, розуміння меж і можливостей, здатність осмислювати усвідомлюване та втілювати результати цього осмислення у якісно нову форму, на що спроможна тільки людина. Натомість штучний інтелект у результаті свого автономного функціонування оригінальний об'єкт створити не може.

Аргументовано неузгодженість законодавчого закріплення системи творів архітектури у законодавстві про авторське право та архітектурну діяльність, що в комплексі становить правову основу регулювання правового режиму творів архітектури. Визначено, що відповідно до специфіки процесу втілення відповідних об'єктів (будівель чи споруд) згідно з чинним законодавством України твори архітектури є поняттям, що об'єднує твори у галузях спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтних утворень. Запропоновано відповідні зміни до Законів України «Про авторське право і суміжні права» та «Про архітектурну діяльність».

У роботі розвинуто та поглиблено твердження про можливість і доцільність визнання замовника об'єкта архітектури співавтором твору архітектури, створеного на замовлення, навіть якщо він не є архітектором і не має відповідних спеціальних знань. Умовою такого співавторства є його істотний внесок у створення архітектурного рішення. При цьому замовник може використати штучний інтелект і створити зображення або модель для детальної візуалізації свого авторського задуму та його подальшої професійної обробки кваліфікованим архітектором. У такому разі ці зображення або модель долучаються до проєкту, а для визнання замовника співавтором від нього не вимагається попереднього знання й дотримання будівельних норм, як від архітектора (інженера), що має кваліфікаційний сертифікат. Такі обов'язки й відповідальність, що впливають зокрема й з авторського нагляду, можуть покладатися тільки на архітектора (інженера), що має кваліфікаційний сертифікат.

Практичне значення отриманих в роботі результатів полягає в можливості використання висновків, пропозицій та рекомендацій, обґрунтованих у дослідженні, у різних сферах, зокрема: правотворчій – для вдосконалення положень чинного цивільного законодавства України, які регламентують відносини, пов’язані зі створенням творів архітектури з використанням штучного інтелекту та розпоряджаннями правами на ці твори; правозастосовній – під час розгляду судами певних категорій справ та/або адвокатами, нотаріусами чи іншими особами – під час здійснення ними професійної діяльності; науково-дослідній – для проведення подальших наукових досліджень проблем, пов’язаних з правовим режимом творів архітектури, штучного інтелекту, оригінальністю творів; навчальному процесі – під час викладання таких дисциплін, як «Цивільне право України» та «Право інтелектуальної власності», для підготовки відповідних навчальних посібників, підручників та методичних матеріалів для студентів юридичних закладів вищої освіти.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, інноваційна діяльність, цивільно-правове регулювання, об’єкт права інтелектуальної власності, твір архітектури, твір, автор, авторське право, право особливого роду (*sui generis*), твір архітектури, створений з використанням штучного інтелекту, архітектурна діяльність, штучний інтелект, неоригінальні об’єкти, згенеровані штучним інтелектом, співавторство.

SUMMARY

Nikolaieva O. V. Civil law regime of architectural works created with the use of artificial intelligence: domestic and international experience. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

The dissertation is for obtaining the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in specialty 081 «Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kharkiv. 2024.

Nikolaieva O. V. Civil law regime of architectural works created with the use of artificial intelligence: domestic and international experience. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

The dissertation is for obtaining the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in specialty 081 «Law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kharkiv. 2024.

The dissertation is the first academic work in Ukrainian civil law which comprehensively examines the theoretical and practical aspects of the legal regime of architectural works created with the use of artificial intelligence under the laws of Ukraine and foreign countries, defines the essence of the legal relations outlined, studies their subject composition and the specifics of the mechanism for protecting the rights of their participants.

The research analyzes the structure and dynamics of legal relations the object of which is an architectural work created with the use of artificial intelligence, and as its theoretical basis the author investigates the issues of civilistic characteristics of the categories of legal regime of the object and legal status of the subject of civil legal relations, including copyright relations, and identifies their common and distinctive features. The author emphasizes that the category of legal regime of the object of civil legal relations primarily indicates the limits and restrictions in its legal regulation, i.e., the imperative elements in the general dispositive regulation of civil relations. The category of legal status is applied to the subjects of legal relations, and its basis in civil law is the legal subjectivity of a person. However, the common feature of the categories of legal status and legal regime is the focus of legal regulation on relations in the area of interaction of subjects with the corresponding legal status with regard to objects with a certain legal regime. Considering these provisions, the author confirms the conclusion that artificial intelligence is exceptionally an object and, accordingly, that it cannot be recognized as a subject of legal relations at the present time and be granted any legal status.

The study proves that an architectural work created with the use of artificial intelligence always contains a significant intellectual and creative contribution of the architect as its author, and therefore is always original, i.e. a work for which copyright, rather than sui generis rights, arise accordingly. The author of such a work is always an architect who has used an artificial intelligence system on a legitimate legal basis or has used the result of the legitimate use of an artificial intelligence system by the customer of the work under a relevant agreement. It is stated that even if generative artificial intelligence is used, the architect, as a qualified specialist, provides, first of all, a significant necessary and sufficient number of requests and hints which correct and direct the process of generation by artificial intelligence, ultimately determining its final form and originality as an object of civil legal protection. In addition, the architect's significant intellectual and creative contribution to the creation of an architectural work, the final stage of which is the construction of an architectural object as a form of embodiment of such a work, with due regard for its place in the system of relevant legal relations. The author concludes that there are specific features of the legal nature of author's supervision in the field of architecture which is carried out during the creation of an architectural work, the final stage of which is the construction of an architectural object as a form of embodiment of such a work, with due regard for its place in the system of relevant legal relations. The author substantiates the dual legal nature of author's supervision as an element of legal relations, namely, its characterization as right-duty – both the right and the duty of an architect as the author of an architectural work, since author's supervision contains signs of both possible and necessary behavior of a subject of legal relations. Author's supervision is necessary to ensure control over compliance with building codes and regulations in the field of architectural activity, i.e. its essence goes beyond the possible behavior of an architect as an authorized entity, as it is also mandatory. At the same time, the right to the inviolability of an architectural work is realized through the author's supervision; during the author's supervision, the architect also has the right to object to non-compliance with the project, and he or she cannot be forced to exercise this right unless it concerns compliance with the legally established standards in construction, and is obliged to take measures in case of deviation from

the project using artificial intelligence should always be considered the exercise of author's supervision, which is an integral part of architectural activity, during which an architectural object is erected as a form of embodiment of an architectural work, and determines the status of the architect as a special subject of responsibility for the result of the embodiment of this work. In this case, the artificial intelligence system is a tool for creating a work, and not a source of generating a non-original object to which sui generis rights arise. At the same time, it is substantiated that in the absence of an individual's creative contribution to the creation of an architectural work using artificial intelligence in the form of sketches, illustrations or other images/models and the purpose of further implementation of an architectural work in urban planning, the result of generation by artificial intelligence has the legal regime of a non-original object.

It is determined that if an architect uses artificial intelligence to generate images, sketches, drawings, models in order to visualize the author's intention at different stages of architectural activity, which are included in an architectural project by the architect's decision, such images, sketches, drawings, models, etc. become part of such a project and, in combination, constitute the relevant architectural work.

The author identifies general and special features of an architectural work as an object of civil rights. The general features of an architectural work, like any other type of work, are originality, intellectual, creative character, and their inherent characteristic of a human being. The distinctive features of an architectural work are the field of creation (construction of buildings, urban planning, landscape art, landscape formations) and the form of embodiment (drawings, sketches, models of buildings or structures, constructed buildings or structures, plans of settlements, etc.) It is proved that for an architect's creative idea to acquire the legal significance of an architectural work, it must necessarily comply with the requirements of building codes and regulations. Such compliance with the building codes and regulations is not only of purely theoretical importance for characterizing the features of an architectural work, but also of practical

importance – for distinguishing it from similar objects of legal protection, such as works of fine art, as well as illustrations, maps, plans, drawings, sketches, plastic works relating to geography, geology, topography, technology, etc.

The study emphasizes the importance of understanding the relationship between copyright to an architectural work and ownership of an architectural object as a specific feature of this object of civil rights related to its purpose for direct use.

The author proves that the plans of settlements approved by the authorized public authorities in accordance with the procedure established by law (in particular, the Law of Ukraine “On the Fundamentals of Urban Development”) or drafts of such plans created within the framework of the exercise of their functions by the relevant public authorities are not copyrightable works, since they are acts of public authorities, bodies of local self-government, which are official documents of a political, legislative, administrative and judicial nature (laws, decrees, resolutions, decisions, state standards, etc.), or their drafts.

The author concludes that there are specific features of the legal nature of author's supervision in the field of architecture which is carried out during the creation of an architectural work, the final stage of which is the construction of an architectural object as a form of embodiment of such a work, with due regard for its place in the system of relevant legal relations. The author substantiates the dual legal nature of author's supervision as an element of legal relations, namely, its characterization as a legal obligation - both the right and the duty of an architect as the author of architectural work, since author's supervision contains signs of both possible and necessary behavior of a subject of legal relations. Author's supervision is necessary to ensure control over compliance with building codes and regulations in the field of architectural activity, i.e. its essence goes beyond the possible behavior of an architect as an authorized entity, as it is also mandatory. At the same time, the right to the inviolability of an architectural work is realized through the author's supervision; during the author's supervision, the architect also has the right to object to non-compliance with the project, and he or she cannot be

forced to exercise this right unless it concerns compliance with the legally established standards in construction, and is obliged to take measures in case of deviation from the project.

The author examines domestic and foreign doctrinal approaches to understanding the concept of work originality as a novelty of the current Law of Ukraine “On Copyright and Related Rights”, which is defined in this law through the concept of the author's own intellectual, creative activity and creative decisions, i.e., using the category of creativity. The author provides recommendations for improving its specification in law application as an evaluative concept. The basis for understanding the concept of originality of a work is the statement that creativity is inherent exclusively to humans, since it requires awareness of oneself and the surrounding reality, understanding of the limits and possibilities, and the ability to comprehend what is realized and to translate the results of this comprehension into a qualitatively new form, which only humans are capable of. Artificial intelligence, on the contrary, cannot create an original object as a result of its autonomous functioning.

The author argues that there is an inconsistency in the legislative consolidation of the system of architectural works in the legislation on copyright and architectural activity, which together constitute the legal basis for regulating the legal regime of architectural works. The author determines that, according to the specifics of the process of realization of the relevant objects (buildings or structures) under the current legislation of Ukraine, works of architecture are a concept which unites works in the fields of building construction, urban planning, landscape art and landscape formations. Corresponding amendments to the Laws of Ukraine “On Copyright and Related Rights” and “On Architectural Activity” are proposed.

The research develops and deepens the statement about the possibility and expediency of recognizing the customer of an architectural object as a co-author of an architectural work created to order, even if he is not an architect and does not have the relevant specialized knowledge. The condition for such co-authorship is

his or her significant contribution to the creation of an architectural solution. In this case, the customer can use artificial intelligence to create an image or model for detailed visualization of his or her author's idea and its further professional processing by a qualified architect. In this case, these images or models are included in the project, and to be recognized as a co-author, the customer does not need to have prior knowledge of and compliance with building codes, as an architect (engineer) with a qualification certificate. Such duties and responsibilities arising, inter alia, from the author's supervision can only be assigned to an architect (engineer) who holds a qualification certificate.

The practical significance of the results obtained in this work lies in the possibility of using the conclusions, proposals and recommendations substantiated in the study in various areas, in particular: law-making – to improve the provisions of the current civil legislation of Ukraine regulating relations related to the creation of architectural works using artificial intelligence and the disposal of rights to these works; law enforcement – for consideration by courts of certain categories of cases and/or by attorneys, notaries or other persons in their professional activities; research - for further scientific work on issues related to the legal regime of architectural works, artificial intelligence, originality of works; educational process – for teaching such disciplines as “Civil Law of Ukraine” and “Intellectual Property Law”, for preparation of relevant textbooks, manuals and methodological materials for law students of higher education.

Keywords: intellectual property law, innovative activity, civil law regulation, object of intellectual property law, architectural work, work, author, copyright, sui generis right, architectural work created using artificial intelligence, architectural activity, artificial intelligence, non-original objects generated by artificial intelligence, co-authorship.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Ніколаєва О. В. Правовий режим творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2023. № 1 (57). С. 215–222. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/280835/274986>. DOI: 10.20535/2308-5053.2023.1(57).280835.
2. Ніколаєва О. В. Підстави надання правової охорони творам архітектури, створеним з використанням штучного інтелекту. *Правова позиція.* 2023. № 4 (41). С. 26–30. URL: <https://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/4/5.pdf>. DOI: 10.32782/2521-6473.2023-4.5.
3. Ніколаєва О. В. Проблеми відповідальності автора, пов'язані зі створенням творів архітектури з використанням штучного інтелекту. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 4. С. 200–204. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/48.pdf. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-4/46.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Ніколаєва О. В. Доктринальні підходи щодо специфіки цивільно-правового режиму творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту. *Доктрина приватного права: традиції та сучасність: матеріали ХХ наук.-практ. конф., присвяч. 100-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслової (м. Харків, 4 лют. 2022 р.).* Харків, 2022. С. 466–470.
2. Ніколаєва О. В. Питання цивільно-правової кваліфікації творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав у сучасних умовах в*

Україні: матеріали Наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (м. Харків, 16 груд. 2022 р.). Харків, 2022. С. 239–243.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Загальні положення про правову природу творів архітектури як об'єктів, що створюються з використанням штучного інтелекту	14
1.1. Теоретичні основи характеристики творів архітектури, створених з використанням штучного інтелекту	14
1.2. Твір архітектури як об'єкт права інтелектуальної власності, який може бути створений з використанням штучного інтелекту	29
1.3. Цивільно-правова природа штучного інтелекту та правове регулювання його використання	61
Висновки до розділу 1	86
Розділ 2. Динаміка правовідносин, що виникають стосовно творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту	91
2.1. Створення твору архітектури з використанням штучного інтелекту як підстава виникнення суб'єктивних цивільних прав та елемент архітектурної діяльності	91
2.2. Авторські права на твір архітектури, створений із використанням штучного інтелекту, та розпоряджання ними	131
2.3. Механізми захисту прав у відносинах щодо творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту	152
Висновки до розділу 2	175
Висновки	181
Список використаних джерел	184
Додаток	209

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Технології, пов'язані з використанням штучного інтелекту, впливають на майже всі сфери суспільства, а отже – виникають нові відносини, які потребують відповідного правового регулювання. Право інтелектуальної власності при цьому є однією з підгалузей цивільного права, що зазнає наразі найбільших змін у зв'язку з впровадженням у відповідні відносини штучного інтелекту, як його навчанням так і умовами й результатами його застосування. Питання, що виникають у зв'язку з цим, мають як морально-етичний, так і економічний характер. Авторське право як інститут, що пов'язаний зі створенням творів, які є результатами інтелектуальної, творчої діяльності людини, відчутно трансформується під впливом новітніх технологій, змінюються погляди на твір як на об'єкт відповідних відносин. Так, переглядається розуміння внеску людини, необхідного для визнання того чи іншого об'єкта оригінальним, і, як наслідок, надання йому правової охорони як твору.

Чинне законодавство України про авторське право і суміжні права реагує на ці зміни: натеper маємо легальне визначення поняття твору та його оригінальності, що дають підстави відрізнити твір від неоригінального об'єкта, згенерованого комп'ютерною програмою, зрештою, вперше окреслено особливості правового режиму неоригінальних об'єктів, згенерованих комп'ютерною програмою, що стосуються й тих комп'ютерних програм, у яких використовуються методи штучного інтелекту. Однак відповідні положення містять лише загальні правила про надання на такі об'єкти прав особливого роду (*sui generis*), тому є потреба наукової розробки й деталізації цих правил.

Водночас твір архітектури як об'єкт авторського права доволі істотно відрізняється від інших видів творів, очевидно, він є складним і за процесом його створення, і за вимогами до цього процесу, і за формами об'єктивного вираження такого твору. Тому й виникає необхідність окремо дослідити

вплив застосування технологій штучного інтелекту на відносини зі створення творів архітектури, зокрема на здійснення авторського нагляду в архітектурній діяльності, на розпорядження цими творами та відповідальності в разі порушення прав на них, а також за шкоду, завдану внаслідок використання об'єктів, у яких втілено твори архітектури. У зв'язку з цим важливим є розуміння місця штучного інтелекту в цивільних, і зокрема авторсько-правових відносинах, питання про яке є дискусійним і потребує наукового дослідження, а також кваліфікації результату функціонування штучного інтелекту як об'єкта цивільних прав.

Проблематиці правового регулювання відносин, досліджуваних у роботі, зокрема щодо об'єктів інтелектуальної власності та правової природи штучного інтелекту, присвячено праці низки науковців. Так, вказані питання розглядали у своїх працях Г. О. Андрущук, М. М. Великанова, А. О. Вербицька, Є. А. Греков, Р. Є. Еннан, Ю. М. Жорнокуй, Ю. М. Капіца, Т. Г. Каткова, Х. І. Кметик-Подубінська, А. О. Кодинець, С. Р. Корнеєва, В. М. Косович, С. В. Мазуренко, Л. Р. Майданик, К. М. Міліцина, Є. О. Мічурін, Т. О. Музика, В. В. Надьон, О. А. Підпригора, Х. Ю. Тарасенко, Є. О. Тупицька, М. С. Уткіна, Р. Б. Шишка, О. О. Штефан, О. С. Яворська, І. Є. Якубівський, В. Л. Яроцький, R. Anusha, H. Aoki, S. Chesterman, A. Guadamuz, J. Kircher, S. Koos, M. Murray, B. Sharma, R. Singh, B. Sookman та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого 23 листопада 2021 року, протокол № 4 й узгоджено з планом науково-дослідних робіт кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого відповідно до цільової комплексної програми «Проблеми ефективності правового регулювання цивільних відносин в Україні» (№ державної реєстрації 0111u000963).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є отримання нових результатів у формі наукових висновків щодо визначення правового режиму творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту, з урахуванням вітчизняного та світового досвіду, з'ясування проблем цивільно-правового регулювання відносин, об'єктом яких є відповідні твори, та надання обґрунтованих пропозицій і рекомендацій для їх вирішення.

Для досягнення мети у дослідженні поставлено такі завдання:

– визначити поняття та ознаки твору архітектури з урахуванням його правової природи, що зумовлює особливості використання технологій штучного інтелекту для його створення;

– розкрити зміст та правову природу категорії штучного інтелекту та засади правового регулювання відносин щодо його використання;

– визначити цивільно-правові підстави виникнення та здійснення прав на твори архітектури, втілені у формах планів, ескізів, креслень, будівель і споруд, створені з використанням штучного інтелекту;

– окреслити специфіку застосування поняття оригінальності як критерію кваліфікації об'єктів як творів, зокрема й творів архітектури, для створення яких використовувався штучний інтелект;

– визначити суб'єктний склад та зміст архітектурної діяльності як правовідносин, у межах яких створюються твори архітектури та застосовуються технології штучного інтелекту;

– з'ясувати специфіку застосування механізмів цивільно-правової відповідальності в разі порушення прав у досліджуваних відносинах.

Об'єктом дослідження є особливості цивільно-правового регулювання відносин, об'єктом яких є твори архітектури, створені з використанням штучного інтелекту, за законодавством України та інших країн.

Предметом дослідження є цивільні правовідносини щодо творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту, за законодавством України та зарубіжних країн.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є загальні та спеціальнонаукові методи дослідження. Застосування діалектичного методу дало змогу проаналізувати правовий режим творів архітектури та штучного інтелекту та з'ясувати особливості застосування останнього в процесі створення творів архітектури.

За допомогою історичного методу з'ясовано підґрунтя сучасного правового регулювання авторсько-правових відносин та відносин щодо штучного інтелекту.

Метод системно-структурного аналізу надав можливість комплексно з'ясувати специфіку правового режиму твору архітектури, втілену в нормах різних нормативно-правових актів, а також місце штучного інтелекту в цивільних правовідносинах.

Порівняльно-правовий метод використано для визначення особливостей та запозичення позитивного досвіду правового регулювання відносин, розглянутих у роботі та визначення їх основних положень, зокрема поняття твору архітектури, оригінальності, творчості, авторства штучного інтелекту, у зарубіжному та міжнародному праві.

Формально-юридичний метод дав змогу визначити проблеми в правовому регулюванні відносин щодо творів архітектури, штучного інтелекту та застосування штучного інтелекту для створення творів архітектури та запропонувати способи їх усунення.

Емпіричним підґрунтям роботи є законодавчі та інші нормативно-правові акти, судова практика України, зарубіжних країн, а також положення міжнародного права, цивілістичні наукові дослідження тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що це перша в Україні дисертаційна робота, у якій комплексно досліджено теоретичні й практичні аспекти правового режиму творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту за законодавством України та зарубіжних країн, визначено сутність окреслених правовідносин, досліджено їх суб'єктний склад та особливості механізму захисту прав їх

учасників. У ході наукового дослідження отримано такі основні наукові результати:

уперше:

– доведено, що автором твору архітектури, який був створений з використанням штучного інтелекту та набув правової охорони як об'єкт авторського права, є саме його творець, або ж ліцензований користувач системи штучного інтелекту, що здійснив вагомий особистий інтелектуальний та організаційний внесок для його створення з урахуванням значної, необхідної та достатньої кількості одиничних інформативно наповнених запитів та змістовно-формуючих підказок, що в значній мірі коригували та направляли штучний інтелект під час генерування формально-змістовного наповнення твору й зрештою визначили його остаточну форму та оригінальність як об'єкта цивільно-правового захисту. Доведено, що за цих умов з погляду права система штучного інтелекту підлягає розгляду як допоміжний для автора технічний інструмент створення твору, а не базове джерело генерування неоригінального об'єкта, на який виникають права особливого роду (*sui generis*);

– аргументовано, що сам факт використання штучного інтелекту для створення творів архітектури (з урахуванням усіх вимог чинного цивільного законодавства України) не може автоматично та беззастережно означати їх віднесення до неоригінальних об'єктів, згенерованих комп'ютерною програмою, на які виникають права особливого роду (*sui generis*), оскільки в архітектурній діяльності, що полягає у створенні творів архітектури, втілених у різних формах, обов'язковою є не тільки творча участь автора твору на всіх її етапах, але і його статус як спеціального суб'єкта цивільно-правової відповідальності за відповідність результату втілення цього твору в будівлі чи споруді будівельним нормам та правилам, естетичним та містобудівельним стандартам та іншим вимогам, що набуває особливого суспільного значення;

– доведено, що за умови відсутності творчого внеску фізичної особи для створення твору архітектури з використанням штучного інтелекту та мети подальшого втілення твору архітектури в містобудуванні, він може набувати правового режиму неоригінального об'єкта, що задовольняє естетичні чи інші найрізноманітніші потреби учасників цивільного обороту або використовується в навчальних чи інших цілях;

– визначено, що використання штучного інтелекту виключно для візуалізації архітектором авторського задуму на різних етапах архітектурної діяльності за рахунок долучення до архітектурного проєкту зображень, ескізів та креслень, згенерованих штучним інтелектом, за умови дотримання всіх інших нормативних вимог щодо оригінальності твору, не зменшує й не нівелює особистий творчий, інтелектуальний внесок архітектора та відповідно жодним чином не впливає на оригінальність твору архітектури та визнання його об'єктом відповідної правової охорони як твору;

– обґрунтовано можливість виокремлення загальних та спеціальних ознак твору архітектури як об'єкта цивільних прав. Загальні ознаки твору архітектури, як і будь-якого іншого різновиду творів, – це оригінальність, інтелектуальний, творчий характер, їх притаманність тільки людині. Спеціальні ознаки твору архітектури визначаються шляхом аналізу легального поняття твору архітектури, закріпленого у п. 57 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» – галузь створення (спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень) та форма втілення (креслення, ескізи, моделі будівель чи споруд, збудовані будівлі чи споруди, плани населених пунктів тощо);

– доведено, що для набуття творчим задумом архітектора правового значення твору архітектури він повинен відповідати вимогам будівельних норм і правил. І хоча формально в абз. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність» відповідність будівельним нормам і правилам є ознакою проєкту, а не власне творчого задуму (архітектурного

рішення), яке становить частину проєктної документації, проте лише обов'язкове врахування будівельних норм дає змогу розглядати будь-яку форму втілення творчого архітектурного задуму як твір архітектури, що підлягає правовому захисту. Аргументовано, що відповідність будівельним нормам та правилам має не тільки суто теоретичну значущість для характеристики особливостей твору архітектури, але й практичне значення – для розмежування подібних об'єктів правового захисту, адже вказані форми втілення творів архітектури мають окремі ознаки, якими характеризуються також твори образотворчого мистецтва (п. 58 ст. 1 та п. 8 ч. 1 ст. 6 «Про авторське право і суміжні права»), ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, та інших сфер діяльності (п. 15 ч. 1 ст. 6 «Про авторське право і суміжні права»);

– визначено, що плани населених пунктів, затверджені уповноваженими органами публічної влади у встановленому законодавством порядку (зокрема, Законом України «Про основи містобудування»), або проєкти таких планів, що створюються в межах здійснення своїх функцій відповідними органами публічної влади, не є об'єктами авторського права згідно з п. 3 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» як акти органів державної влади, органів місцевого самоврядування, що є офіційними документами політичного, законодавчого, адміністративного і судового характеру (закони, укази, постанови, рішення, державні стандарти тощо), а також їх проєктами;

– схарактеризовано особливості правової природи авторського нагляду у сфері архітектури, що здійснюється під час створення твору архітектури, заключним етапом якого є зведення об'єкта архітектури як форми втілення такого твору. Його юридична унікальність як елемента змісту досліджуваного правовідношення полягає в його подвійній правовій природі, адже авторський нагляд є правообов'язком – водночас і правом, і обов'язком архітектора як автора твору архітектури, оскільки містить ознаки

як можливої, так і необхідної поведінки суб'єкта правовідношення. Насамперед авторський нагляд є необхідним складником забезпечення контролю за дотриманням будівельних норм та правил у сфері архітектурної діяльності, що вже свідчить про те, що ця діяльність однозначно виходить за межі можливої поведінки архітектора як управненого суб'єкта, адже має також і обов'язковий характер. Реалізуючи право на недоторканність твору архітектури, архітектор під час авторського нагляду одночасно і має право заперечувати проти недотримання проєкту, причому він не може бути примушений реалізувати це право, якщо це не стосується дотримання законодавчо встановлених норм у будівництві, разом з тим зобов'язаний вжити заходів у разі відхилення від проєкту;

удосконалено:

– розуміння поняття оригінальності твору як новели чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права», легальне визначення якого послуговується поняттями власної інтелектуальної творчої діяльності автора та творчих рішень, тобто використовує категорію творчості. З'ясовано, що творчість притаманна винятково людині, оскільки для цього потрібне усвідомлення себе та навколишньої дійсності, розуміння меж і можливостей, здатність осмислювати усвідомлюване та втілювати результати цього осмислення у якісно нову форму, на що спроможна тільки людина. Тому тільки людина є автором твору, а комп'ютерні програми, зокрема і штучний інтелект, у результаті свого автономного функціонування оригінальний об'єкт створити не можуть. Оригінальність твору та, відповідно, його охороноздатність не залежить від його мистецької цінності чи складності;

– положення щодо необхідності узгодити нормативне закріплення системи творів архітектури в законодавстві про авторське право та архітектурну діяльність. Визначено, що відповідно до специфіки процесу втілення відповідних об'єктів (будівель чи споруд) згідно з чинним законодавством України твори архітектури є поняттям, що об'єднує твори у

галузях спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтних утворень. Запропоновано відповідні зміни до п. 11 ч. 1 ст. 6 «Про авторське право і суміжні права» та ч. 2 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність»;

набули подальшого розвитку:

– твердження про можливість і доцільність внесення до ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» норми про визнання замовника об'єкта архітектури співавтором твору архітектури, створеного на замовлення, за умови, що він зробив істотний внесок у створення архітектурного рішення. При цьому замовник може використати штучний інтелект і створити зображення або модель для детальної візуалізації свого авторського задуму та його подальшої професійної обробки кваліфікованим архітектором. У такому разі ці зображення або модель долучаються до проєкту, а для визнання замовника співавтором від нього не вимагається дотримання будівельних норм, як від архітектора (інженера), що має кваліфікаційний сертифікат;

– розуміння пов'язаності авторського права на твір архітектури та права власності на об'єкт архітектури як специфічної ознаки цього об'єкта цивільних прав, пов'язаної з його призначенням для безпосереднього використання;

– цивілістична характеристика категорій правового режиму об'єкта та правового статусу суб'єкта цивільних правовідносин, зокрема й авторсько-правових, встановлено їх спільні і відмінні риси. Наголошено, що категорія правового режиму об'єкта цивільного правовідношення вказує насамперед на межі та обмеження в його правовому регулюванні, тобто на імперативні елементи в загальному диспозитивному регулюванні цивільних відносин. Категорія правового статусу застосовується до суб'єктів правовідношення, її основою в цивільному праві є правосуб'єктність особи. Проте спільною ознакою категорій правового статусу і правового режиму є цільова спрямованість правового регулювання відносин у сфері взаємодії наділених

відповідним правовим статусом суб'єктів щодо об'єктів із визначеним правовим режимом.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі, у різних сферах, зокрема: правотворчій – для вдосконалення положень чинного цивільного законодавства України, які регламентують відносини, пов'язані зі створенням творів архітектури з використанням штучного інтелекту та розпоряджаннями правами на ці твори; правозастосовній – під час розгляду судами певних категорій справ та/або адвокатами, нотаріусами, юрисконсультами чи іншими особами – під час здійснення ними професійної діяльності; науково-дослідній – для проведення подальших наукових досліджень проблем, пов'язаних з правовим режимом творів архітектури, штучного інтелекту, оригінальністю творів; навчальному процесі – під час викладання таких дисциплін, як «Цивільне право України» та «Право інтелектуальної власності», для підготовки відповідних навчальних посібників, підручників та методичних матеріалів для студентів юридичних закладів вищої освіти.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення й висновки, сформульовані в представлений науковій роботі, обговорювалися на засіданнях кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав у сучасних умовах в Україні: (м. Харків, 16 грудня 2022 р.); «Доктрина приватного права: традиції та сучасність» (м. Харків, 4 лютого 2022 р.).

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації відповідає поставленим меті та завданням дисертації. Дисертація містить вступ, два розділи, що містять шість підрозділів, список використаних джерел і додаток

(список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію її результатів). Загальний обсяг рукопису дисертації становить 210 сторінок, із яких основного тексту 183 сторінки, список використаних джерел 222 найменування на 25 сторінках та додаток на 2 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ТВОРІВ АРХІТЕКТУРИ ЯК ОБ'ЄКТІВ, ЩО СТВОРЮЮТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

1.1. Теоретичні основи характеристики творів архітектури, створених з використанням штучного інтелекту

Серед об'єктів права інтелектуальної власності взагалі та авторського права зокрема твори архітектури можна цілком справедливо вважати одними з найскладніших з погляду їхніх фізичних та юридичних властивостей та найбільш проблематичних для правового регулювання пов'язаних з ними відносин. Мова йде не тільки про їхню специфіку як творів, що визначається насамперед у Законі України «Про авторське право і суміжні права» [98], а й про більш широке розуміння їх правового режиму як об'єктів цивільних прав взагалі.

Варто зауважити, що поняття правового режиму є одним із базових у теоретико-правовому інструментарії та поширеним у різних галузях права, зокрема й у цивільному. Воно застосовується як до юридичних фактів-станів (на жаль, наразі всім знайомий публічно-правовий правовий режим воєнного стану), так і до характеристики об'єктів у приватному праві. Так, усталеною практикою в цивілістичній науці є описувати правові режими різних об'єктів, зокрема правовий режим нерухомості, правовий режим земель різного призначення, правовий режим майна подружжя, правовий режим цінних паперів тощо. Проте можна констатувати, що переважна більшість дослідників не формулюють поняття правового режиму, використовуючи його як загальнозрозумілий термін. Натомість, на нашу думку, цей термін не є однозначним, щонайменше оскільки не має легального визначення. Тому варто визначитися з розумінням терміну «правовий режим» як однієї з методологічних основ дисертаційної роботи.

Загалом слід зауважити, що сам термін «правовий режим» вивчався здебільшого й насамперед теоретиками права, зокрема О. В. Петришин визначає його як особливий порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин [87, с. 530]. Такий порядок у відповідній сфері є комплексним, специфічним, містить низку сутнісних елементів, а саме методи, способи, типи регулювання, що виявляються в установлених у законодавстві принципах.

Водночас можна констатувати, що в чинному законодавстві України за допомогою термінологічного інструментарію правового режиму певного явища дійсності, як-от об'єкти чи стани, окреслюються насамперед особливості публічно-правового характеру. У літературі підсумовують, що «чітке виділення конкретного правового режиму має місце зазвичай у галузях публічного права» [9, с. 200]. Ба більше, наприклад, О. А. Яковлєв слушно вказує, поряд із положеннями Конституції України [49], саме на норми Податкового та Митного кодексів України як на джерела норм про правові режими. Серед правових режимів, які називає автор, не має винятково публічноправової природи тільки правовий режим власності [153, с. 80]. Тобто можна зробити цілком послідовний висновок, що поняття правового режиму все ж перейшло в приватноправовий інструментарій саме з публічного права, і, застосовуючи його, ми розуміємо, що мова йде про наявність публічного, імперативного елемента навіть у приватноправовому регулюванні, про встановлення певних меж і вимог. Водночас у цивільному праві термін «правовий режим» пов'язується переважно з конкретним об'єктом, на що вказує й М. Сібільов [121, с. 106]. І саме специфіка ознак такого об'єкта обумовлює особливі способи й методи правового регулювання відносин, елементом яких є цей об'єкт.

Грунтовно досліджуючи поняття правового режиму стосовно категорії грошей у цивільному праві, О. В. Даниленко виокремлює й конкретизує узагальнені риси правових режимів, зважаючи на їх приватноправову специфіку. Серед них розуміння сутності правового режиму як порядку

регулювання правовідносин (ці відносини є предметом правового режиму), нормативна визначеність, забезпеченість юридичними засобами дозволу, заборони, припису, а також цільову спрямованість такого правового регулювання [19, с. 45-46]. Крім того, можна погодитися з твердженням, що за допомогою категорії правового режиму відбувається більш змістовно складне визначення низки «правових засобів, які повинні окреслити певне правове поле для діяльності суб'єктів шляхом визначення їх правового статусу і визначити рамки правового становища об'єктів» [9, с. 199].

Водночас варто розмежовувати поняття «метод правового регулювання» та «правовий режим», які з огляду на зміст деяких наукових праць можуть здатися подібними, а іноді навіть збігаються по суті [67, с. 125], оскільки в обох випадках окреслюють деяку сукупність засобів і способів правового регулювання. Однак констатуємо, що метод правового регулювання – це тільки один з елементів змісту правового режиму. Іншими словами – тільки суто сукупністю засобів і способів правового регулювання зміст правового режиму не вичерпується. Мова йде про те, що правовий режим як у публічному, так і в приватному праві дає змогу відповісти не тільки на запитання «як діяти?» у відносинах стосовно характеризуваного об'єкта, а й на запитання «для чого?» або «з якою метою?». Тому важливим зауваженням щодо характеристики поняття правового режиму є вказівка на його спрямованість, ступінь сприяння інтересам різних суб'єктів права, що втілюється в певному ступені жорсткості регулювання суспільних відносин, наявності певних обмежень чи пільг [87, с. 531]. Власне з цих міркувань і випливає висновок про публічноправове підґрунтя змісту категорії правового режиму, оскільки саме держава має змогу визначати мету здійснення відповідної правової політики і для її реалізації в межах здійснення правового регулювання встановлювати обов'язкові, тобто імперативні межі та обмеження, що формують умови перебування певного об'єкта в статичних та динамічних правовідносинах.

Так, зважаючи на мету правового регулювання певних відносин, зокрема й розглядуваних у роботі відносин зі створення творів архітектури та застосування в цій та інших сферах штучного інтелекту, як вивчення чинного правового режиму, так і розробка пропозицій для його удосконалення мають істотне значення саме з урахуванням місця, яке надається в державі для цієї сфери. За час здійснення нашого дослідження було схвалено Концепцію Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року [114], у якій зокрема визначено пріоритетні галузі економіки, де використовуються технології штучного інтелекту. Так, на рівні держави такими визнано низку галузей: сільське господарство, машинобудування, оборонну та ядерну промисловість, наукову та науково-технічну діяльність тощо. На жаль, будівництво та архітектура не визначені як пріоритетні галузі для розвитку використання в них штучного інтелекту на державному рівні, що, на нашу думку, не є цілком правильно. Так, будівництво є здебільшого сферою діяльності, яка здійснюється приватними суб'єктами, проте містобудування є діяльністю, яка активно курується органами державної влади та органами місцевого самоврядування як з огляду на необхідність ефективного планування територій населених пунктів, так і зважаючи на обов'язковість дотримання державних будівельних норм. Крім того, унаслідок збройної агресії величезна частина території України потребує відбудови, а контрольоване та обґрунтоване застосування технологій штучного інтелекту може істотно спростити відповідні процеси. Тому, на нашу думку, сфера містобудування й архітектури мала б бути внесена в перелік пріоритетних сфер, де варто стимулювати розвиток технологій штучного інтелекту. А з погляду на твори архітектури, створені з використанням штучного інтелекту, крізь призму поняття правового режиму варто зауважити, що правовідносини, елементом яких є відповідні об'єкти, власне, потребують активного державного

сприяння, не зважаючи на те, що створюються вони, як правило, суб'єктами приватних правовідносин за їх ініціативою.

Водночас, звісно, для правових режимів у цивільному праві характерним є переважання дозволів над заборонами й приписами, що є цілком властивим приватноправовій природі цивільно-правових норм. Цивільно-правове регулювання спрямоване здебільшого на оформлення ініціативи учасників відповідних правовідносин, установлюючи імперативні межі, як правило, там, де є потреба додаткового правового захисту слабшої сторони правовідношення або йдеться про цінні з погляду законодавця об'єкти правовідношення.

Слід також зауважити, що оскільки поняття правового режиму в цивілістиці застосовується переважно до об'єкта, то це означає його дотичність до певного правовідношення, елементом якого є об'єкт, правовий режим якого вивчається. Не можна не погодитися з думкою, що «правовий режим певного об'єкта розкривається через особливості виникнення, здійснення та припинення суб'єктивних прав та обов'язків щодо нього» [143, с. 157]. Зазначене дає підстави твердити, що будь-які правові режими мають сенс саме в контексті суспільного відношення, що врегульовується нормами права, та пов'язані з елементами його структури. Так, правовий режим об'єкта як встановлений законом порядок правового регулювання відносин визначає коло суб'єктів відповідних правовідносин, їх права та обов'язки, умови та порядок набуття, здійснення, передання та припинення цих прав та обов'язків, а також підстави та умови відповідальності у разі порушення прав відповідних суб'єктів. Крім того, слід брати до уваги наявність мети встановлення відповідного правового режиму як сутнісної ознаки цього поняття, тобто з'ясовувати питання, задля якого саме ефекту правового регулювання відносин запроваджено наявний правовий режим, чи досягнутий цей ефект і що варто змінити для більш якісного його досягнення.

Слід також звернути увагу, особливо в контексті нашої дисертаційної роботи, на розмежування понять «правовий режим» та «правовий статус». Так, якщо поняття правового режиму пов'язується з об'єктом правовідношення, то правовий статус надається суб'єктові. Поняття правового статусу визначається як сукупність суб'єктивних прав, юридичних обов'язків і законних інтересів суб'єктів права [128, с. 534]. У теорії права, зокрема, найбільш подібною до правового статусу суб'єкта є категорія правосуб'єктності, яка вміщує в себе поняття правоздатності, дієздатності та деліктоздатності особи. За цивільним правом та законодавством України мова йде відповідно про можливість мати права та обов'язки (ст. 25 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України), самостійно набувати та здійснювати права, створювати та виконувати обов'язки, а також нести відповідальність у разі їх невиконання (ст. 30 ЦК України) [137].

Водночас правовий статус не вичерпується тільки обсягом прав та обов'язків особи, «не лише визначає стандарти можливої та необхідної поведінки, що встановлює ступінь взаємодії держави, суспільства і особи, а й забезпечує нормальну життєдіяльність соціального середовища» [85, с. 95]. Тобто подібність правового статусу та правового режиму як правничих категорій полягає в їх соціальній цільовій спрямованості як компоненті їхньої характеристики. Іншими словами, правовий статус особи не тільки встановлює види й міри можливої та необхідної поведінки суб'єктів правовідносин, а й підкреслює роль та/або функцію того чи іншого суб'єкта в соціальній взаємодії з погляду права.

Власне, можна погодитися з твердженням, що правовий статус і соціальний статус співвідносяться як форма і зміст [61, с. 19]. Крім того, до елементів правового статусу також відносять правові норми, власне права, свободи, законні інтереси та обов'язки суб'єкта, відповідальність, принципи, гарантії прав і свобод, правовідносини так званого статусного типу [85, с. 96; 128, с. 535]. Причому слід завжди пам'ятати, що права й свободи не можуть

бути реалізовані без обов'язків та відповідальності [128, с. 535]. І саме в контексті нашого дослідження ми можемо побачити, що спрямована на характеристику суб'єкта категорія правового статусу дає змогу схарактеризувати дещо більше, ніж сукупність прав та обов'язків суб'єкта – мова йде й про умови на функціональну спрямованість його взаємодії в правовідносинах з іншими суб'єктами.

Так, у роботі розглянуто особливості правового статусу архітектора як автора та учасника абсолютних та відносних авторсько-правових відносин. Мова йде про те, що згідно з чинним законодавством України про архітектурну діяльність до архітектора як суб'єкта цієї діяльності висуваються підвищені вимоги кваліфікації та сертифікації. Так, в абзаці 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність» наголошується на відповідальності архітектора за результати своєї роботи [100], така відповідальність є винятковою, іншими словами – він як автор і професіонал повинен гарантувати дотримання належного рівня вимог до твору архітектури, який може бути втілений зокрема у формі будівлі. І тут виявляється взаємозв'язок категорій правового режиму і правового статусу відповідно творів архітектури і архітектора, а також цільова спрямованість цих обох категорій: зважаючи на високі вимоги до безпеки під час експлуатації творів архітектури, втілених зокрема у формі будівель і споруд, у законодавстві відповідно визначено й необхідність належної кваліфікації архітектора, який і має право, і зобов'язаний проконтролювати процес такого зведення в межах авторського нагляду.

Це виявляється й у зворотному зв'язку: тільки архітектор, маючи спеціальні фахові знання, що значно виходять за межі знань та життєвого досвіду середньостатистичної освіченої людини, здатен своєю участю у відповідному творчому процесі й фактично, і юридично створити твір архітектури. При цьому в таких відносинах, де одним із суб'єктів є фахівець, і підкреслюється важливість врахування справедливості, добросовісності та

розумності як однієї з загальних засад цивільного законодавства (ст. 3 ЦК України).

Так, фактично в будь-яких правовідносинах, де залучається особа, до кваліфікації якої договором, законом чи звичаєм ділового обороту висуваються певні підвищені вимоги, тобто в них недостатнім є «нормальний середній рівень інтелекту, рівень знань та життєвого досвіду», що є одним з критеріїв розумності, як відомо, запозиченим з англо-американської правової доктрини [142, с. 291], але прийнятним для конкретизації цього оціночного поняття і в українській правовій системі. Тому у відносинах щодо такого складного об'єкта, як твір архітектури, відповідним засадам розумності є залучити сертифікованого архітектора, з огляду на його спроможність передбачати обставини, які потенційно можуть впливати на права та обов'язки інших учасників цивільних відносин [211, с. 103] – ще один критерій для встановлення дотримання засад розумності як безпосередньо в правовідносинах, так і в правовому регулюванні таких відносин. З цього погляду засади розумності пов'язані й з підставами виникнення відповідних правовідносин, оскільки не можна заперечити, що в доктрині їх виникнення звично й усталено пов'язується з вольовою, усвідомленою та цілеспрямованою діяльністю людей [82, с.101]. Мова йде не тільки про мету учасників конкретного правовідношення, а й мету суб'єкта правового регулювання, задля якої в нормах права формулюються відповідні правові режими об'єктів та правові статуси суб'єктів відповідних відносин.

Іншими словами, як правовий режим об'єкта, так і правовий статус суб'єкта виявляються в правовідношенні. Водночас вони впливають на рух правовідношення, як абсолютного, так і відносного, оскільки за їх допомогою визначається можливе коло суб'єктів (учасників) правовідношення, підстави та умови їх дій, вимоги до оформлення прав на об'єкт та відповідальність за порушення прав та інтересів суб'єктів, яка в цивільному праві втілюється в додаткових обов'язках, тощо.

Цивільне правовідношення, різновидом якого є й авторсько-правове відношення, має низку елементів, які утворюють його структуру. У літературі наголошують, що в цивілістиці будь-які правовідносини розглядаються в аспекті їхньої внутрішньої будови [150, с. 125], а саме: їх складниками вже усталено визначають, по-перше, його учасників (суб'єктів), тобто осіб, які беруть у ньому участь; по-друге, об'єкти – особисті немайнові або майнові блага, стосовно яких виникає відповідний юридичний зв'язок між суб'єктами; по-третє, зміст, що означає суб'єктивні цивільні права та обов'язки їх учасників [134, с. 23; 135, с. 99]. Спеціальними ознаками цивільного правовідношення як приватноправового відношення є рівність його учасників, відсутність між ними відносин влади й підпорядкування, автономія суб'єктів та специфічні засоби захисту, що мають насамперед майновий характер [135, с. 99]. Водночас варто зауважити, що, не зважаючи на загалом диспозитивний метод регулювання цивільних правовідносин, заснований на добровільності, ініціативності та координації дій їх учасників, держава може встановлювати певні імперативні вимоги. Такі вимоги формують особливі правові режими об'єктів залежно від різних факторів: цінності, суспільної значущості, можливих небезпек, пов'язаних з їхнім функціонуванням. Тут реалізуються зокрема й засади розумності в правовому регулюванні та правозастосуванні. Так само імперативні вимоги можуть стосуватися надання певному учаснику правовідносин особливого правового статусу, якщо мова йде про сфери діяльності, які потребують певної кваліфікації, сертифікації та/або ліцензування.

Правовідносини, об'єктом яких є твори архітектури, створені з використанням штучного інтелекту, власне, й характеризуються такими особливостями. Мова йде насамперед про специфічний суб'єктний склад цих відносин: так чи інакше, у них братиме участь автор твору архітектури, навіть якщо мова йде про вторинне передання майнових авторських прав на твір без безпосередньої участі автора в такому правочині. Так, особисті немайнові права автора (ст. 438, 423 ЦК України, ст. 11 Закону України

«Про авторське право і суміжні права») як такі, що «захищають зв'язок особистості автора з його твором» [140, с. 130], у будь-якому разі є частиною змісту цього правовідношення, вони є абсолютними, невідчужуваними й мають бути непорушуваними незалежно від умов розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності на твір. До того ж варто зауважити так звані «спеціальні» особисті немайнові права автора твору архітектури, визначені в ст. 31 Закону України «Про архітектурну діяльність» [100].

Крім того, що автора не можна цілком вилучити з кола суб'єктів будь-яких правовідносин, які стосуються його твору, особливістю правовідносин стосовно твору архітектури є те, що автор цього твору, за винятком кількох випадків, визначених у ст. 19 Закону України «Про архітектурну діяльність», де йдеться про можливість здійснення проєктних робіт особами, що не мають кваліфікаційного сертифіката, завжди є фахівець – архітектор або інженер, що має кваліфікаційний сертифікат (абзац 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність») [100].

Водночас особливості правового статусу автора твору архітектури як суб'єкта відповідних правовідносин віддзеркалюються в змісті цих правовідносин і полягають у належних йому специфічних правах і обов'язках, пов'язаних з підвищенням «ролі неюрисдикційної форми за рахунок додаткових захисних правових механізмів» [16, с. 135]. Такі механізми втілюються в нормах інституту авторського нагляду за будівництвом, і не можна не погодитися, що їх спроможність, істотно залежить від «здатності і готовності авторів або інших осіб, які здійснюють авторський нагляд, до попередження і припинення порушень своїх прав та обов'язків» [16, с. 156].

У зв'язку з цим виникає питання про правову природу авторського нагляду як елемента змісту архітектурних правовідносин. Його нормативне визначення міститься в п. 3.2.1 ДСТУ-Н Б А.2.2-11:2014 «Настанова щодо проведення авторського нагляду за будівництвом» [28]. Авторський нагляд визначається як «контроль, який здійснюється автором проєкту об'єкта

будівництва, іншими розробниками затвердженого проєкту або уповноваженими ними особами під час будівництва об'єкта відповідно до вимог чинного законодавства та договору із замовником з метою забезпечення відповідності виконаних будівельних робіт проєктній документації» [28, с. 2]. Так, етимологічно нагляд – це дія, тобто частина юридичного об'єкта відповідного правовідношення. Проте питання виникає щодо підстав здійснення такої дії як елемента змісту правовідношення, тобто прав та обов'язків його суб'єктів. Так, у згаданих вище «Настановах» відповідно до ДСТУ-Н загалом визначено мету здійснення авторського нагляду, а саме – забезпечити, щоб будівельні роботи було виконано згідно з проєктом (проєктною документацією). Проте доцільно проаналізувати власне й цілі дотримання проєктної документації, оскільки в них виявляється й характеристика архітектурної діяльності як правовідносин особливого значення. Так, з одного боку, з погляду підрядних відносин безпосередньо зведення об'єкта архітектури, дотримання проєкту є однією з необхідних гарантій належного й безпечного будівництва. З другого боку – за допомогою інституту авторського нагляду автор проєкту має можливість проконтролювати дотримання його авторських прав. Шляхом реалізації авторського нагляду, як зазначається в літературі, фактично встановлюється відповідальність за відхилення від авторського задуму [11, с. 3]. Тобто впливає цілком логічний й послідовний висновок про те, що авторський нагляд з погляду на нього як на елемент змісту правовідношення має правову природу, що не може бути обмежена його визначенням тільки як права архітектора додатково контролювати виконання створеного ним проєкту під час його втілення в об'єкті архітектури, як зазвичай розглядають дослідники [11, с. 4; 16, с. 95; 124, с. 133]. Це не тільки вид і міра його можливої поведінки – право, а й вид і міра необхідної поведінки – обов'язок.

Тому вважаємо цілком обґрунтованим твердити про подвійну правову природу архітекторського нагляду як елемента змісту відносин архітектурної діяльності, тобто як водночас права та обов'язку, правообов'язку архітектора

здійснювати авторський нагляд. Іншим аргументом на користь подвійності цієї правової природи є те, що з погляду авторського права архітектора він не може бути примушений заперечувати проти внесення змін до проєкту під час здійснення будівництва, якщо це стосується, наприклад, суто естетичних його проявів. З погляду ж дотримання різного роду встановлених державою норм, що застосовуються в будівництві для подальшої безпечної експлуатації об'єкта, саме архітектор, здійснюючи авторський нагляд, бере на себе відповідальність за шкоду, заподіяну внаслідок недотримання його ж проєкту. Тому йому надається право вимагати дотримання проєкту, але водночас воно є й його обов'язком як особи, відповідальної за створення твору архітектури, втіленого у формі об'єкта архітектури.

Водночас архітектор щодо авторського нагляду має й низку прав вимоги про дотримання проєкту, як щодо його творчої, так і інженерно-технічної частини, і низку обов'язків, якщо проєкту не дотримано і цим може бути заподіяно шкоду під час експлуатації об'єкта. Тобто частина поведінки, що охоплюється правообов'язком архітекторського нагляду, є можливою, тобто має характер права, носій якого не може бути примушений до його здійснення та понести відповідальність за його нездійснення, а частина – є необхідною, невиконання якої може бути підставою для застосування до архітектора способів захисту та заходів відповідальності. Здійснення авторського нагляду водночас і гарантується авторові твору архітектури, і вимагається від нього як підстава відповідальності в разі його неналежного здійснення, відсутності необхідної реакції на порушення проєкту чи нездійснення авторського нагляду як такого.

Говорячи про відповідальність в описаному вище контексті, насамперед відповідно до сфери нашого дослідження про цивільно-правову, маємо зауважити, що тут ідеться не тільки про санкцію, тобто про наслідки завдання шкоди – виникнення охоронного правовідношення, а й про додаткове коло обов'язків, яке покладається на особу для забезпечення нормального плину регулятивних правовідносин. Мова йде про теоретико-

правове розуміння дуалістичної природи юридичної відповідальності [29, с. 19], за яким розрізняють позитивну й негативну відповідальність, зазначаючи, що повнота категорії «юридична відповідальність» реалізується саме через поєднання примусу з мораллю [29, с. 20]. Так, поняття позитивної юридичної відповідальності має насамперед філософсько-правовий, або навіть етико-правовий зміст, і тому в сучасній правовій науці, зокрема й у цивілістиці, юридичну відповідальність характеризують саме в негативному аспекті. Однак теорія позитивної відповідальності натепер, на нашу думку, насправді не була остаточно заперечена, а трансформувалася в сучасному праві, і чітко виявляється в загальних засадах цивільно-правового регулювання, зокрема й у досліджуваних у роботі правовідносинах, а саме в інституті авторського нагляду, а її нормативним втіленням є справедливість, добросовісність, розумність як триєдина засада цивільного законодавства (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України). Тож особливості змісту правовідношення щодо створення творів архітектури виявляються й в інституті авторського нагляду, що є й передумовою, і наслідком особливостей правового статусу сертифікованого архітектора як особливого суб'єкта цих правовідносин.

Зважаючи на те, що в дисертації йдеться про використання штучного інтелекту для створення творів архітектури, і відповідно розглядаються різні теоретичні підходи до визначення правової природи штучного інтелекту, варто окреслити й основні міркування щодо місця штучного інтелекту в структурі таких правовідносин. Йдеться про можливість чи неможливість надання йому правосуб'єктності (детально див. підрозділ 1.3), і відповідно – коректність застосовувати для його характеристики категорію «правовий статус» чи «правовий режим». Власне, розрізняючи ці два поняття ми можемо одразу побачити, якої концепції розуміння сутності штучного інтелекту дотримується науковець чи законодавець.

Тут слід одразу зауважити: говорячи про правовий статус, маємо розуміти, що він містить і такий компонент, як деліктоздатність, тобто здатність нести зокрема цивільно-правову відповідальність за завдану

шкоду. У цивільному ж праві головною спеціальною функцією відповідальності є компенсаційна, виходячи з цього, визначаючи правову природу штучного інтелекту, слід урахувувати, хто і як нестиме відповідальність за шкоду, завдану внаслідок його функціонування.

Крім того, розглядаючи поняття відповідальності з погляду цивілістичної науки, необхідно зауважити, що його специфіка не вичерпується лише вказівкою на компенсаційну функцію, проте, як і особлива функція, інші ознаки відповідальності, наприклад, розуміння вини, в цивільному праві впливають із загальних диспозитивних засад цивільно-правового регулювання, зокрема ініціативності та рівності та згадуваної вище справедливості, добросовісності, розумності.

Так, у «Білій книзі з регулювання ШІ в Україні», винесеній на обговорення Мінцифри у зв'язку з необхідністю адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу в цій сфері, йдеться зокрема про побоювання, які виникають у зв'язку з використанням штучного інтелекту і є цілком логічними й передбачуваними: знецінювання фаху та загроза неконтрольованої діяльності [7, с. 8]. Вони стосуються й відповідної царини правового регулювання, проте варто зауважити, що у сфері архітектурної діяльності ці застороги взаємопов'язані та мають специфіку. Так, фаховість архітектора є, з одного боку, умовою його участі, допуску у відповідних відносинах, з другого боку – є фактичною та юридичною гарантією його відповідальності за результат такої архітектурної діяльності. Тому, по-перше, знову ж таки, архітектор не може бути вилучений із цих відносин. По-друге, власне, використовуючи штучний інтелект як інструмент для своєї професійної діяльності, архітектор, як і будь-який інший користувач з фаховою освітою, не може бути повністю звільнений від відповідальності за помилки в результаті генерування штучним інтелектом обчислень чи висновків навіть тоді, коли розробник штучного інтелекту, автор певної програми гарантує безпомилковий результат (проте навряд чи

таке гарантування можливе, зважаючи на те, що ніхто не може спрогнозувати згенерований результат).

Водночас, якщо мова йде про використання штучного інтелекту для створення твору архітектури, можна говорити про наявність, пряму чи опосередковану, у відповідних правовідносинах ще одного суб'єкта – розробника та/або правовласника цього штучного інтелекту. Так, у Мінцифри зауважують: оскільки штучний інтелект може завдати шкоди або повестися «невідповідно до заздальгідь окреслених очікувань», тому «важливо знати, хто несе відповідальність для того, щоб виправити таку ситуацію» [7, с. 21], і такими особами мають бути й розробники, й системні впроваджувачі технологій штучного інтелекту. Залежно від умов та мети використання штучного інтелекту для створення твору архітектури відрізнятимуться й права, обов'язки та відповідальність праволодільця штучного інтелекту, проте вони все одно потенційно становитимуть частину змісту правовідношення. Наприклад, у літературі зазначається про можливість ліцензованого користувача штучного інтелекту пред'явити регресну вимогу до розробника в разі його вини про відшкодування завданої шкоди [75, с. 205].

Зрештою, твір архітектури як об'єкт з безперечно відмінним від інших об'єктів авторського права правовим режимом, що обумовлений насамперед утилітарним призначенням цього твору та підвищеними технічними вимогами до його створення, якими не можна знехтувати для визнання відповідного твору саме твором архітектури, природно має створюватися з урахуванням підвищеної кількості вимог до його якості. І дотримання цих вимог можливе тільки за безпосередньої участі людини, тому що тільки людина як відповідальна за все, що відбувається на нашій планеті, може вважатися повноцінним учасником будь-яких суспільних відносин та мати універсальну правосуб'єктність [160, с. 605]. Натомість штучний інтелект натеper є тільки інструментом, за допомогою якого може створюватися той чи інший твір, зокрема й твір архітектури, а умови його розробки й

використання в правовідносинах, права та обов'язки відповідно розробників і користувачів утворюють правовий режим штучного інтелекту як властивість об'єкта правовідношення, а не його правовий статус як властивість суб'єкта правовідношення.

Тому, говорячи про теоретико-методологічну основу дослідження правового режиму творів архітектури, створених з використанням штучного інтелекту, можна підсумувати, що правовий режим цих творів корелюється з правовим статусом спеціальних суб'єктів таких правовідносин – сертифікованих архітекторів. Цей правовий статус спричиняє відповідний перелік прав та обов'язків (зміст правовідношення) цих суб'єктів щодо такого твору архітектури. Цей особливий зміст зокрема пов'язаний з необхідністю відповідального підходу до розробки та використання штучного інтелекту як об'єкта, що має специфічний правовий режим, та інструмента створення такого твору.

1.2. Твір архітектури як об'єкт права інтелектуальної власності, який може бути створений з використанням штучного інтелекту

Правовий режим творів архітектури доволі істотно відрізняється від правових режимів інших об'єктів авторського права. Його специфіка насамперед виявляється в нормативно-правових актах, які містять положення стосовно правового режиму творів архітектури в Україні. Крім загальних для всіх творів норм Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів, що як міжнародно-правовий акт окреслює основи авторсько-правового регулювання, відповідного розділу Цивільного кодексу України, Закону України «Про авторське право і суміжні права», спеціальні норми щодо правового режиму творів архітектури містяться в Законі України «Про архітектурну діяльність» [98; 100]. Так, у названій вище Бернській конвенції (статті 2, 3, 4, 5) [5], за ст. 433 Цивільного кодексу України та статтями 1 і 6 Закону України «Про авторське право і суміжні

права» твори архітектури є об'єктами авторського права [137; 98]. У п. 57 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» міститься легальна дефініція терміна «твір архітектури». У Законі України «Про архітектурну діяльність» йдеться про вимоги до автора твору архітектури, його права, особисті немайнові та майнові, відповідальність та про вимоги до втілення твору архітектури в об'єкті архітектури.

Аналіз цих та інших нормативних джерел дає змогу констатувати, що особливості твору архітектури обумовлюються низкою факторів, зокрема, по-перше, різноманіттям об'єктів, які охоплено легальним визначенням твору архітектури; по-друге, способами втілення творів архітектури (реалізованістю чи нереалізованістю в об'єктах архітектури); по-третє, порядком зведення об'єктів архітектури та набуття прав на них, що ставить окреме питання стосовно співвідношення прав власності та прав інтелектуальної власності на такі об'єкти.

На ці та низку інших питань, що стосуються творів архітектури, частково звертали увагу українські вчені, зокрема й на рівні вузькоспеціальних кандидатських дисертацій: «Авторське право на твори архітектури» (Є. А. Греков, 2007) [16] та «Твір архітектури як об'єкт авторського права» (А. О. Вербицька, 2018) [11]. Важливі аспекти правового режиму творів архітектури розглядалися в дисертаційній роботі Х. Ю. Тарасенко «Охорона прав інтелектуальної власності у сфері будівництва» (2022) [124]. Автори враховували чинне на той час законодавство про авторське право, досліджували генезу інституту авторського права на твори архітектури в Україні та частково за кордоном, пропонували зміни до законодавства. Так, Є. А. Греков слушно зауважував, що дисертаційні роботи, виконані у 70–80-х роках ХХ століття вже станом на 2007 рік дещо втратили актуальність [16, с. 4], що не дивно з огляду на зміну й суспільно-політичного ладу, й економічної системи. Крім того, досягнення технічного прогресу значно вплинули на способи й процеси будівництва, і, відповідно, й архітектурної діяльності. Мова йде не тільки

про суто конструктивні елементи будівель і споруд, а й про художній їх складник, що суттєво вплинуло й на творчість авторів, створило нові виклики у сфері правової охорони результатів інтелектуальної творчої діяльності. Використання штучного інтелекту є однією з тих реалій, яка істотно змінила як безпосередній перебіг процесу створення твору архітектури, так і зумовила вимоги до відповідних змін у правовому регулюванні цих відносин.

Насамперед варто визначити розуміння поняття архітектури як однієї зі сфер, у якій застосовуються норми авторського права. Архітектура (лат. *architectura*, від грец. *ἀρχιτέκτονας* – головний будівничий, керівник будівництва) характеризується як мистецтво будувати споруди, їхні комплекси, створюючи просторове середовище для життя й діяльності людей. Вважають, що архітектура – це суто людський спосіб протиставити себе природі та довести своє місце у Всесвіті, а кожен архітектурний об'єкт є носієм і наслідком певного світогляду [13]. Іншими словами – архітектуру як мистецтво пов'язують саме з відображенням діяльності, як інтелектуальної, так і виробничої, причому діяльності саме людини, яка є первинним та природним носієм певних культурних надбань і поглядів.

Особливості правового режиму твору архітектури порівняно з правовим режимом інших творів визначаються тим, що архітектура є «специфічним суспільним явищем, яке пов'язане з мистецтвом, наукою, технікою, виробництвом, але не тотожне ні мистецтву, ні науці, ні техніці, ні виробництву» [13], тобто зі складністю, комплексним характером, багатогранністю цієї сфери та результатів її реалізації, а її головними засобами є «організація простору, масштаб і масштабність, симетрія і асиметрія, контраст і нюанс, пропорції, ритмічні закономірності, тектоніка, а також пластика, фактура, колір поверхонь як зовні, так і в інтер'єрах будівель» [13]. До того ж твір архітектури поєднує в собі дещо більше ніж естетику зображення, а й певний утилітарний складник, що має враховувати

цілі, способи, частоту використання об'єктів, у яких утілюватимуться ці твори.

Обсяг знань архітектора має містити розуміння властивостей тих чи інших матеріалів, вплив середовища на життєдіяльність людини, яка користуватиметься відповідною спорудою, зв'язок будівлі з навколишнім середовищем тощо, тобто по суті це синтез точно обчисленої та структурованої інженерно-технічної інформації та мистецтва. Безпосередньо естетичний вияв – це лише одна зі сторін характеристики твору архітектури. Саме тому в законодавстві України встановлено підвищені вимоги до професійної кваліфікації архітектора та до визнання певного результату інтелектуальної творчої діяльності твором архітектури. Крім того, архітектор часто змушений враховувати й містобудівні вимоги не лише стосовно будівельних норм, пов'язаних з безпекою майбутньої споруди, а й конструктивні вимоги, містобудівні умови та обмеження відповідно до генеральних планів населених пунктів, установлення яких урегульовано зокрема Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» [112].

Тому можна погодитися з і досі актуальним твердженням, що слушність дослідження правового режиму творів архітектури пов'язана з «переходом від суцільної індустріальної забудови на основі типових промислових проектів до сучасного будівництва за індивідуальними проектами, які враховують вимоги замовника, умови щодо охорони довкілля, пам'яток історії та культури, залежно від майбутнього місця розташування споруди» [16, с. 14]. Власне, цей аргумент винятково важливий для нашого дослідження, оскільки розвиток технологій штучного інтелекту саме й дає змогу спростити відповідні інженерні, статистичні, геодезичні та інші подібні розрахунки, звільняючи час та простір для суто творчої, мистецької діяльності архітектора як автора твору. Тож специфіка творів архітектури позначається й на можливості та наслідках застосування для їх створення комп'ютерних програм, зокрема й таких, у яких застосовано технології штучного інтелекту.

Розглядаючи зміст законодавчого поняття твору архітектури, маємо констатувати, що з прийняттям чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права» [98], погляд на його визначення дещо змінився. Так, у попередньому законі 1993 року [97] це поняття визначалося насамперед через його належність до сфери мистецтва та конкретизувалося вказівкою на галузь діяльності, а саме – спорудження будівель і ландшафтних утворень.

Водночас згідно з граматичним тлумаченням норм закону, творами архітектури визначалися і збудовані будівлі, споруди, парки, і різного роду та деталізації проєкти такого будівництва (креслення, ескізи, моделі, плани населених пунктів) (абзац 54 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993). Тоді в переліку об'єктів авторського права у п. 9 ч. 1 ст. 8 твори архітектури було згруповано з творами містобудування і садово-паркового мистецтва, тобто фактично розмежовано ці три види творів, на відміну від дефініції у статті 1, де твір архітектури є родовим поняттям, а будівлі та парки – його видами. Крім того, окремо в п. 12 ч. 1 ст. 8 було згруповано «ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори», що стосуються зокрема архітектури [97], що давало підстави для висновків про деяку непослідовність у визначенні об'єктів авторських прав. Є. А. Греков також зазначав про некоректність таких законодавчих положень, пояснюючи це тим, що єдиним об'єктом авторського права тут є твір архітектури, а всі плани, креслення, ескізи тощо все одно стосуються єдиного авторського задуму. На думку вченого, «у разі зміни об'єктивної форми вираження думок автора первісний авторський задум не змінюється, при цьому не виникає новий твір і, як наслідок, новий об'єкт авторського права» [16, с. 7], тобто в такому разі немає двох окремих об'єктів авторського права, а є дві об'єктивні форми одного об'єкта і, як наголошує автор, «відтворення об'єкта авторського права, первісно вираженого в одній формі, в іншій об'єктивній формі» [16, с. 57]. На вказаний дуалізм пізніше звернули увагу й А. О. Вербицька, і Х. І. Кметик-Подубінська, зазначаючи, що фактично відповідно до чинного на час здійснення ними досліджень

законодавства є два види творів: власне твори архітектури та твори, що стосуються архітектури [11, с. 32; 45, с. 104]. При цьому А. О. Вербицька погоджується з визначенням твору архітектури як єдиного об'єкта авторського права, натомість зауважуючи інший проблемний аспект правового режиму творів архітектури. Мова йде про необхідність його відмежування від творів містобудування, оскільки поняття містобудівної діяльності є ширшим за обсягом, ніж поняття архітектурної діяльності, яка є одним із напрямів містобудування [11, с. 32-33], що підтверджується внаслідок аналізу положень ст. 2 Закону України «Про основи містобудування» [109].

Крім того, окреслюючи питання, які виникають у зв'язку з кваліфікацією певних результатів інтелектуальної творчої діяльності в авторському праві як творів архітектури, Х. І. Кметик-Подубінська вважає, що складення проекту будівництва є, як правило, крім поодиноких випадків, одним з перших етапів будівництва будь-якого об'єкту, тому проекти також є творами архітектури [45, с. 102], однак правовий режим креслень, планів карт і т. п. є не до кінця зрозумілим, тому пропонує кваліфікувати їх як твори, тобто надавати їм авторсько-правову охорону, однак не як творам архітектури, а власне як творам, що стосуються архітектури [45, с. 104]. Це твердження має деякий сенс, оскільки будь-який вияв творчої діяльності людини, втілений в об'єктивній формі, має набути авторсько-правової охорони, однак твір архітектури, крім оригінальності й фантазійності, повинен враховувати ще й законодавчо встановлені вимоги до професіоналізму та сертифікації автора (зокрема за Законом України «Про архітектурну діяльність»), а також його відповідності державним будівельним нормам. Однак вказані вище міркування стосуються попереднього закону України «Про авторське право і суміжні права», хоча в них поставлені досить слушні питання неузгодженості законодавчих положень від яких, зокрема, можуть залежати вимоги до відповідних творів як об'єктів, що створюються в процесі архітектурної діяльності.

У чинному Законі України «Про авторське право і суміжні права» поняття твору архітектури (п. 57 ч. 1 ст. 1) уточнено порівняно з попереднім законом. Твір архітектури визначається як «твір у галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень у формі креслення, ескізів, моделей, збудованих будівель чи споруд, планів населених пунктів тощо» [98]. Бачимо, що тут є декілька відмінностей. Одразу впадає в очі, що в дефініції відсутній термін «мистецтво», і це, на нашу думку, йде на користь правовій охороні відповідних об'єктів, оскільки остаточно усуває зайвий сумнів щодо визнання особливої цінності відповідного об'єкта для визнання його твором, не зважаючи на ринкові та мистецькі оцінки конкретного результату інтелектуальної творчої діяльності.

Так, поняття мистецтва розуміють у двох значеннях: по-перше, як майстерність, досконале вміння; по-друге, як творче відображення дійсності в художніх образах [37, с. 560]. У мистецтвознавстві існує певна дискусія про розрізнення мистецтва і так званого ремесла з погляду їх цінності. Тому може виникати питання про те, наскільки досконалим має бути результат творчої діяльності митця для того, щоб мати правову охорону, а також які критерії такої досконалості будуть достатніми для того, щоб визнавати відповідний об'єкт твором саме через його мистецьку цінність. Натомість чинне законодавство України у сфері авторського права вимог та критеріїв до встановлення та градації такої цінності для можливості охорони прав на твори не містить, зокрема щодо творів архітектури про це свідчить і згадане вище їх визначення, яке тепер не формулюється через категорію мистецтва.

Крім того, сучасна легальна дефініція терміну «твір архітектури» натеper є доволі структурованою. По-перше, з неї можна виокремити чотири галузі суспільної діяльності, у яких ці твори створюються: 1) спорудження будівель; 2) містобудування; 3) садово-паркове мистецтво; 4) ландшафтні утворення. По-друге, у законодавчому визначенні містяться форми втілення цих творів, перелік яких не є вичерпним, однак дає змогу зрозуміти погляд

суб'єкта нормотворчої діяльності на їх сутність: креслення, ескізи, моделі, збудовані будівлі чи споруди, плани населених пунктів тощо [98]. Водночас у зв'язку з цим одні положення окреслюються більш чітко порівняно з нормами попереднього закону, інші – залишаються непевними, зважаючи на системне тлумачення норм чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Розглядаючи місце твору архітектури серед інших об'єктів авторського права, невичерпний перелік яких конкретизовано в ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права», у їх системі, можна дійти доволі неоднозначних висновків. Так, у п. 11 ч. 1 цієї статті твори архітектури ніби відмежовано як рівнозначні види творів з творами містобудування, творами садово-паркового мистецтва та творами ландшафтних утворень. Про це свідчить той факт, що у вказаному пункті частини статті немає жодних позначень про родово-видові відношення між цими об'єктами, тобто схоже на те, що це чотири окремих види об'єктів. Тоді як у легальній дефініції твору архітектури у п. 57 ст. 1 цього ж закону містяться положення, зважаючи на які твір архітектури слід характеризувати родовим поняттям, що об'єднує види творів, які створюються у таких сферах господарювання, які варто ще раз найменувати та виокремити: 1) спорудження будівель; 2) містобудування; 3) садово-паркове мистецтво; 4) ландшафтні утворення [98].

Тому, якщо співвіднести зміст норм двох вказаних статей, можна побачити певну законодавчу неузгодженість та/або припустити, що поняття творів архітектури можна розглядати в широкому та вузькому розумінні. Буквально співставляючи названі норми, можна побачити, що галузі містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтних утворень збігаються у відповідних пунктах статей 1 і 6 навіть за порядком їх розташування в нормах, однак перший об'єкт у них відрізняється – твір у галузі спорудження будівель у п. 57 ст. 1 та твір архітектури у п. 11 ч. 1 ст. 6. Тому виникає питання, чи може це означати, що у вузькому розумінні за

чинним законодавством України твором архітектури з відповідним правовим режимом є тільки твори в галузі спорудження будівель.

Так, коментуючи подібні положення відповідного попереднього закону, який втратив чинність унаслідок прийняття та вступу в дію закону чинного, дослідники констатували, що твори архітектури як об'єкти правової охорони є комплексним поняттям, що охоплює «твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва» [138, с. 110]. Іншими словами, це можна розуміти так, що з погляду умов охороноздатності цих об'єктів кожен з них окремо та всі вони разом вважаються рівними за правовим режимом, під час їх створення повинні враховуватися державні будівельні норми, а відповідні проекти повинні створюватися та/або затверджуватися архітектором, який має кваліфікаційний сертифікат, за умови здійснення авторського нагляду.

Так, кожна з названих сфер діяльності: безпосередньо спорудження будівель, містобудування, садово-паркове мистецтво та ландшафтні утворення – має свої особливості. Спеціальні закони прийнято для врегулювання зокрема містобудування [109] й благоустрою [101], проте вони мають і спільні риси саме як об'єкти авторського права. Власне, виокремлення цих рис варто здійснювати не тільки з суто теоретичного погляду, а й з практико-прикладною метою, тобто з огляду на те, яку роль такий розподіл відіграватиме в правовому регулюванні відносин, пов'язаних з авторськими правами на відповідний твір. Такими ознаками є зокрема багатоступеневість творчого процесу, що впливає з необхідності зважати на низку особливостей. Так, будівництво житлового будинку чи офісної споруди, благоустрій парку чи ландшафтного утворення потребує врахування як суто технічних, геодезичних факторів (таких як природні особливості місцевості або розташування об'єктів інфраструктури, які забезпечуватимуть створення та експлуатацію відповідного об'єкта, державні будівельні норми, опір матеріалів тощо), так і вимог до їх зовнішнього вигляду, наприклад, відповідно до генерального плану

населеного пункту [80, с. 216]. Це те, на що архітектор як автор твору архітектури повинен спиратися ще до того, як він втілить саме ту суто творчу унікальну частину, яка дасть змогу зробити висновок про оригінальність твору архітектури.

В Акті про авторське право, дизайн та патенти 1988 року, який діє в Об'єднаному королівстві твір архітектури визначається як різновид художнього твору, що є будівлею або моделлю будівлі [184], окремо законом захищені й плани та креслення, але як художні твори [198, с. 742]. Різновидом художнього твору твір архітектури є й за Актом про авторське право і суміжні права Німеччини (ч. 1 ст. 1 Акту) [163]. Водночас у зарубіжній літературі зазначається, що доцільно було б виокремити твори архітектури, а не визначати їх в одному ряду з графічними творами, фотографією, скульптурою тощо, надавати правову охорону архітектурним планам та кресленням саме в контексті твору архітектури [198, с. 734; 198, с. 744]. Тому варто зауважити, що в чинному законодавстві України правовий режим творів архітектури окреслено більш слушно, оскільки авторсько-правовій охороні підлягають об'єкти, за допомогою яких фіксуються всі етапи архітектурної діяльності – від створення креслень до зведення будівлі.

Подібне до українського розуміння твору архітектури міститься і в Акті про авторське право США, за яким архітектурний твір визначається як проєкт будівлі, втілений у будь-якому матеріальному засобі вираження: це власне будівля, а також архітектурні плани або креслення. Твором є і загальна форма, і розташування й композиція просторів та елементів у проєкті. Однак окремі стандартні елементи не вважаються твором (гл. 1 Акту про авторське право США, п. 103) [187]. За Актом про авторське право Японії твір архітектури також визначається як окремий об'єкт авторського права, відмінний від художніх творів (п. V ст. 10) [185], зважаючи на те, що кінцевим результатом створення твору архітектури може бути зведення будівлі, яка є значно складнішим об'єктом, ніж скульптура чи картина.

Однією з цілей нашого дослідження є визначити, як саме використання технологій штучного інтелекту може впливати на правовий режим творів архітектури, зважаючи на особливості функціонування штучного інтелекту та генерування ним результатів, а також з огляду на нормативні вимоги, які існують в архітектурній діяльності, та яке правове регулювання відповідних відносин є найбільш доцільним. При цьому слід пам'ятати, що архітектурна діяльність спрямована не тільки суто на зведення будівель, а й на облаштування життєвого простору людини в цілому, що на сьогодні набуло особливого значення, оскільки відбудові підлягатимуть не тільки знищені житлові та нежитлові будинки, а й навколишня інфраструктура, споруди та організація простору, призначені для обслуговування використання цих будинків. Враховані мають бути не тільки естетичні аспекти містобудування, а й, вочевидь, безпекові: наявність укриттів та доступ до них, захищеність простору в цілому. Тому не можна заперечити, що діяльність професійного архітектора полягає не тільки у створенні будинку як твору архітектури, а й у долученні його до процесу містобудування в цілому. Тому й твори архітектури і на нормативному рівні, й у наукових дослідженнях часто розглядаються в контексті містобудування, а твори містобудування визначені як різновиди творів архітектури. Технології штучного інтелекту при цьому не замінюють архітектора, але можуть бути інструментом, який істотно спростить розрахунки у цій сфері (докладніше див. підрозділ 1.3).

Внаслідок таких міркувань вважаємо доцільним зробити висновок про те, що розбіжності норм статей 1 і 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права», варто тлумачити так, що йдеться не про окремі правові режими творів архітектури нібито у вузькому розумінні як творів у галузі спорудження будівель, а також окремо творів містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтних утворень. На наш погляд, це слід розглядати як логічну помилку, допущену в п. 11 ч. 1 ст. 6 цього закону, порівняно з легальним визначенням твору архітектури, що міститься в п. 57 ст. 1. Тобто поняття твору архітектури є родовим щодо чотирьох видів

творів залежно від галузей: спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень.

У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни в положення п. 11 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права», і викласти відповідний пункт у такій редакції:

«11) твори архітектури, а саме твори в галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтних утворень».

Так, згідно з цілями нашого дослідження ми концентруємося на змісті поняття твору архітектури з погляду динаміки його створення, а не на статиці порядку його закріплення в нормі права [80, с. 216]. Крім того, однією з основних функцій науки, зокрема й цивільно-правової, є функція допомоги практиці, а найбільше прикладних питань виникнення, набуття, припинення та захисту прав на твори архітектури ставиться саме у зв'язку з тим, що відрізняє його від інших творів, які сприймаються так само візуально – творів образотворчого мистецтва, фотографічних творів, творів ужиткового мистецтва тощо. Це ж об'єднує спорудження будівель, містобудування (яке, звісно, є функціонально найширшим поняттям із цих чотирьох), садово-паркове мистецтво та ландшафтний дизайн. Мова йде про складний багатоетапний процес створення такого твору та про втілення його в конкретних будівлях і спорудах, і цей процес утворює окреме складне й доволі детально нормативно врегульоване правовідношення, що формує відповідний правовий режим твору архітектури.

Варто звернути увагу на ще одне положення, яке впливає з легального визначення твору архітектури. Мова йде про правовий режим не тільки зведеної будівлі чи іншої споруди, а й про креслення, ескізи, моделі, плани. По-перше, бачимо, що тепер в авторсько-правовому законі вони прямо визначаються як форма твору архітектури, тобто те саме об'єктивне вираження, яке є необхідною умовою для надання твору правової охорони, оскільки тільки так можливо сприйняти твір та оцінити його оригінальність та відмінність від інших творів. По-друге, перелік цих форм не є вичерпним,

тобто, наприклад, плани, креслення, ескізи можуть бути як надруковані, так і накреслені вручну, або й узагалі залишатися в електронній формі. Це ж стосується й об'ємних моделей. Тим більше, що навіть чинний Порядок державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються майнових прав на твір [108] установлює рівнозначні способи подання заявок про реєстрацію на вибір заявника: паперову або електронну (п. 2 порядку). Зокрема в п. 2.2 цього порядку для реєстрації прав і договорів щодо творів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтних утворень (підпункт 11) слід подати копію твору у вигляді фотографії або креслень, анотацію, за наявності – дані про місцезнаходження (адресу), час і місце створення відповідно в паперовій формі (але в цьому разі вимагається й додатково подати документи на електронному носії) або в електронній формі.

Маємо також погодитися з твердженням, що «твір архітектури, втілений у формі проекту, залишиться твором, навіть якщо він не буде в подальшому втілюватися в інші його форми» [17, 2006, с. 262]. Причини такого невтілення можуть відрізнятися: проект твору може бути створено, наприклад, на конкурс, причому саме як твір архітектури, а не просто як дизайн-проект чи зображення будівлі чи споруди, які можна кваліфікувати як твори образотворчого мистецтва. Проект може бути створений з метою зведення об'єкта архітектури, але будівництво може бути припинене або скасовано через відсутність коштів чи інші обставини. Але питання про майнові права інтелектуальної власності на різних етапах архітектурної діяльності постають. Зокрема це пов'язано з правом і водночас обов'язком архітектора здійснювати авторський нагляд, про який йшла мова в підрозділі 1.1 в контексті змісту правовідношення у сфері створення творів архітектури.

Унаслідок системного тлумачення норм чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права» щодо творів архітектури впадає в очі ще одна суперечність, знову ж таки, між легальним визначенням та переліком

об'єктів у ст. 6. Так, у п. 15 ч. 1 ст. 6 окремо прописано такі види об'єктів авторського права як «ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, будівництва та інших сфер діяльності» [98]. На відміну від норм закону, що втратив чинність, тут уже прямо не йдеться про стосунок планів, ескізів, креслень тощо до архітектури, проте перелік сфер діяльності, у яких можуть бути створені ці плани, ескізи, креслення, не є вичерпним. Аналізуючи подібні норми попереднього закону України «Про авторське право і суміжні права», Х. І. Кметик-Подубінська, як було згадано вище, звернула увагу на те, що по суті одну групу утворюють твори архітектури, твори містобудування, твори садово-паркового мистецтва, які об'єднує в одну групу, а другу – твори, які стосуються архітектури (ілюстрації, карти, плани, креслення тощо), але може бути «складно чітко розрізнити певні плани і креслення, які стосуються архітектури, від планів і креслень, які самі по собі є твором архітектури» [45, с. 102]. Але з урахуванням положень уже чинного закону вважаємо доцільним підсумувати, що наразі ті ілюстрації, плани, креслення тощо, які раніше визначалися як ті, що стосуються архітектури, і це вносило деякий сумнів у правовому регулюванні та в літературі щодо їх кваліфікації як різновиду об'єктів авторських прав [16], охоплюються правовим режимом творів архітектури відповідно до п. 57 ст. 1 чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права». Хоча варто зауважити, що у формулювання норми, яка міститься в ч. 2 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність», у зв'язку з прийняттям чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права» відповідних змін внесено не було, тому в цій нормі залишилася термінологія, за якою визначаються твори архітектури як такі, а також твори, що стосуються архітектури. Тому вважаємо доцільним положення цієї норми привести у відповідність до визначення твору архітектури за п. 57 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права», узгодивши так ці норми, і викласти ч. 2 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» у такій редакції:

«Об'єктами авторського права в галузі архітектури (творами архітектури) є твори в галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтних утворень у формі креслення, ескізів, моделей, збудованих будівель чи споруд, планів населених пунктів тощо».

За чинного правового регулювання вважаємо, що основним актом, який визначає поняття та відповідно коло творів архітектури та окреслює способи захисту прав на них з погляду авторського права є Закон України «Про авторське право і суміжні права» [98]. На практиці зокрема це виявляється у відповідній реєстрації прав на них згідно з Порядком державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються майнових прав на твір як на твори архітектури (підпункт 11 таблиці в п. 2.2), а не як ілюстрації, карти, плани тощо (підпункт 13 таблиці в п. 2.2) [108].

Утім, законодавча характеристика поняття твору архітектури не може бути вичерпана тільки одним його легальним визначенням. А. О. Вербицька слушно вказує на термін Закону України «Про архітектурну діяльність» [100], який позначає категорію, що безпосередньо дає підстави пов'язати галузі архітектурної діяльності та правової охорони творів архітектури – це архітектурне рішення [11, с. 57]. Скажемо більше: авторсько-правовий режим творів архітектури власне й визначається комплексом нормативно-правових актів, основу яких становлять саме Закон України «Про авторське право і суміжні права» та Закон України «Про архітектурну діяльність», які з погляду окреслення не тільки авторських прав на твори архітектури, а й специфічних обов'язків та відповідальності автора твору архітектури відповідно співвідносяться як загальний і спеціальний нормативно-правові акти.

Отже, архітектурне рішення згідно з визначенням, наданим в абз. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність» – це «авторський задум щодо просторової, планувальної, функціональної організації, зовнішнього вигляду й інтер'єру об'єкта архітектури, а також інженерного та іншого забезпечення його реалізації, викладений в архітектурній частині проекту на

всіх стадіях проектування і зафіксований у будь-якій формі» [100]. Варто погодитися, що архітектурне рішення є обов'язковим творчим складником, який пронизує проєктну документацію. Як «своєрідна ідея» воно становить зміст твору архітектури як об'єкта авторського права, а креслення, малюнки, схеми і плани – об'єктивну форму, що уможливорює правову охорону згідно із загальними положеннями авторського права [124, с. 158]. Йдеться про те, що правової охорони набувають тільки ідеї, що втілені в об'єктивній формі, доступній для сприйняття.

Специфічним для архітектурної діяльності, частиною якої є створення твору архітектури, є поняття проєкту, визначене в абз. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність». Це складний багатокomпонентний об'єкт відповідного правовідношення, зміст якого повинен відповідати низці вимог. Формально в законі проєкт визначається як документація для будівництва об'єктів архітектури, тобто буквально обґрунтування чогонебудь документами [27]. У ч. 1 ст. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» також міститься подібне поняття проєктної документації, яке позначає «затверджені текстові та графічні матеріали, якими визначаються містобудівні, об'ємно-планувальні, архітектурні, конструктивні, технічні, технологічні вирішення, а також кошториси об'єктів будівництва» [112]. Констатуємо, що в обох законах по суті йдеться про один і той самий об'єкт, так, в абзаці 2 ч. 10 ст. 22-1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» є пряме посилання на те, що проєктна документація є об'єктом авторського права відповідно до розділу VI Закону України «Про архітектурну діяльність» [112; 100], що й дає підстави говорити про тотожність та взаємозамінність понять «проєкт» та «проєктна документація».

Тож зазначимо, що мова йде не просто про низку документів, а про достатню й належну кількість матеріалів, які дають змогу зробити висновок про їх фактичну та юридичну здатність бути реалізованими як твір і відповідно як об'єкт архітектури. Такі матеріали можуть бути як

графічними, так і текстовими, зокрема креслення та описи, проєкт також містить інженерні й кошторисні розрахунки, як по власне творчих архітектурних рішеннях, так і по містобудівних, об'ємно-планувальних, конструктивних, технічних та технологічних рішеннях та вартості відповідних робіт. Але визначальною юридично вагомою ознакою, необхідною для набуття проєктом відповідного правового режиму як такого, що може бути реалізованим, є його відповідність будівельним нормам і правилам. Так, безпосередньо склад та зміст проєктної документації на будівництво врегульовано в ДБН А.2.2-3:2014 [106], а саме в п. 7 цих будівельних норм. Там зокрема йдеться про те, що обсяг розділів проєкту не має бути надмірно деталізовано, натомість вимагається форма чітка й лаконічна, достатня для обґрунтування різного роду проєктних рішень, кошторисної вартості будівництва і т. п. (пп. 7.2 ДБН А.2.2-3:2014).

Тобто проєкт – це форма втілення не лише твору архітектури як об'єкта авторських прав, а й різного роду технічних, організаційних, технологічних, інженерних розрахунків об'єкта будівництва, його кошторисної вартості. Творча частина, власне архітектурне рішення, про яке йшлося вище, що може втілюватися у формі ескізів, креслень тощо, є одним з елементів проєкту. Водночас відповідність будівельним нормам – це та вимога, яка ставиться як до проєкту в цілому, так і до твору архітектури як юридичний критерій його відмежування від інших художніх творів, що сприймаються візуально, таких як, наприклад, скульптура чи твори живопису.

Іншими словами, можна провести певну аналогію щодо визначення правового режиму твору архітектури з правовим режимом нерухомості, до того ж зважаючи на те, що у сфері архітектурної діяльності часто йдеться про зведення саме об'єктів нерухомості. Мова йде про фактичне застосування фізичного та юридичного критеріїв для надання об'єкту відповідного правового режиму (нерухомої речі / твору архітектури). Так, поділ речей на нерухомі та рухомі обумовлений перш за все їх фізичними

властивостями (абзац 1 ч. 1 та ч. 2 ст. 181 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України) [135, с. 220]. Крім того, у чинному законодавстві України визначено обов'язковість державної реєстрації прав на об'єкти нерухомості (зокрема ст. 182 ЦК України), а також можливість поширення правового режиму нерухомої речі на об'єкти, які фактично можуть переміщуватися в просторі та не прив'язані до земельної ділянки (абзац 2 ч. 1 ст. 181 ЦК України) [137], що пояснюється високою споживчою вартістю, а також їх соціальною та загальнодержавною значущістю [135, с. 221], і ці їх характеристики впливають зокрема з фізичних властивостей нерухомих речей, але не тільки. Мова йде про втілене в норму права визнання рухомого об'єкта таким, що юридично дорівнює об'єкту фізично нерухомому.

Подібну аргументацію можна навести й щодо творів архітектури. По-перше, твори архітектури відрізняються від інших об'єктів авторських прав за суто фізичними властивостями: вони втілюються в кресленнях, ескізах, моделях і, зрештою, у будівлях чи спорудах, зведення яких і ґрунтується на кресленнях, ескізах і моделях. По-друге, будівлі й споруди мають високу споживчу вартість та соціальну значущість, їх експлуатація має бути безсумнівно безпечною, тому під час їх створення на практиці обов'язково повинні враховуватися будівельні норми як другий критерій – юридичний.

У контексті юридичних критеріїв віднесення творів до категорії творів архітектури слід також звернути увагу, що, крім проєкту, у ДБН А.2.2-3:2014 (п. 5) міститься поняття техніко-економічного обґрунтування (ТЕО), яке по суті формулюється й втілюється у відповідному документі на одній з перших стадій проєктування. Він містить або початкові розрахунки, які в подальшому уточнюватимуться в проєкті, або розрахунки щодо нескладних об'єктів. Так, у вітчизняній судовій практиці виникали питання стосовно правового режиму ТЕО, у зв'язку з чим зокрема в судовому процесі за висновком експерта було досліджено, що ТЕО, стосовно якого виник спір, «не містить ознак твору архітектури, при цьому є літературним твором технічного характеру, який складається з текстової та графічної частин,

стосується об'єкту архітектури, містить ознаки об'єкта авторського права, як у цілому так і стосовно його складових частин, зокрема: текстів, у тому числі з таблицями, таблиць, рисунків, схем, планів, у тому числі ситуаційних планів, генерального плану, плану з мережами електропостачання, які відображають архітектурне, у т.ч. конструктивне рішення цього причалу при його реконструкції» [91]. З погляду правового регулювання відповідних відносин це означає, що правова охорона ТЕО надається, він є оригінальним, однак оскільки його кваліфіковано як літературний твір, а не твір архітектури, то, по-перше, немає вимоги щодо його виконання архітектором, який має кваліфікаційний сертифікат, по-друге, не виникає права та обов'язку архітектора здійснювати авторський нагляд, а отже – й відповідальності архітектора.

Крім того, вивчаючи ДБН А.2.2-3:2014, можна зробити висновок, що реалізовані в об'єктах твори архітектури в різних галузях за дефініцією, наданою в Законі України «Про авторське право і суміжні права»: спорудження будівель, містобудування, садово-паркове мистецтво, ландшафтні утворення – фактично охоплюються поняттями «будівля» і «споруда», які згідно з цим же ДБН є видами об'єкта. Як нормативно-правовий акт ДБН прийнятно на виконання відповідних законів, зокрема «Про архітектурну діяльність», «Про основи містобудування», «Про регулювання містобудівної діяльності» тощо. З їх аналізу можна зробити висновок, що термінологія в ДБН доповнює й конкретизує норми законів. Так, у пп. 3.11а визначено, що об'єкт – це будівля, споруда, їх частина, у пп. 3.1. поняття будівлі сформульовано як «штучно створений об'ємний об'єкт, що складається з несучих та огорожувальних або сполучених (несучоогорожувальних) конструкцій, які утворюють наземні, надземні або підземні приміщення, призначені для життєдіяльності людей та виробництва продукції» [106]. Різновидом будівлі є будинок. За пп. 3.22 споруда – це «штучно створений об'ємний, площинний або лінійний об'єкт, що має

природні або штучні просторові межі, встановлений стаціонарно (нерухомо) відносно землі та призначений для досягнення певних цілей» [106].

Будівля та споруда як різновиди об'єкта мають спільні ознаки. По-перше, їх спосіб зведення: рукотворний, штучний, тобто виникнення не природним шляхом, внаслідок якихось процесів на місцевості, а внаслідок керованої діяльності, під наглядом архітектора та/або інженера. По-друге, пов'язаність з місцевістю, тобто фізична нерухомість. Відмінності між ними також полягають у їх фактичних властивостях як предметів матеріального світу: будівлі мають фізичні конструктивні межі, утворюючи приміщення, споруди ж приміщень не мають, їх межі є просторовими, вони встановлюються відповідно до цільового призначення конкретних споруд. Власне, поняттями будівлі та споруди й охоплюються будинки (житлові та нежитлові), мости, автомобільні шляхи, залізниці, набережні, парки, тераси, альтанки, стадіони, аеродроми тощо, іншими словами, у контексті положень чинного законодавства України у сфері авторських прав та архітектурної діяльності – об'єкти, що зводяться в галузі містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень.

Проте варто наголосити, що не кожен проєкт будівлі чи споруди, хоч і виконуватиметься для зведення об'єкта в межах архітектурної діяльності, міститиме ознаки твору архітектури. Крім згаданого вище прикладу, коли техніко-економічне обґрунтування було кваліфіковано як літературний твір, а не твір архітектури, тому на нього все одно виникли авторські права, але обсяг якісних вимог до нього є менш деталізованим та жорстким, слід зауважити, що ключовою ознакою надання правової охорони будь-якому твору, незалежно від його різновиду та кваліфікації автора, є його оригінальність.

У зв'язку із цим доречно й навіть необхідно дослідити одні з найбільш фундаментальних в межах вітчизняного правового регулювання новел чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права». Мова йде про легальні визначення понять твору та оригінальності твору як

кваліфікуючого критерію для надання твору правової охорони. Твір згідно з п. 56 ст. 1 цього закону визначається як оригінальне інтелектуальне творіння автора (співавторів) у сфері науки, літератури, мистецтва тощо, виражене в об'єктивній формі. Оригінальність твору (п. 35 ст. 1) – як ознака (критерій), що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, прийняті автором під час створення твору [98]. Хоча не можна не констатувати, що в судовій практиці поняття оригінальності все ж застосовувалося у формулюванні «оригінальний характер», тобто такий, що є результатом творчої діяльності автора [46, с. 78].

Проте незважаючи на те, що законодавче визначення поняття оригінальності твору тепер надане, маємо погодитися, що воно є оціночним, тобто таким, зміст якого неможливо визначити в нормі права для всіх випадків її застосування, і саме в процесі застосування права таке поняття конкретизується [73, с. 24]. Питання в тому, які ознаки того чи іншого твору слід брати до уваги, щоб визначити його оригінальність, якими критеріями чи, можливо, навіть алгоритмами користуватися.

У літературі слушно наголошено, що саме завдяки оригінальності ми розмежуємо твори одного виду творчої діяльності, а також розрізняємо між собою твори науки, літератури і мистецтва як результати творчої діяльності [117, с. 69]. При цьому в кожному конкретному випадку ми маємо встановити необхідний ступінь неповторності, унікальності оформленого результату інтелектуальної діяльності, щоб визнати його оригінальним, а отже – твором.

Можна констатувати, що у вітчизняній науці під час характеристики об'єктів авторського права традиційно приділялася увага аналізу поняття творчості, тоді як в іноземних джерелах здебільшого розглядається поняття оригінальності. Водночас С. М. Клейменова зауважила, що сучасні дослідники фактично ототожнюють поняття творчості й оригінальності, розглядаючи їх як ідентичні поняття [44, с. 8]. Крім того, як і

Л. Р. Майданик, дослідниця твердить, що творчість притаманна лише людині [44, с. 8; 60, с. 35]. Р. Є. Еннан також називає творчість істинно людською ознакою, у якій людина створює не тільки якісно нові матеріальні й духовні цінності, а й досягає та усвідомлює власні межі [31, с. 11], у здатності до творчості – зміст буття індивіда як культурно-історичної особистості [94, с. 22]. С. О. Сабура наголошує на людській природі творчої активності, що народжується «у сплаві емоцій, інтелекту, волі, характерологічних особливостей особистості і є тим згустком енергії, що викликає до життя творчі потенції... спрямована на розкриття всіх сутнісних сил людини» [119, с. 16]. Узагалі усталеним є погляд на поняття творчості тлумачать як сферу духовного виробництва та інтелектуальну діяльність людини, а продукт творчості – як результат відображення у свідомості людини навколишньої об'єктивної дійсності [80, с. 217]. Творчість «зумовлюється індивідуальними здібностями творця, умовами, за яких він творить, метою, яку він перед собою поставив, та іншими факторами... Породжує щось якісно нове і таке, що відрізняється неповторністю, оригінальністю та унікальністю» [135, с. 548], у творі повинна виявитися особистість автора [118, с. 29]. Це загалом відображає одне з основних засадничих положень авторського права України та переважної більшості держав світу – його гуманістичну природу. Йдеться про те, що автором твору може бути тільки людина, а за термінологією, яку визначено в п. 1 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» – фізична особа.

Водночас виникає питання про те, як саме визначати той ступінь – а можливо й якість – творчості, який свідчить про оригінальність твору, і чи завжди це потрібно. Так, у цивілістиці та у вітчизняній судовій практиці фактично застосовується презумпція наявності творчого внеску, говорять про презумпцію творчого характеру праці [45; 60; 151], що було підтверджено ще в 2010 році Верховним Судом України [105]. Тобто творчий внесок вважається достатнім доти, доки в судовому порядку не доведено інше. Причому міра, той обсяг достатності визначається окремо

для кожного спірного випадку. Це насамперед дає змогу авторові уникнути складних процедур задля правової охорони своїх прав та уникнути недоречного навантаження на систему органів, що реалізують державні функції в галузі відносин інтелектуальної власності. Зокрема у сфері архітектури такі ситуації можна проілюструвати влучним прикладом, який наводить С. Мазуренко. Дослідниця описує можливу ситуацію, коли двом архітекторам спало б на думку створити проекти якоїсь арки, вони незалежно один від одного розробили б схожі архітектурні проекти. У такому разі порушення авторських прав немає, якщо заінтересовані особи прямо не доведуть запозичення [56, с. 736].

При цьому важливо для правової охорони та, як наслідок, стимулювання творчості та відповідно введення в цивільний оборот результатів інтелектуальної творчої діяльності, визнавати й особистий внесок автора конкретного твору, і враховувати попередні творчі здобутки в цій сфері. Зрештою, йдеться не тільки про авторство як особисте немайнове благо, а й про економічну оцінку відповідного об'єкта. До слова, саме економічною оцінкою й цінністю, а також поширеністю об'єктів, згенерованих комп'ютерною програмою (зокрема й штучним інтелектом), і зумовлено необхідність надання правової охорони і таким об'єктам, а не тільки творам фізичних осіб. За чинним законодавством України (ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права»), наприклад, на згенеровані комп'ютерною програмою об'єкти виникає право *sui generis*, тобто право особливого роду, що означає виникнення винятково майнових прав. Особисті немайнові права на такі об'єкти не виникають саме через відсутність впливу користувача на функціонування комп'ютерної програми, унаслідок якого генерується зображення, мелодія чи текст, і відповідно на результат такого функціонування [98].

Звертаючись до іноземного досвіду встановлення, чи є певний об'єкт оригінальним, тобто чи є він твором, виокремимо основні розповсюджені способи визначення: 1) «*Doctrine of Sweat of the Brow*», або «доктрина поту

чола», характерна для британських судів; 2) вимоги «Modicum of Creativity», або «трохи креативності», та «Independent Creation», або «незалежне створення» застосовувані в США; 3) негативна «Doctrine of Merger», або «доктрина злиття» [73, с. 25; 179; 205; 208].

Відповідно до так званої «доктрини поту чола» слід зважати на обсяг зусиль, праці, умінь, застосованих для виконання роботи. Прецедент застосування цієї доктрини був створений, коли оригінальною було визнано промову, занотовану репортером. Тобто запис репортера набув правової охорони як твір. Очевидно, суд оцінив майстерність фіксації усної промови у письмовому творі репортера як фахівця своєї діяльності.

Говорячи про «Modicum of Creativity» та мінімальний ступінь творчості, можемо констатувати, що для отримання авторського права згідно з цим підходом встановлюються вимоги найменшого рівня. У справі *Feist v. Rural* [191] Верховний Суд США постановив, що необхідний рівень творчості є надзвичайно низьким; навіть незначної кількості буде достатньо. Тим не менш, деякі роботи не відповідають і цьому низькому стандарту. Наприклад, розділ білих сторінок телефонної книги не має достатнього рівня творчості, щоб бути захищеним авторським правом. Критерій незалежного створення означає, що автор твору не отримає авторського права, якщо він скопіював твір з іншого місця, але суд у справі *Sheldon et al v. Metro-Goldwyn Pictures* [206] визнав можливим отримати авторське право на твір, який є ідентичним більш ранньому твору, за умови, що автор не копіював більш ранній твір, свідомо чи підсвідомо, оскільки, на відміну від патентного права, в авторському праві не вимагається новизни. Мова йде знову ж про те, що в авторському праві охороняється не ідея, а саме та форма, у якій ця ідея втілена. Так, у літературних, художніх, архітектурних та інших творах є типові повторювані ідеї й сюжети, однак оригінальними ці твори є саме через різноманітність способів їх втілення.

Наступна досліджувана доктрина – «доктрина злиття» – по суті є способом встановлення відсутності оригінальності: якщо ідея та втілення

цієї ідеї настільки взаємопов'язані, що ідея та її втілення є одним цілим, тобто є лише один спосіб втілення ідеї у творі, то втілення ідеї не охороняється авторським правом, оскільки ідеї не можуть охоронятися авторським правом [201]. Мова йде про математичні, фізичні і т. п. закони, які об'єктивно можна висловити тільки одним способом, для їх формулювання дійсно існуватиме єдиний варіант, якого особа досягнула хоч і внаслідок своєї інтелектуальної діяльності, але, зрештою, такого самого результату міг би досягти й інший дослідник. І цей результат був би висловлений так само. Тому об'єктивні наукові закони, наприклад, у природничих та точних науках, не підлягають авторсько-правовій охороні як твори, проте необхідно зауважити, що вони зможуть охоронятися як об'єкти іншого виду права інтелектуальної власності, зокрема патентного права за критеріями новизни, винахідницького рівня, промислової придатності.

У зв'язку з наведеним вище цікавим є зауваження Є. Грекова щодо відмежування творів архітектури від промислових зразків на підставі ч. 3 ст. 5 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки». Дослідник вказує, що за цими нормами зокрема об'єкти архітектури (крім малих архітектурних форм), промислові, гідротехнічні та інші стаціонарні споруди; правової охорони як промислові зразки отримати не можуть [16, с. 73]. Так, за ч. 2 ст. 5 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» промисловим зразком може бути зовнішній вигляд виробу [111]. За цією ознакою промисловий зразок дійсно схожий на твір архітектури, оскільки для особи, яка сприймає той чи інший твір архітектури, важливими є насамперед його зовнішні ознаки. У промислового зразка ці ознаки можуть містити лінії, контури, кольорову гаму, різні форми, текстури, матеріали, оздобленням. Проте для твору архітектури це тільки невелика частина його змісту, оскільки у такому об'єкті поєднуються, крім естетичних зовнішніх ознак, ще й конструктивні елементи, розрахунки, беруться до уваги фізичні, амортизаційні, а отже й споживчі властивості матеріалів. Тобто твір архітектури у формі як ескізів і креслень, так і будівель і споруд є,

безперечно, більш складним об'єктом, ніж його зовнішній вигляд як такий, чого натомість достатньо для промислового зразка. Відповідно відрізняються й інші елементи їх правового режиму – від строків правової охорони до вимог і обсягу відповідальності осіб, які їх створюють.

Також щодо зв'язку патентного та авторського права в правовому регулюванні відносин стосовно творів архітектури варто звернути увагу на дослідження А. О. Вербицької, яка аналізує право США в цій сфері та робить висновок, що згідно з главою 17 Кодексу США, присвяченій авторському праву, захищено саме авторське право, тобто творче самовираження, втілене у творі архітектури, натомість способи захисту винаходів, архітектурних рішень, способів та засобів зведення об'єктів архітектури, промислової власності на архітектурні об'єкти та промислові об'єкти встановлено в главі 35 Кодексу США, що має назву «Патенти» [11, с. 158].

Дещо подібне бачення правового режиму творів архітектури та відокремлення дій, що здійснюються впродовж архітектурної діяльності, від суто творчого процесу можна констатувати й за чинним законодавством України. Мова йде про те, що архітектор здійснює авторський нагляд за зведенням об'єкта архітектури, тобто втіленням твору архітектури в будівлю чи споруду, при цьому архітектор (головний архітектор) є автором цього твору архітектури, відповідальним за результат, який стосується не тільки зовнішнього вигляду об'єкта, а й дотримання різного роду технічних норм. Більше того, твір архітектури повинен бути створений відповідно до будівельних норм. Тож під час створення твору архітектури архітектор як автор може отримувати консультації від технічних спеціалістів, проте саме тут слід розмежовувати правову природу власне творчого внеску архітектора та такі консультації. Так, у ч. 4 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» фактично зазначено, що такі консультації не є творчою співпрацею з автором об'єкта архітектури, так само як і технічна чи організаційна допомога щодо проектування й будівництва [100]. Так, у

рішеннях Суду справедливості ЄС також зазначалося, що «критерію оригінальності не можуть відповідати компоненти предмета, які відрізняються лише технічною функцією,.. самого по собі застосування професійних знань та навичок в ході створення творіння недостатньо для визнання його оригінальним» [118, с. 26]. Оригінальним в цьому разі буде саме спосіб застосування набутих, перевічених чи підтверджених унаслідок відповідних консультацій знань, їх впровадження та компонування з урахуванням естетичних і функціональних особливостей створюваного твору архітектури.

Водночас можна припустити, що для створення твору архітектури та/або втілення його у формі будівлі чи споруди може бути застосовано пристрій або процес (спосіб), який не є об'єктом авторсько-правової охорони, але відповідає умовам патентоздатності за ст. 7 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [110]. Такий пристрій або процес буде мати характер інструмента для втілення твору архітектури, а не його творчого складника, тому, навіть детально описаний в проектній документації, не надасть автору цього процесу прав співавтора твору архітектури. Може йтися тільки про окреме патентування його як винаходу чи корисної моделі.

Тому, повертаючись до поняття проекту (проектної документації), зазначимо, що в законодавстві, яке встановлює особливості правового регулювання архітектурної діяльності, можемо побачити вказівки на авторство щодо проекту, що є цілком зрозумілим, оскільки проект у цілому – це продукт інтелектуальної творчої діяльності його автора. Проте можливість кваліфікації будь-якого проекту суто як архітектурного твору здається сумнівною з огляду на викладене вище. Зокрема зауважимо, що в Законі України «Про авторське право і суміжні права» перелік форм творів архітектури (наприклад, будівлі і споруди, ескізи, креслення, плани) не є вичерпним, що означає можливість зарахування до їх переліку різноманітних письмових (зокрема й електронних) та об'ємних форм. Проте

ми не можемо вважати результатами творчої діяльності математичні, технічні, інженерні розрахунки, які базуються на законах точних наук, а також розрахунки вартості робіт та матеріалів, оскільки вони не передбачають варіантів, а отже – не відповідають критерію оригінальності відповідно до наведеної вище «доктрини злиття». Здійснення таких розрахунків має скоріш характер інструментарію, який супроводжує та обслуговує процес створення твору. До того ж навіть у Законі України «Про архітектурну діяльність» можна побачити вказівку окремо на архітектурну частину проєкту (у визначенні поняття архітектурного рішення в абзаці 5 ч. 1 ст. 1 цього закону).

На користь того, що не вся проєктна документація має вважатися твором архітектури, можемо навести й наявність її кошторисної частини, у якій визначається ціна роботи, що визначається суто математичними розрахунками. Крім того, одним із немайнових прав автора є право вимагати збереження недоторканності твору, або, згідно з п. 4 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» зокрема право вимагати збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору [98]. У разі ж якщо й кошторисну частину проєкту вважати частиною твору архітектури, то будь-які перерахунки стосовно ціни робіт, вартості матеріалів тощо можна було б кваліфікувати з погляду автора як порушення його особистого немайнового права навіть у разі, якщо майнові права автора відчужено іншим особам, а зміна ціни зумовлена ринковими коливаннями, інфляцією тощо.

Водночас слід взяти до уваги, що чинний Порядок державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються майнових прав на твір [108], містить у своєму переліку проєкт як різновид твору архітектури. Але аналіз підпункту 11 п. 2.2., що містять вимоги до оформлення копії та додаткових матеріалів твору, свідчить про те, що йдеться про креслення та моделі збудованих будівель і споруд, а не про проєкт у цілому, наприклад, включно з кошторисом. Анотація, що додається, повинна містити назву

твору, саме архітектурні характеристики й параметри, а не вартість матеріалів і робіт, питання організації процесів зведення об'єкта архітектури тощо. Тобто, як варіант, за бажання якимось чином урахувати ще й кошторисну частину, проєктна документація може набути правової охорони в цілому, але, наприклад, як літературний твір, що ми й побачили в наведеному вище прикладі з судової практики. Натомість твором архітектури може бути визнана тільки архітектурна частина проєкту.

При цьому той факт, що архітектор є автором усього проєкту, відповідальний за його втілення, здійснює авторський нагляд, під час якого має право і зобов'язаний вимагати від підрядника усунення відхилень від проєктних рішень, означає тільки те, що архітектурна діяльність – це процес не тільки суто творчого, а й організаційного характеру.

Дійсно, існування в чинному законодавстві України понять твору архітектури, об'єкта архітектури та архітектурної діяльності, ступінь творчості в процесі матеріалізованого втілення яких напевно буде відрізнятися, потребує додаткового розмежування їх змісту для уникнення питань щодо охороноздатності чи, навпаки, неохороноздатності тих чи інших об'єктів.

Насамперед не можемо не зауважити, що легальне визначення архітектурної діяльності згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність» вказує на те, що законодавець вважає об'єкти архітектури – творами, оскільки це діяльність «по створенню об'єктів архітектури», що характеризується як творчий процес пошуку архітектурного рішення та його втілення [100]. І тут виявляється найбільш істотна особливість і водночас складність правового режиму твору архітектури, який, за влучним висловом А. Вербицької, пов'язаний із його використанням як об'єкта права власності, а не твору архітектури, тому «кожен окремо взятий твір архітектури, втілений у відповідному об'єкті архітектури, має окремий приналежний тільки йому правовий режим» [11, с. 163]. Спільним у цих правових режимах є обов'язкова відповідність

будівельним нормам та такий спеціальний суб'єкт, як автор – архітектор, що має кваліфікаційний сертифікат.

Кожен об'єкт авторського права – твір – повинен відповідати принаймні двом ознакам: це творчий характер діяльності, унаслідок якого їх створено та вони є оригінальними, та наявність об'єктивної форми їх втілення.

Легальне поняття архітектурної діяльності, як зазначалося вище, містить вказівку на творчість як її складник, однак тільки творчістю вона не обмежується: це «діяльність по створенню об'єктів архітектури, яка включає творчий процес пошуку архітектурного рішення та його втілення, координацію дій учасників розроблення всіх складових частин проєктів з планування, забудови і благоустрою територій, будівництва (нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту) будівель і споруд, здійснення архітектурно-будівельного контролю і авторського нагляду за їх будівництвом, а також здійснення науково-дослідної та викладацької роботи у цій сфері» (ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність») [100]. Ми бачимо багатоетапність, складність архітектурної діяльності, погоджуємося з ознакою її творчості (що також вказує на обов'язкову участь людини, оскільки творчість притаманна тільки людині). Однак не маємо однозначної відповіді на питання, які саме етапи характеризуються творчістю, оскільки кожна творча діяльність – людська, однак не кожна діяльність людини є творчою. Тут можемо здійснити граматичне тлумачення і зробити висновок, що «означення «творчий» стосується процесу «пошуку архітектурного рішення та його втілення», і, власне, «дії учасників розроблення всіх складових частин проєктів» спрямовані на втілення архітектурного рішення» [80, с. 217].

Водночас із законодавчого визначення впливає, що архітектурна діяльність з погляду саме авторського права є поняттям ширшим, ніж створення твору архітектури. Зокрема про це свідчить, що архітектурною діяльністю є й наука та викладання, під час яких, безперечно, також можуть

створюватися твори у сфері літератури, мистецтва, науки за класифікацією об'єктів авторського права, визначеною у ч. 1 ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Хоча варто погодитися, що деталізовані в цій же статті види творів можуть належати одразу до кількох сфер, але в деяких випадках сферу твору на практиці потрібно конкретизувати, наприклад, для призначення певного виду судової експертизи чи формулювання запиту на експертний висновок [72, с. 191].

Проте, повертаючись до власне створення твору архітектури, підкреслимо, що це й пошук архітектурного рішення, і його втілення зокрема в будівлі чи споруді. При цьому слід відрізнити творчу діяльність архітектора та дії виконавців – підрядників, які безпосередньо зводять будівлю, споруду тощо [80, с. 217].

Тож навіть унаслідок аналізу норм Закону України «Про архітектурну діяльність» можемо підсумувати, що створення твору архітектури – це багатоетапний процес, якому передують отримання висновків про можливість зведення об'єктів архітектури та, за необхідності, урахування положень генерального плану населеного пункту та отримання відповідних дозволів. Тільки після цього створюються креслення та ескізи, моделі, здійснюються інженерні, технічні, конструкторські розрахунки, перевіряється їх відповідність будівельним нормам, далі – зводяться будівлі та споруди. Крім того, до поняття твору архітектури закон зараховує й плани населених пунктів, які можуть зазнавати численних змін, затверджень і Perezatverdzen, так і не бути безпосередньо втіленими, проте мати стратегічне, вказівне значення.

Однак стосовно планів населених пунктів варто зробити застереження, що генеральні плани населених пунктів, детальні плани території, правовий режим яких встановлюється положеннями Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» (зокрема визначення містяться в п. 2, 3 ч. 1 ст. 1 цього закону) [112], затверджені у встановленому порядку, а також їх проекти, розроблені в межах діяльності уповноважених органів

публічної влади, не є об'єктами авторського права за п. 3 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [98]. Мова йде про те, що в такому разі вони набувають правового режиму актів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, офіційних документів (або проєктів таких документів).

Підсумовуючи, зауважимо, що твір архітектури як об'єкт авторського права має істотно відмінний від інших різновидів творів правових режим. Це насамперед природно зумовлюється його фізично та юридично складним створенням, утилітарним призначенням і безпосереднім використанням у разі втілення в будівлі чи споруді. Особливості використання цього об'єкта, зі свого боку, вимагають дотримання умов безпеки, що в чинному законодавстві України відобразилося в обов'язковому дотриманні будівельних норм як умови потенційного створення об'єкта архітектури. Ця ж необхідність забезпечення об'єкта архітектури зумовила й особливий суб'єктний склад відносин архітектурної діяльності, тобто участі в ній як автора проєкту фахового архітектора (інженера), що має відповідний кваліфікаційний сертифікат та відповідальний за втілення твору архітектури в об'єкті архітектури.

Обов'язкова участь архітектора як автора твору додатково свідчить про те, що твір архітектури та зокрема об'єкт архітектури як одна з форм його втілення може бути тільки оригінальним твором, не зважаючи на те, що як інструмент на певних етапах його створення може бути використано й комп'ютерні програми, зокрема й ті, у яких використовуються методи й технології штучного інтелекту, оскільки навіть найбільш автономна система штучного інтелекту не може гарантувати конкретного результату й точно запобігти помилковим висновкам. Саме тому в разі використання штучного інтелекту для створення твору архітектури контроль сертифікованого архітектора завжди буде умовою можливості відповідної юридичної кваліфікації такого твору.

1.3. Цивільно-правова природа штучного інтелекту та правове регулювання його використання

Протягом десятиліть відбувається стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту. Наразі їх застосування відбувається в численних сферах суспільного життя: в освіті, судочинстві, охороні громадського порядку, обороні, охороні здоров'я та, звісно, у мистецтві, іншими словами – у царині творчості. Варто зауважити, що саме мистецька галузь традиційно вважалася найбільш, так би мовити, людиноцентричною, тобто такою, у якій головну роль відіграє саме людина та унікально властива тільки людині інтелектуальна, творча діяльність. Проте в сучасному світі навіть існує особливий напрямок у мистецтві, навіть вид інноваційної діяльності, так званий AI-art, у якому штучний інтелект використовується для створення арт-об'єктів, і його користувачі спеціально опановують різноманітні способи його використання з метою отримати результат, що буде привабливим не тільки естетично як такий, а й з огляду на особливий спосіб його досягнення – за допомогою такого інноваційного продукту, як штучний інтелект.

До того ж можемо доволі часто побачити твердження, що штучний інтелект в деяких сферах успішно заміщає й навіть усуває людину, через що виникають занепокоєння не лише про етичність та слушність його використання, а й про необхідні заходи безпеки залежно від сфери діяльності, яка виконується за допомогою технологій штучного інтелекту, а також міру участі людини в такій діяльності. Зокрема слід погодитися з висновком Мінцифри, у якому зауважено: «...Консенсус у питанні регулювання ШІ звівся до необхідності впровадження юридично-обов'язкового регулювання (період «відповідального ШІ») у вагомій частці країн та Європейському Союзи... і з великою часткою ймовірності залишатиметься таким і надалі» [7, с. 9].

Так, Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні [113] була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України ще у 2020 році, її

доповненням і продовженням стала Концепція Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року [114], схвалена у 2024 році. І в цих документах тільки окреслено проблеми, пов'язані із використанням штучного інтелекту. Серед них складність перевірки відповідності роботи систем штучного інтелекту законодавству та етичним принципам, відсутність єдиних підходів до з'ясування критеріїв етичності під час розроблення та використання технологій штучного інтелекту для різних галузей, видів діяльності та сфер національної економіки, відсутність критеріїв та механізмів перевірки та контролю за використанням технологій штучного інтелекту відповідно до застосовуваних сфер, критеріїв оцінки результатів і загроз використання цих технологій. Ці зауваження були розглянуті та проаналізовані у вітчизняних наукових дослідженнях і продовжують формувати їх напрямки, зокрема і юридичного спрямування: у сфері організації провадження судочинства, правового регулювання освіти, охорони праці, кримінальному праві та в цивілістиці. Так, цивільно-правовими питаннями, пов'язаними з функціями та використанням штучного інтелекту, є далеко не тільки морально-етичні питання, а й суто прикладні моменти визначення суб'єкта, який отримуватиме доходи за результати функціонування штучного інтелекту, а також того, хто буде нести відповідальність за шкоду, завдану внаслідок використання штучного інтелекту.

Крім того, очевидно, як реакцію на прийняття в березні 2024 року Акту ЄС про штучний інтелект [165; 202] Мінцифри запропонувало для обговорення Білу книгу [7], у якій визначено бачення основних напрямків правового регулювання організації діяльності у сфері розробки та використання штучного інтелекту та заходів мінімізації ризиків, а також основ відповідальності в разі заподіяння шкоди впродовж здійснення такої діяльності.

Проте слід визнати, що в цілому правове регулювання відносин з використання штучного інтелекту в Україні є досить обмеженим, трохи краща ситуація у сфері авторського права, проте й тут законодавець уникає власне застосування терміну «штучний інтелект», натомість говорячи про комп'ютерну програму, яка генерує неоригінальні об'єкти. Однак насправді штучний інтелект не може існувати без комп'ютерної програми, навіть якщо перебуває на матеріальному носії, скажімо у мікросхемі (контролері, чипі), умонтованій у робота, діями робота керує програма. І взагалі не вбачають сумнівів щодо програмного походження штучної комп'ютерної нейромережі [69, с. 86]. Тому з таким обґрунтуванням можемо зробити висновок, що все ж у ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» йдеться й про об'єкти, згенеровані штучним інтелектом.

Якщо розглядати архітектурну діяльність як сферу застосування штучного інтелекту, інноваційну діяльність, можемо констатувати, що штучний інтелект може бути застосований на всіх її етапах. Х. Ю. Тарасенко, описуючи використання ІТ-технологій у будівництві, слушно зауважує: «...Від самого початку проектних робіт до втілення в життя конкретних розробок широко використовуються системи автоматизованого проектування, які забезпечують багатоваріантність проєктів та можливу перевірку їх стану в подальшому, будівельна та комп'ютерна техніка вимагає відповідного інформаційно-технічного забезпечення, зведення будівель у концепції «смарт-хауз» також потребують програмного керування» [40, с. 458]. Водночас мова може йти й про етап створення ескізів, і про безпосереднє зведення будівлі чи споруди. Крім того, що архітектура та будівництво мають у своїй основі творчість архітектора, проте ці сфери пов'язані й з підвищеними ризиками, ймовірність яких повинна мінімізуватися одночасно зі створенням зовнішнього вигляду будівлі чи іншої споруди. Відповідні розрахунки так само можуть провадитися штучним інтелектом, проте тут постає питання відповідальності за помилку в таких розрахунках, яка може призвести до заподіяння шкоди.

Питання механізму відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок використання штучного інтелекту, водночас і зумовлює розуміння правової природи штучного інтелекту, і впливає з основ такого розуміння, а саме визначення місця штучного інтелекту в системі правовідносин – як об'єкта чи суб'єкта. Частково це питання окреслювалося в підрозділі 1.1 з оптики загальної структури правовідношення по створенню творів архітектури з використанням штучного інтелекту, натомість у цьому підрозділі проаналізуємо конкретні погляди на правову природу штучного інтелекту, його законодавчо визначені риси, а також підстави та аргументи до висновків про можливість і доцільність його персоналізації, надання йому статусу суб'єкта.

Так, нормативне визначення штучного інтелекту міститься в Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. Штучний інтелект характеризується як «організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» [113]. Аналізуючи цю дефініцію, одразу бачимо, що про жодну суб'єктність штучного інтелекту тут не йдеться, він прямо описується як інструмент, який можна залучити до виконання певних завдань. Проте для розуміння сутності й обсягу функцій та призначень, які можуть здійснюватися за допомогою таких технологій, варто звернутися й до інших джерел, що присвячені характеристиці систем штучного інтелекту з погляду права.

Насамперед слід констатувати такий стан розвитку відповідних технологій, за яким штучний інтелект може бути застосовано для виконання завдань різного обсягу і складності, відповідно й ризику його використання можуть бути як мінімальними, так і істотними [77, с. 468], крім того,

суттєвими обставинами для прогнозування таких ризиків є якість та походження даних, на яких навчаються системи штучного інтелекту. Описуючи принципи функціонування штучного інтелекту, його характерною ознакою називають адаптування. Йдеться про те, що «дії» штучного інтелекту підлаштовуються під змінювані умови, щоб обрати кращий у конкретному випадку алгоритм для наступних кроків згідно з наявними обставинами та закладеним комп'ютерною програмою варіантом, на яких навчався штучний інтелект, із багатьох можливих [69, с. 85]. Саме так, наприклад, програма зі штучним інтелектом створює музику та відповідає на нескладні питання від споживачів на сайтах великих магазинів [59, с. 59].

Відповідно до обсягу можливих здійснюваних завдань у літературі також можна побачити поділ систем штучного інтелекту на три рівні. По-перше, це вузькоспеціалізовані системи штучного інтелекту (ANI – Artificial Narrow Intelligence). Вони стосуються однієї певної сфери, наприклад, пошукові системи, стрічки новин у соціальних мережах, системи автоматичного пілотування. По-друге, це загальний штучний інтелект (AGI – Artificial General Intelligence), який, як кажуть, подібно людській свідомості, може абстрактно мислити, сприймати й аналізувати ідеї, навчатися, набувати досвіду, розв'язувати математичні та логічні задачі. По-третє, це штучний суперінтелект (ASI – Artificial Super Intelligence). Його називають розумнішим за людство, спочатку трохи, а внаслідок самонавчання – у трильйони разів. Другий та третій рівні штучного інтелекту залучаються до процесів виробництва, фінансової сфери, на біржах, для військових цілей [1, с. 85]. Власне, залежно від обсягу та складності можливих виконуваних штучним інтелектом функцій відрізняється й потенційно очікувана міра заподіяної ним шкоди. Зрештою, таких висновків дійшли й розробники Акту ЄС про штучний інтелект [165], що є зараз одним із найновіших регуляторів у світі щодо відповідних технологій, зазначаючи, що внаслідок використання штучного інтелекту може бути заподіяно як матеріальну, так і нематеріальну шкоду, зокрема фізичну, психологічну, соціальну або

економічну, та поділяючи види штучного інтелекту за ступенем ризику. Відповідно виокремлюються системи штучного інтелекту високого ризику, де ризик – це поєднання ймовірності настання шкоди та тяжкості цієї шкоди (п. 2 ст. 3 Акту) [165] та встановлюються заборони (Глава II Акту).

Варто додати, що за цим актом система штучного інтелекту означає машинну систему, призначену для роботи з різними рівнями автономності, яка може демонструвати адаптивність після розгортання та яка, для явних або неявних цілей, робить висновок, на основі вхідних даних, які вона отримує, як генерувати результати, такі як прогнози, вміст, рекомендації або рішення, які можуть впливати на фізичне або віртуальне середовище (п. 1 ст. 3 Акту) [165]. Важливою тут є вказівка на те, що результати автономного функціонування системи штучного інтелекту можуть впливати не тільки на саму систему, а й назовні, причому не тільки віртуально, а й фізично. Власне тому в п. 14 ст. 3 Акту ЄС про штучний інтелект надано визначення передбачуваної мети як одного з основних понять, що стосується штучного інтелекту й означає використання, для якого система штучного інтелекту призначена постачальником, включаючи конкретний контекст і умови використання, як зазначено в інформації, наданій постачальником в інструкціях з використання, рекламних або продажних матеріалах та заявах, а також у технічній документації. Це, крім того, що покладає відповідальність на розробника по забезпеченню саме того результату використання штучного інтелекту, для якого він призначений, а й дає змогу зробити висновок про об'єктний, а не суб'єктний характер штучного інтелекту.

Із поняттям передбачуваної мети пов'язана так звана «грамотність штучного інтелекту», визначена у п. 56 ст. 3 цього ж Акту, що означає навички, знання та розуміння, які дозволяють постачальникам, розробникам і постраждалим особам здійснювати інформоване розгортання систем штучного інтелекту, а також отримати обізнаність про можливості та ризики штучного інтелекту та можливу шкоду, яку він може завдати. Мова йде, з

одного боку, про надання інформації щодо особливостей функціонування штучного інтелекту розробником або постачальником, з другого – про сприйняття цієї інформації користувачем штучного інтелекту, що також свідчить на користь інструментального характеру правової природи штучного інтелекту, а не його самостійної діяльності. У зв'язку з цим також важливими є положення ст. 4 цього Акту, що стосуються грамотності у сфері штучного інтелекту та зобов'язують постачальників та розробників систем штучного інтелекту вживати заходів для якнайкращого забезпечення остатнього рівня грамотності свого персоналу та інших осіб, які займаються експлуатацією та використанням систем штучного інтелекту від їх імені та згідно з контекстом, у якому будуть використовуватися відповідні системи, та колом осіб, щодо яких використовуватимуться системи штучного інтелекту (ст. 4 Акту). Йдеться про розумне використання систем штучного інтелекту особами, яким має бути наданий достатній для цього рівень знань. Тобто знову ж таки контроль та власне експлуатацію штучного інтелекту здійснює людина, про надання штучному інтелекту правосуб'єктності, тобто прав, обов'язків і відповідальності не йдеться.

Проте повертаючись до використання технологій штучного інтелекту для створення об'єктів авторського права та подібних до них, але не оригінальних об'єктів, слід констатувати, що загалом у законодавстві, судовій практиці та юридичній науці зарубіжних країн та України висловлено різні погляди на те, хто саме є суб'єктом прав, обов'язків та відповідальності щодо об'єктів, для створення яких було використано штучний інтелект, або які виникли цілком у результаті функціонування штучного інтелекту, що далеко не завжди збігаються зі змістом наявного правового регулювання. Погодимось, що це пов'язано з властивістю інтернет-індустрії, де технології природно випереджають політичні, юридичні, релігійні та етичні аспекти [115, с. 154].

Зокрема в літературі можемо побачити приклад США, де уповноважені організації з авторського права не вбачають можливим

визнавати права авторства на твори, створені без участі людини, тож співавторами твору, створеного з використанням штучного інтелекту, визнаються людиною, що використовує штучного для створення твору, та розробник/власник штучного інтелекту [123, с. 51]. Власне, для США така позиція є загалом доволі послідовною для праворозуміння в США. Наприклад, і внаслідок аналізу проєкту закону про майбутнє штучного інтелекту [193], внесеного в Конгрес США у 2017 році, не вбачається жодних висновків про необхідність чи можливість надання правосуб'єктності штучному інтелекту, хоча, як зазначається в літературі, розробники виходять з антропоморфності штучного інтелекту [74, с. 196].

Так само й в одній з нещодавніх справ Офіс з авторських прав Сполучених Штатів скасував реєстрацію авторських прав на книгу коміксів, текст якої був створений людиною, однак зображення були згенеровані штучним інтелектом Midjourney. Причому було зауважено, що текст книги коміксів є захищеним авторським правом як продукт авторства людини [222, с. 4], натомість зображення згенеровані штучним інтелектом, тому їх авторство встановлене бути не може, оскільки не належить людині. Книгу зрештою буде зареєстровано з новою, більш обмеженою реєстрацією [222, с. 12]. Тут через неможливість виключити з книги частину, не створену людиною, бюро скасувало реєстрацію її як оригінального твору в цілому, однак правова охорона таким об'єктам надається в обмеженому обсязі. Подібну думку висловив і Суд ЄС в рішенні C-5/08 Infopaq International A/S v Danske Dagbaldes Forening зазначив, що авторське право може застосовуватися тільки по відношенню до об'єкта, який є оригінальним у тому сенсі, що він є власним інтелектуальним творінням його автора [172].

Натомість варто зауважити, що в інших правових системах є положення, за якими авторське право на згенерований об'єкт передається програмісту, як-от за правом Гонконгу, Індії, Ірландії, Нової Зеландії [194, 2017]. Зокрема в розд. 9 (3) Акту про авторське право, дизайн та патенти Великої Британії від 1988 р. фактично зазначається, що в разі якщо

літературний, драматичний, музичний чи художній твір згенеровано комп'ютером, автором вважається особа, яка здійснила організацію, необхідну для створення твору [184]. Існує думка, що такою особою є розробник програми [15], але це не так, оскільки тлумачити цю норму варто з урахуванням Британської так званої «доктрини поту чола», про яку йшлося у підрозділі 1.2 цієї дисертації. Мова йде про те, що особи, які є користувачами відповідної програми, доклали власних зусиль для того, щоб ця програма згенерувала відповідний результат. І такі ж норми містяться й у законодавстві Гонконгу (р. 11(3) Ординансу про авторське право) [188], Індії (р. 2 Акту про правки щодо авторського права) [182], Ірландії (р. 21(f) Акту про авторське право і суміжні права) [183] та Нової Зеландії (р. 5(2)(a) Акту про авторське право) [181].

Тут очевидна відмінність із розумінням, яке використовується в Офісі авторських прав США, у якому наразі дотримуються думки, що генерування штучним інтелектом виключає інтелектуальний внесок людини та мінімальну творчість. Крім того, цікаво, що в США подано колективний позов до компаній-розробників штучного інтелекту, що генерує зображення [210], у якому позивачі називають генератори зображень інструментами колажу ХХІ століття, що здійснюють дифузію творів, на яких навчаються, при цьому порушують права мільйонів художників – авторів творів [70, с. 117]. Ця справа спрямована на захист прав авторів творів образотворчого мистецтва та водночас на її прикладі варто замислитися, чи навчання людини, яка сприймає певну інформацію, обмірковує її та зрештою створює на цій основі власний продукт, можна ототожнювати з навчанням штучного інтелекту й подальшим його функціонуванням.

Також проводяться аналогії штучного інтелекту з твариною, якій може бути надано права з погляду гуманістичного ставлення до неї [68, с. 71; 178, с. 833]. Проте з тих же міркувань гуманізму говорять про неможливість і неетичність зрівняння правового режиму творів до об'єктів, згенерованих штучним інтелектом [70, с. 119]. Більше того, дослідники питання

можливості надання правосуб'єктності штучному інтелекту навіть застерігають, що створення електронної особи може не лише розпалити страх перед штучними істотами, а й поставити під сумнів гуманістичні засади Європи [75, с. 205]. Водночас висловлюються обґрунтовані сумнів щодо «можливості створення коли-небудь роботів, що матимуть моральні права» та власне й доцільності реалізовувати таку можливість, якщо б така існувала [35, с. 95]. Тому бачимо, що, так би мовити, етико-особистісний аспект введення нового суб'єкта в цивільні правовідносини є визначальним та таким, що не дає зробити висновок про суб'єктність, а не об'єктність штучного інтелекту.

Проте з більш прагматичних міркувань таки можемо розглянути питання правового режиму (можливо, і правового статусу) штучного інтелекту, а саме – з огляду на одну з головних функцій цивільного права – компенсаційну. Так, з'ясування особливостей правового режиму творів, зокрема й творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту, є необхідним для визначення суб'єкта, до якого пред'являти вимогу у відносинах захисту суб'єктивних цивільних прав на такі твори. Причому у правовідносинах щодо користування творами архітектури, втілених у формі об'єктів архітектури, визначення суб'єкта відповідальності за шкоду, завдану під час їхньої експлуатації, має набагато істотніше значення ніж у правовідносинах, які виникають стосовно будь-яких інших авторських прав.

Отже, протягом тривалого часу й у закордонній та вітчизняній юридичній науці штучний інтелект досліджується з погляду можливості надання йому правосуб'єктності й так звану «електронну особу» («electronic person») у правовідносинах. Відповідно розрізняють два основних погляди на можливість визнання штучного інтелекту автором твору й мати відповідні майнові та особисті немайнові права: антропоцентричний (автором може бути тільки людина, а штучний інтелект – тільки засобом) та

роботоцентричний, або технікоцентричний (штучний інтелект можна визнавати автором, а людину – помічником) [148, с. 364].

Так, у зарубіжній науці зауважується, що антропоморфна метафора для роботів та штучного інтелекту не обмежується міфічними чи релігійними образами: у 2017 році людиноподібний робот зі штучним інтелектом Софія, розроблений компанією Hanson Robotics, отримав громадянство Саудівської Аравії. І хоча робот Софія може надавати витончені відповіді, проте вона дотримується простого алгоритму в більшості своїх тверджень відповідно до попередньо підготовленого тексту. Водночас на основі простого алгоритму самостійно рухається і робот-пилосос, що змушує деяких людей давати йому ім'я, розмовляти з ним і почуватися погано, коли прилад застрягає під диван [170]. При цьому термін «електронна особа» вводять, вочевидь, за аналогією з юридичною особою. В іноземній літературі термін «юридична особа» пояснюється як автономний центр правових відносин. Присвоєння статусу юридичної особи ґрунтується на припущенні, що всі правові відносини відбуваються між фізичними особами та штучними юридичними особами, такими як корпорації [170].

Оскільки системи штучного інтелекту стають все більш складними і відіграють все більшу роль у суспільстві, називають принаймні дві окремі причини, чому вони можуть бути визнані особами перед законом. Перша – щоб було кого звинувачувати, коли щось піде не так. Це подається як відповідь на потенційні прогалини у підзвітності, що виникають через їхню швидкість, автономність і непрозорість. Другою причиною для визнання правосуб'єктності визнання індивідуальності натомість є призначення вигодонабувача. Тому й зростає кількість досліджень належності прав на інтелектуальну власність, створену, наприклад, системами штучного інтелекту [178, с. 820].

Так, розглядаючи аргументи на користь надання правосуб'єктності «електронній особі», зазначають про прийняття боргів і володіння майном,

які були б необхідними, щоб отримати здатність подавати позови до суду та укладати договори [178, с. 820].

Обговорюються й положення Резолюції Європейського парламенту («Civil Law Rules on Robotics») від 16 лютого 2017 року, де було встановлено, що робот вважається розумним, якщо він має такі характеристики: 1) наявність датчиків, здатних дозволяти йому обмінюватися даними з навколишнім середовищем; 2) здатність вчитися на досвіді та взаємодіяти з оточенням; 3) наявність матеріального забезпечення; 4) здатність до адаптації та 5) відсутність життя в біологічному розумінні [175]. На підставі цих положень говорять про можливість надання роботам зі штучним інтелектом правосуб'єктності (на підставі п. 59 f), проте, на нашу думку, і досі здебільшого йдеться про констатацію можливих ризиків від використання так званих розумних роботів та про цивільно-правові механізми їх компенсації, якими можуть бути згідно з п. 59 Резолюції встановлення схеми обов'язкового страхування, якщо це доцільно та необхідно для певних категорій роботів, згідно з якою виробники або власники роботів повинні будуть отримати страхове покриття за шкоду, потенційно спричинену їхніми роботами, а також створення компенсаційних фондів для випадків, якщо збиток, завданий роботом, не покривався страхуванням. Причому внески в такі фонди мають дозволяти виробнику, програмісту, власнику або користувачеві робота користуватися перевагами обмеженої відповідальності в разі завдання шкоди роботом тощо. Так само й пропонуване в ч. f п. 59 створення спеціального правового статусу електронних осіб для найдосконаліших роботів у довгостроковій перспективі, спрямоване на спрощення механізму компенсації будь-якої шкоди, яку вони можуть завдати, приймаючи «самостійні» рішення [175].

Але визнання за системами штучного інтелекту саме правового статусу, правосуб'єктності замість чіткого визначення тільки механізму відповідальності за завдану внаслідок їх використання шкоду, тягне й інші наслідки. Н. Марценко слушно ставить питання про те, чи мають гідність,

власну волю, мораль і етику роботи чи штучний інтелект загалом і який висновок можна зробити за наявності або відсутності цих якостей щодо їх потенційної правосуб'єктності [62, с. 93]. Але при цьому авторка підсумовує, що визнання систем штучного інтелекту суб'єктами означає поширення на них положень про захист їхніх прав [62, с. 96]. Тобто треба говорити не тільки про їхню відповідальність, а й про можливу відповідальність за завдану їм шкоду.

Штучний інтелект порівнюють з юридичною особою на підставі теорії фікції юридичної особи, згідно з якою єдиним суб'єктом будь-яких правовідносин є індивід, а юридична особа є похідним, штучно створеним шляхом звичайної фікції суб'єктом [54, с. 65]. Але якщо фікція «юридична особа», за аналогом з якою вживається поняття електронної особи, все ж покликана спростити участь об'єднання осіб та/або майна в цивільному обороті, проте за нею зрештою все одно стоять засновники – фізичні особи, то щодо електронної особи кінцевої відповідальної фізичної особи не вбачається.

І. Є. Якубівський заперечує доцільність визнання правосуб'єктності за штучним інтелектом чи роботом, наділеним штучним інтелектом, як прирівнюючи їх до фізичної особи, так і до юридичної особи, незалежно від технічних можливостей штучного інтелекту [158, с. 357]. Штучний інтелект, як і юридична особа, не має емоційних та розумових здібностей, на відміну від фізичної особи. Однак також не вбачається об'єктивних чинників необхідності наділити штучний інтелект цивільною правосуб'єктністю, як це було з юридичною особою, та які конкретно завдання мають цим вирішуватися [158, с. 357]. Так, вчений наводить положення Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 11.03.2024, у п. 6 якої рекомендується всім державам-членам з урахуванням їх інтересів зокрема з метою вирішення найбільш серйозних світових проблем, включаючи забезпечення сталого розвитку в економічному, соціальному та екологічному компонентах з особливим урахуванням інтересів країн, що розвиваються [158, с. 357; 204,

с. 6]. Ю. М. Жорнокуй, наприклад, остаточно не виключає гіпотетичну можливість надання правосуб'єктності штучному інтелекту за аналогією з юридичною особою, яка, втім, на відміну від штучного інтелекту, є організацією людей. Але, на його думку, відповідна правосуб'єктність може надаватися лише за умови, якщо штучний інтелект створюватиме достатньо корисну для суспільства додану вартість [35, с. 95]. Тобто вчений визнає, що з таких міркувань все одно насамперед постає питання про обґрунтування такої достатньої корисності.

Тож і це не дає змогу робити висновок про необхідність визнання штучного інтелекту суб'єктом, а інструментом в діяльності людини, хоч і високотехнологічним та ефективним. До того ж висловлюються застереження про те, що машини приймають рішення, враховуючи всі фактори, але зважають тільки на розумність. Такі рішення можуть бути негуманними [93]. На підтвердження цього, на нашу думку, можна навести застереження, які висловлюються щодо передання частини рішень у сфері корпоративного управління генеративному штучному інтелекту. Так, він навчається на певних даних, засвоює алгоритми, проте може їх некоректно й недоцільно застосувати, через що може бути порушено конфіденційність чи завдано шкоду. Тому остаточні рішення мають завжди прийматися людьми, безпосередньо органами управління, які відповідають за їх наслідки [33, с. 119]. Аналіз рішення має здійснюватися з втручанням людини незалежно від того, обробка повністю автоматизована або частково [92, с. 41].

Тому не дивно, що в сучасній цивілістиці приділяється значна увага питанням правового режиму об'єктів, для генерування або створення яких у більшій чи меншій мірі використовується штучний інтелект, насамперед у художній, літературній та музичній сферах, оскільки вони є найбільш поширеними як такі, введення в оборот яких навряд чи потягне важкі наслідки у вигляді порушень тих чи інших прав.

Водночас щодо архітектури наукових розробок поки що майже немає, оскільки це сфера підвищеної відповідальності й можливих ризиків. Проте

саме в цій сфері використання штучного інтелекту є зручним та набирає обертів, дає змогу спростити і пришвидшити багато процесів, крім того, зведення об'єктів архітектури дійсно є сферою підвищеної суспільної важливості, а помилки в ній можуть тягнути підвищену небезпеку (про те, що штучний інтелект варто розуміти як джерело підвищеної небезпеки за ст. 1187 ЦК України уже висловлюються в цивілістиці [34, с. 124]), тому й варто розробити відповідну законодавчу базу для її мінімізації. Зауважимо також, що розвиток технологій штучного інтелекту у сфері будівництва прямо не визнано пріоритетним напрямком, і це є даремним, оскільки соціальна сфера, до якої, безперечно, відноситься побудова житла та інфраструктурних об'єктів, є однією з провідних функціональних галузей державної діяльності, і повинна бути стимульована й за допомогою законодавчого забезпечення впровадження інноваційних технологій як інноваційної діяльності та мінімізації пов'язаних із цим ризиків.

Тому маємо констатувати, що все ж теорія електронної особи не набула ще достатнього розвитку й аргументованості, до того ж вона є сумнівною з погляду моралі. Але варто визнати, що вплив алгоритмічних технологій на суспільство тільки посилюється й відповідне правове регулювання повинно до цього адаптуватися, зокрема й у відносинах інтелектуальної власності.

Не зважаючи на виникнення концепції електронної особи та постановку питань про механізми надання роботам цивільно-правового статусу, базовою та провідною є практика, що відображається в тенденціях правового регулювання, за якою визнається, що людина завжди бере участь у діяльності, де використовується штучний інтелект. Вона може бути в статусі окремого суб'єкта правовідношення чи здійснювати представництво юридичної особи на підставах трудового чи цивільно-правового договору.

Показовими у цьому є європейські норми 2019 року, визначені у рекомендаціях стосовно захисту прав людини, ініціатором та видавцем яких є Комісар з прав людини Ради Європи. Ці рекомендації містять пряме

застереження, що, по-перше, людина завжди повинна здійснювати контроль за системами штучного інтелекту. По-друге, у будь-якому разі, коли внаслідок функціонування систем штучного інтелекту відбулося порушення прав людини, завжди має бути особа, фізична чи юридична, на яку покладено відповідальність за це порушення, навіть тоді коли прямого наказу відповідального оператора чи керівника не було [216, с. 13]. З огляду передусім на основну спеціальну функцію цивільного права, якою є компенсаційна, така рекомендація є цілком слушною і зрозумілою, тим більше коли йдеться про складні системи штучного інтелекту, які генерують рішення у складних ситуаціях, де можуть впливати на реальну життєдіяльність.

Використання штучного інтелекту в правовідносинах інтелектуальної власності зумовлює виникнення окремих питань про місце таких інноваційних технологій та правову природу результатів їх використання.

Таким є питання, чи можна вважати творчою діяльність алгоритмів, чи вони тільки імітують творчу діяльність людини, а отже – чи може умовний робот вважатися автором твору не тільки як особа, відповідальна за шкоду, спричинену внаслідок використання цього твору, а й як носій відповідних прав [80, с. 218]. Тут слід зауважити про позитивний здобуток порівняно з попереднім правовим регулюванням у цій сфері чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права». У статті 33 наразі міститься правило про те, що згенерований комп'ютерною програмою без безпосередньої участі фізичної особи об'єкт є неоригінальним об'єктом. Відповідно на цей неоригінальний об'єкт виникає право особливого роду (*sui generis*), і це право згідно з преамбулою цього закону описане як пов'язане за сферою авторського права, а не безпосередньо авторське право [98]. Право особливого роду на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, по суті містить майнові права, визначені в ст. 12 згаданого Закону, натомість на такі об'єкти особисті немайнові права не виникають. Іншими словами, у нормах цього закону відображено положення про те, що

творчість алгоритмів без участі людини як підстава виникнення авторського права неможлива.

Проте зовсім відкидати потенційний розвиток інновацій до такої межі, коли штучний інтелект, наприклад, зможе «усвідомлювати» значення своїх дій та керувати ними настільки, щоб можна було уподібнити його особі й ввести в коло учасників правовідносин, мабуть, не варто. Бо насправді доволі довго існували сумніви, чи можна захистити авторське право на твори, створені за допомогою машин, а саме про фотографічні твори, які наразі є об'єктами авторського права. Перші фотографії не мали правової охорони, тому що просте захоплення світла через об'єктив камери не вважалося справжнім авторством [180, с. 524]. Першим охоронюваним твором, створеним за допомогою машин, стала фотографія Оскара Уайльда, авторство щодо якої Верховний суд США визнав тільки у 1884 році [200].

Але сьогодні проблема складніша, оскільки питання полягає не в тому, чи може фотограф «володіти» зображенням, пасивно захопленим машиною, а в тому, хто може володіти новими творами, створеними машиною, яка сама ж нібито й створила ці зображення. З одного боку, текстовий процесор, як і ручка, не володіє набраним текстом, так само, але зараз системи штучного інтелекту пишуть новини, складають пісні, малюють картини – і ця діяльність створює цінність [178, с. 835]. Ба більше, на підставі того, що сучасні ІТ-технології нібито дозволяють комп'ютерам створювати нові твори, практично не звертаючись до участі людини, висловлюються думки про можливість цифрового авторства [127, с. 56].

І тут ми знов повертаємося до позицій антропоцентричності або роботоцентричності в поглядах на штучний інтелект, а також до припущення про можливість самоусвідомлення штучного інтелекту, такого ж, як і в людини. А. Штефан влучно зазначає: «Комп'ютер ніколи не матиме аналога внутрішнього світу людини і не зможе відчувати потребу у самовираженні, а тому його творіння будуть позбавлені того особистого дотику, яким характеризуються людські твори» [145, с. 78]. В. В. Надьон також

наголошує, що відсутність абсолютної автономності перетворює робота на об'єкт правовідносин, на технічний пристрій та програмний продукт, тому штучний інтелект ні в якому разі не може розглядатися як суб'єкт права [76, с. 316], на відміну від його власника (розробника) чи ліцензованого користувача; штучний інтелект – це об'єкт цивільного права, з приводу якого виникають суб'єктивні цивільні права та обов'язки [74, с. 200; 75, с. 205; 76, с. 316]. Зокрема комп'ютерні програми, також і ті, у яких застосовуються методи штучного інтелекту, володіють загальними рисами, притаманними об'єктам авторського права [129, с. 70], і ні в якому разі не є його суб'єктами.

Саме тому ми також не можемо надати ствердний висновок про те, що генерування навченим штучним інтелектом зображень чи текстів має результатом створення оригінального об'єкта, тобто такого, у створення якого здійснено творчий внесок, оскільки творчість притаманна тільки людині. Можливо, такі результати, неоригінальні об'єкти, за їх походженням можна скоріше порівняти з продукцією чи плодами, що видобуваються внаслідок функціонування такого об'єкта цивільних прав, як штучний інтелект, ніж дорівнювати до інтелектуальної творчої діяльності людини. Хоча розробники систем штучного інтелекту напевно з цим не погодяться.

Проте це не означає, що такі об'єкти взагалі не повинні отримувати правову охорону, проте її обсяг не може бути таким самим, як і в авторських творів, немайнових, або моральних прав у машини бути не може. Тому тут погоджуємося з позицією, встановленою в чинному законодавстві України, за якою неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, набувають правової охорони, однак на них виникають тільки майнові права.

Як приклад протилежного погляду на державне регулювання відносин щодо об'єктів, згенерованих штучним інтелектом, наводять практику КНР. Проте питання в тому, чи настільки радикально відмінною є ця практика. Так, донедавна в Китайському правозастосуванні дотримувалися усталеної

думки, що робота, створена штучним інтелектом, не має права на захист авторських прав. Однак у грудні 2019 року суд Китаю постановив, що стаття, створена алгоритмом, не може бути копійована без дозволу, іншими словами – перебуває під правовою охороною.

Стаття, про яку йшлося, була фінансовим звітом, опублікованим компанією Tencent з приміткою, що він був автоматично написаний Dreamwriter, програмою для написання новин, розробленою компанією в 2015 році [213]. Shanghai Yingxun Technology Company скопіювала статтю без дозволу, і Tencent подала до суду. Статтю було видалено, але компанію-порушника зобов'язали виплатити 1 500 юанів (216 доларів США) за економічні збитки та захист прав [178, с. 836]. Проте чи дійсно можна твердити, що штучному інтелекту надали авторське право, так само, як і фізичній особі. Здається все ж, що захищено майнові права компанії-розробника програми, яка водночас і користувалася цією програмою для написання тексту.

Для того, щоб робити висновки про такі кардинальні системні зміни в правовому регулюванні, варто дослідити ще одне рішення китайського суду в подібній сфері відносин, винесене 27 листопада 2023 року Пекінським інтернет-судом у справі про порушення авторських прав, пов'язаних із зображенням, створеним штучним інтелектом Stable Diffusion [166], яке аналізували китайські правники як революційне й епохальне, зауважуючи, що питання про надання правової хорони таким об'єктом має вирішуватися в кожному конкретному випадку окремо [212]. Рішення відповідає на два важливих питання: чи захищаються твори, створені штучним інтелектом, авторським правом, і якщо так, то кому належать авторські права.

Згідно з обставинами справи позивач вводив різні підказки (і негативні також) і налаштовував параметри, щоб створити зображення молодої жінки, згодом опублікував це зображення на платформі соціальних мереж Xiaohungshu, використовуючи хештеги #AI, #AI Illustration (AI插画) і #AI

Drawing (AI绘画). Пізніше позивач виявив, що відповідач використав і опублікував зображення на іншій платформі без дозволу, і подав до відповідача позов про порушення авторських прав. Інтернет-суд Пекіна встановив, що твори відповідно до Закону про авторське право Китайської Народної Республіки [186] мають бути оригінальними та відображати інтелектуальні досягнення. Стосовно цього суд зазначив, що позивач не просто використовував наявні зображення, отримані пошуковими системами, або переставляв попередньо розроблені елементи під час створення зображення, а ввів детальний перелік підказок, а потім додатково відкоригував підказки на основі попередніх зображень, згенерованих Stable Diffusion, перш ніж остаточно завершити зображення. Тож суд зробив висновок, що ці дії продемонстрували інтелектуальний внесок позивача.

Суд також роз'яснив і дотримання в цьому випадку концепції оригінальності, оскільки, на думку суду, чим конкретнішими будуть підказки (наприклад, шляхом введення конкретних описів зображувальних елементів і загальної композиції зображення), тим більше твір показуватиме оригінальне вираження ідей автора.

У цій справі, хоча позивач фізично не намалював малюнок за допомогою ручки та паперу, позивач розробив різні елементи зображення шляхом введення та точного налаштування підказок і налаштування параметрів. За допомогою Stable Diffusion він вибрав понад 150 підказок, упорядкував їх і встановив конкретні параметри, продовжуючи коригувати та змінювати ці підказки та параметри, поки остаточно зображення не стало задовольняти вимогам його концепції. Суд зробив висновок, що ці кроки достатньо демонструють інтелектуальний внесок позивача [220], суб'єктивний естетичний вибір та оригінальне судження. Тому суд постановив, що зображення захищене авторським правом як оригінальний твір – «твір образотворчого мистецтва» відповідно до статті 3 Закону про авторське право Китайської Народної Республіки [186].

Водночас не йдеться про те, що автором такого твору є штучний інтелект, навпаки, за статтею 11 цього закону автором є тільки «громадянин, який створив твір» [186], і модель штучного інтелекту не може бути автором (і, отже, власником авторських прав), оскільки він не є фізичною особою, юридичною особою чи неюридичною асоціацією. І оскільки розробник Stable Diffusion лише створив модель штучного інтелекту, але не брав участі в інтелектуальному внеску, який призвів до створення зображення та в ліцензії на використання Stable Diffusion прямо зазначено, що розробник Stable Diffusion не може претендувати на права на будь-який вихідний вміст, саме позивач є законним автором і власником авторських прав на зображення.

Бачимо, що розглядуване рішення по суті базується на згаданій вище «доктрині поту чола». Суд зробив висновок, що штучний інтелект в цьому разі став інструментом, який допоміг створити зображення, зважаючи на кількість підказок, які становили значний особистий внесок автора, а не замінив автора, який, як зрозуміло з опису обставин, ще й коректував зображення вручну. Тобто суд оцінив, що зображення не просто згенеровано штучним інтелектом, а створене користувачем з використанням штучного інтелекту на підставі детального опису.

Власне, про таке й говорять, коли описують AI-арт (Artificial Intelligence Art – AI Art) як окремий напрям мистецтва, говорячи про комп'ютерний алгоритм, який аналізує стилі художніх робіт, їхню кольорову палітру та форму, а потім на своєму досвіді створює нові роботи, що візуально схожі з картинами художників [14, с. 23]. Технології штучного інтелекту також використовуються під час створення скульптур або для побудови тривимірного макета, або в розробці тривимірної моделі, коли штучний інтелект переводить креслення в тривимірну форму [14, с. 24].

Для створення відповідних творів користувачі навчаються тривалий час, випробовують різні способи формулювання підказок та методи досягнення бажаного результату. Варто зауважити при цьому, що серед

мистецтвознавців та філософів є дискусія стосовно мистецької цінності результатів роботи штучного інтелекту. Вона дещо співзвучна з дискусією щодо надання штучному інтелекту прав автора твору, проте слід пам'ятати, що питання кваліфікації об'єкта як твору не пов'язане з якою якістю, основним критерієм є його оригінальність, яка визначається творчим внеском людини. Проте звичним для правників є аргумент, що для мистецтва важлива ідея автора, його послання до інших, що є однією з можливих інтерпретацій і ознак поняття творчості, через яке характеризується оригінальність твору.

Другий аргумент більш практичний: через те, що штучний інтелект обмежений алгоритмом і набором даних, з яким працює, він не має «комплексного бачення». Тому поки що «витворами мистецтва вважають самі алгоритми, а не результати їх роботи» [55, с. 227]. Додамо, що на результати навчання штучного інтелекту впливає й той набір даних, який для цього застосовується, наскільки вони достовірні, якісні та, зрештою, етичні та правомірно використані.

Інше питання – наскільки при цьому користувач може реально вплинути на функціонування штучного інтелекту, відповідно, чи вважати його результат генеруванням неоригінального об'єкта чи створенням твору з використанням програми.

Чинний Закон України «Про авторське право і суміжні права» насправді теж надає простір для таких розмірковувань, а отже й для розсуду суду в кожному спірному випадку, цей закон навіть більш деталізовано порівняно з іншими державами встановлює правила в розглядуваній сфері. Отже, згідно з його змістом існує два можливих правових режими: авторського права та права особливого роду на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою. Обидва дають змогу захистити майнові права щодо відповідних об'єктів, однак для того, щоб набути й немайнових прав на об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою,

потенційному автору варто обґрунтовано довести свій істотний творчий внесок у його створення, тобто оригінальність твору.

Так, у літературі зазначають, що суд Пекіна в розглядуваній вище справі дійшов висновку, що авторське право на зображенні може виникати, але він не проаналізував обсяг цього авторського права, тому цілком можливо, що авторське право на генеративний вміст штучного інтелекту буде вузьким, оскільки воно не поширюватиметься не на кожне зображення, згенероване системою штучного інтелекту, а ймовірно лише на ті випадки, щодо яких користувач може продемонструвати свій творчий внесок [209]. Власне, це рішення тільки надає приклад аргументації, згідно з якою результат використання штучного інтелекту може набути повноцінної правової охорони як твір.

Та й власне саме щодо творів архітектури є найменша ймовірність того, що їх можуть замінити неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, зокрема й штучним інтелектом. Хоча, наприклад, А. Вербицька припускає, що «розвиток комп'ютерної техніки в майбутньому може призвести до відсутності у творах архітектури ознак творчого характеру, а отже, такі твори не зможуть отримати правову охорону як об'єкти авторського права» [11, с. 4]. Так, технологічний прогрес відбувається доволі непередбачувано, однак, на наш погляд, саме в цій сфері творчості участь людини є ключовою з огляду на специфіку твору архітектури як об'єкта авторського права. Такий твір втілюється або спрямований на потенційне втілення в об'єкті архітектури, що обов'язково міститиме інтелектуальний творчий внесок архітектора, який здійснює авторський нагляд та має не тільки права як автор, а й обов'язки як висококваліфікований фахівець у галузі архітектурної діяльності. І хоча слід пам'ятати, що творчістю не може вважатися діяльність, яка зводиться винятково до застосування професійних навичок, проте в архітектурній діяльності це й не можливо, зважаючи на складність її об'єкта.

Можна погодитися з тим, що штучний інтелект не зможе проаналізувати ситуацію так, як архітектор. Навіть надаючи штучному інтелекту доволі просте завдання написати текст, цей текст потрібно опрацювати й перевірити. Верховний Суд, наприклад, досить однозначно висловився щодо можливості посылатися на висновки штучного інтелекту в процесуальній заяві як такі, у яких немає «нормативного регулювання та науково доведеного підґрунтя для використання» [131].

До того ж відомі випадки, коли штучний інтелект генерував інформацію про факти, яких не існує, наприклад, прецеденти та закони [221]. Нейромережа може значно оптимізувати процес роботи, але тільки за умови фахового, добросовісного й уважного використання кваліфікованою людиною. Це одне з основоположних застережень, про яке говорять у зв'язку з використанням штучного інтелекту. До того ж зауважують, що «у світі масового виробництва й клішованості, індивідуальність, ручна робота, ексклюзивний дизайн з душею будуть цінуватися дедалі більше, тож прагматичний машинний розум завжди поступатиметься людській творчості» [42].

Крім того, повертаючись до архітектурної діяльності, необхідно пам'ятати, що зведення будівлі і споруди, та, власне, і створення таких форм твору архітектури, як ескізи та креслення, містить декілька умовних частин, які в системі становлять твір. Це математичні розрахунки, відомості про властивості матеріалів, географічні особливості місцевості, які слід взяти до уваги як такі, що підкоряються об'єктивним законам точних та природничих наук. Тут автор твору архітектури може отримувати консультації, що не вважатимуться співавторством, як аргументувалося вище, тож і розрахунки, які здійснюються за допомогою штучного інтелекту, призначеного для таких цілей, теж не впливатимуть на обсяг прав автора. Крім того, архітектор зважає не тільки на об'єктивні закони фізики, математичні розрахунки, а й виявляє власні творчі суб'єктивні рішення щодо komponування й застосування їх в конкретному об'єкті, а також оформлення відповідного

твору архітектури. Можемо припустити, що архітектор використовуватиме генератор зображень на кшталт Stable Diffusion для створення проєкту чи моделі будівлі чи споруди, однак, по-перше, це очевидно вимагатиме дуже детальних підказок, високого рівня користування відповідним програмним забезпеченням; по-друге, істотного подальшого коригування з урахуванням реальних умов, для яких призначено будівлю чи споруду, будівельних норм і правил, інакше це буде лише згенерований малюнок.

Наступний аргумент на користь того, що використання штучного інтелекту не вплине на авторські права на твір архітектури, втілений у будь-якій формі, – це специфіка архітектурної галузі, у якій здійснюється зведення будівель і споруд, наявність у ній величезної кількості деталізованих вимог і правил. Дотримання правил безпеки та гарантії надійності тут мають виняткову важливість, тому вилучати архітектора як суб'єкта архітектурної діяльності, що має відповідні підтверджені знання, уміння й навички та несе відповідальність за реалізацію своїх творів, не можна.

Можна припустити хіба що встановлення деякого розподілу прав і відповідно обов'язків між розробником штучного інтелекту як допоміжного інструменту створення твору архітектури та архітектором, забрати ж в архітектора авторські права – неможливо з огляду на його відповідальність за свій твір. Однак гіпотетично розробник відповідного штучного інтелекту може зробити значний внесок у створення твору архітектури, оскільки відповідна програма сама є складним проєктом, над яким працює ціла команда, до якої запрошується й відповідний спеціаліст – інженер, архітектор, тобто експерт в цій галузі, який перевіряє дотримання необхідних умов. Іншими словами, можна говорити про умовну участь програміста-розробника у створенні твору за допомогою штучного інтелекту, навіть якщо врешті сам твір створює користувач відповідної програми, але ця участь не означає, що сам штучний інтелект як такий створює оригінальний продукт.

Тож майже беззаперечною і тому панівною наразі є думка, що штучний інтелект є об'єктом авторського права, який сам має свого творця – розробника. Можемо побачити, що науковці висловлюють припущення, що в майбутньому штучний інтелект зможе стати повноправним учасником суспільних відносин, матиме свою волю і самостійність. Дехто навіть зараз є прихильником запровадження правового статусу електронної особи для роботів. Однак, на наш погляд, що єдиним слушним висновком стосовно правового режиму штучного інтелекту є висновок щодо нього винятково як щодо об'єкта правовідносин, який не має власної волі, незалежної від волі її розробника чи користувача [80, с. 218]. Мабуть найсучасніші моделі можуть імітувати емоції та обґрунтовувати свої думки дуже подібно до людини, висловлюватися складними реченнями, формувати деталізовані зображення, однак вважаємо проблематичним з погляду етики та права на людину як найвищу соціальну цінність ототожнювати її з механізмом, навіть таким, що втілює результат надзвичайно ефективної праці фахівців ІТ-сфери.

Висновки до розділу 1

1. Поняття правового режиму об'єкта, застосовуване в цивільному праві, є похідним від теоретико-правового поняття правового режиму, яке розвинулося насамперед у публічно-правовій термінології та позначає особливий порядок правового регулювання суспільних відносин у певній сфері та з визначеною метою. Це позначилося і на приватноправовому розумінні поняття правового режиму, яке застосовується щодо об'єктів, тобто благ, та окреслює межі та цілі правового регулювання, втілюючи імперативні елементи в у цілому диспозитивному методі правового регулювання цивільних відносин. Правовий режим об'єкта виявляється в правовідносинах стосовно цього об'єкта та визначає коло суб'єктів відповідних правовідносин, їх права та обов'язки, умови набуття, здійснення, переходу та припинення справ щодо об'єкта, підстави та умови

відповідальності в разі порушення для досягнення встановленої законодавцем мети. Особливості правового режиму можуть бути спрямовані як на стимулювання, так і на перешкоджання вводу відповідних об'єктів у цивільний оборот.

2. Правовий статус є поняттям, дотичним до поняття правового режиму в контексті правовідносин, однак стосується не об'єкта, а суб'єкта правовідносин. Правовий статус є ширшим за правосуб'єктність особи, оскільки, крім встановлення виду й міри належної та необхідної поведінки суб'єкта, дає змогу побачити бажану з погляду держави роль суб'єкта правовідношення у взаємодії з іншими суб'єктами правовідносин.

3. Твори архітектури як об'єкти правовідносин характеризуються особливим правовим режимом, який істотно відрізняється від правового режиму інших творів набагато більшою урегульованістю процесу їх створення, що зумовлено складністю та багатостадійністю процесу їх створення, а також необхідністю забезпечення безпеки використання будівель і споруд як форм твору архітектури. Твір архітектури поєднує і нематеріальний, естетично-художній складник, і утилітарну функцію, тобто спрямованість на безпосереднє використання в життєдіяльності людини.

4. Штучний інтелект наразі може мати тільки правовий режим, оскільки є об'єктом, а не суб'єктом правовідносин, не зважаючи на зародження концепції електронної особи, яку порівнюють з фікцією «юридична особа», та навіть надання громадянства окремим роботам. Проте це громадянство є символічним, а не реальним і таким, що надає правосуб'єктність. Штучний інтелект не має самоусвідомлення, обмежений алгоритмами та обсягом інформації, на якій він навчається.

5. Правовідносини, що стосуються творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту, мають специфічний суб'єктний склад, де обов'язково присутній архітектор (інженер), кваліфікований для зайняття архітектурною діяльністю, та прямо чи опосередковано розробник чи правласник штучного інтелекту, що пов'язано з його обов'язком

гарантувати придатність штучного інтелекту для вказаних цілей та його безпечність. Особливим елементом змісту цих правовідносин є правообов'язок архітектора здійснювати авторський нагляд, що надає як можливості захисту авторських прав архітектора, так і зобов'язує його здійснювати такий захист у разі, якщо порушення проєкту можуть призвести до завдання шкоди.

6. Правове регулювання відносин щодо творів архітектури, зокрема й створених із використанням штучного інтелекту відбувається за допомогою комплексу нормативно-правових актів, зокрема Бернської конвенції про охорону літературних та художніх творів, Цивільного кодексу України, Законів України «Про авторське право і суміжні права», «Про архітектурну діяльність», «Про правове регулювання містобудівної діяльності», «Про основи містобудування». Основним актом, який встановлює авторсько-правові аспекти регулювання відносин стосовно авторських прав, а також засади правового регулювання використання штучного інтелекту в цій сфері, є Закон України «Про авторське право і суміжні права». Спеціальні норми щодо створення творів архітектури містяться в законодавстві про архітектурну та будівельну діяльність.

7. Чинний Закон України «Про авторське право і суміжні права» містить поняття твору архітектури в широкому значенні, що включає не тільки безпосередньо спорудження будівель, а й галузі містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень, та вказує на невичерпний перелік форм втілення творів архітектури, такі як креслення, ескізи, моделі, збудовані будівлі чи споруди, плани населених пунктів. Існує суперечність між нормами статей 1 і 6 цього закону, у зв'язку з чим пропонуємо п. 11 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права» викласти в такій редакції: «11) твори архітектури, а саме твори в галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтних утворень».

З метою узгодження норм стосовно правового режиму творів архітектури пропонується внести зміни до ч. 2 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» у такій редакції:

«Об'єктами авторського права в галузі архітектури (творами архітектури) є твори в галузі спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтних утворень у формі креслення, ескізів, моделей, збудованих будівель чи споруд, планів населених пунктів тощо».

8. Твір архітектури як об'єкт авторсько-правової охорони повинен відповідати фізичному та юридичному критеріям. Фізичний критерій означає зовнішні ознаки, такі як галузь створення твору та форми його втілення. Юридичний – відповідність будівельним нормам і правилам, а також участь у створенні і втіленні спеціального суб'єкта – архітектора. Це дає підстави розрізняти плани, ескізи, креслення тощо як форми втілення твору архітектури (п. 11 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права»), авторські права на які реєструються відповідно як на твори архітектури від інших подібних об'єктів авторського права, таких як твори образотворчого мистецтва (п. 8 ч. 1 ст. 6) та ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, будівництва та інших сфер діяльності (п. 15 ч. 1 ст. 6), для створення яких не потрібна кваліфікована участь архітектора та відповідність будівельним нормам. Затверджені плани населених пунктів не є об'єктами авторського права, оскільки набувають значення нормативно-правових та/або адміністративних актів.

9. Проект та проектна документація в розумінні Законів України «Про архітектурну діяльність», «Про регулювання містобудівної діяльності» містять ширший обсяг відомостей, ніж твір архітектури, тобто власне результат інтелектуальної творчої діяльності. Тому відповідну правову охорону може набувати тільки архітектурна частина проекту.

10. Оціночне поняття оригінальності твору визначається через поняття творчості, яка притаманна тільки людині. На цій підставі розмежовуються

твори та неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, в тому числі й штучним інтелектом. Ступінь творчого внеску відрізняється в кожному конкретному випадку, може бути мінімальним, не залежить від мистецької цінності створеного об'єкта. Об'єкти, згенеровані штучним інтелектом, можуть бути визнані оригінальними, якщо користувач штучного інтелекту доведе свій істотний внесок у його створення. У такому разі відповідна комп'ютерна програма є тільки інструментом візуалізації авторського задуму.

11. Застосування штучного інтелекту на різних етапах створення твору архітектури як специфічного складного об'єкта авторський наразі не може призвести до визнання його неоригінальним об'єктом, оскільки інтелектуальний творчий внесок архітектора неможливо виключити з проєкту за жодних умов. Участь архітектора є обов'язковою, оскільки він гарантує відповідність будівельним нормам і правилам, але її не варто зводити тільки до застосування його професійних навичок, оскільки вона невіддільно пов'язана і з естетичними, художніми властивостями твору архітектури.

12. Штучний інтелект, незалежно від обсягу складності завдань, які він виконує, не може визнаватися суб'єктом правовідносин, оскільки є машинною системою, обмеженою алгоритмами, не здатною до самоусвідомлення та відповідальності за власні дії. Наразі немає достатнього обґрунтування для того, щоб прирівняти штучний інтелект ні до фізичної особи, ні до юридичної особи, хоча це теж суб'єкт-фікція. Так само штучний інтелект не може визнаватися автором твору, об'єкти, згенеровані внаслідок автономного функціонування комп'ютерної програми, власне, творами не є.

РОЗДІЛ 2

ДИНАМІКА ПРАВОВІДНОСИН, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ СТОСОВНО ТВОРІВ АРХІТЕКТУРИ, СТВОРЕНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

2.1. Створення твору архітектури з використанням штучного інтелекту як підстава виникнення суб'єктивних цивільних прав та елемент архітектурної діяльності

Виникнення суб'єктивних цивільних прав відбувається на підставі певних юридичних фактів, різновидами яких є дії (ті, що відбуваються з волі учасника цивільного правовідношення) та події (які відбуваються поза його волею). Дії як юридичні факти поділяють на юридичні акти (правочини та адміністративні акти), в основі яких є намір створити певні юридичні наслідки, та юридичні вчинки, які не мають на меті створення юридичних наслідків, але створюють їх [79, с. 27]. Створення твору усталено наводять як приклад, коли описують поняття юридичних вчинків пояснюючи це тим, що автор як творець спрямовує свої наміри насамперед на появу відповідного результату інтелектуальної, творчої діяльності як акту самовираження, а не створення об'єкта авторських прав, відповідно щодо якого виникають права та обов'язки, а особа бере участь у цивільних правовідносинах. Так, І. Є. Якубівський слушно підкреслює: «При створенні твору закон не надає правового значення спрямованості волі автора на набуття авторського права. Цей момент відрізняє факт створення твору від юридичних актів, насамперед, – від правочинів. Тому для створення твору дієздатність автора не має значення» [156, с. 139].

Проте за будь-яких умов та незалежно від намірів творця створення твору, зокрема й твору архітектури, означає виникнення й прав на нього, особистих немайнових та майнових. Причому визначаючи підстави виникнення авторських прав, можна констатувати, що права можуть

виникати стосовно певного блага, яке вже існує або може існувати в майбутньому. Тобто твір як результат інтелектуальної діяльності та благо, що становить інтерес для учасників цивільного обороту, може бути об'єктом абсолютного, статичного правовідношення, внаслідок самого факту його створення, а залучатися в динамічні зобов'язальні правовідносини – і тоді, коли його ще не існує, а є тільки ідея, стосовно якої, як відомо, і відповідно до міжнародних стандартів, і чинного законодавства України авторських прав не виникає, але вона має бути втілена за договором чи іншим правочином.

Взагалі питання виникнення прав інтелектуальної власності саме на твори архітектури тісно пов'язане з питанням суб'єктів відносин у цій сфері. Так, ключовим суб'єктом авторського права, звісно, є автор. Автор може створювати твір за власною ініціативою, на замовлення за договором, виконуючи свої службові обов'язки тощо. Залежно від обставин та підстав створення твору відрізнятиметься й суб'єкт, якому належатимуть майнові права автора на цей твір, на відміну від особистих немайнових прав, які в правовій системі України за буквою чинного законодавства належать винятково автору [79, с. 26]. Іншими словами – набути особисті немайнові права може тільки автор твору. Причому автор не повинен мати спеціального обсягу дієздатності, його здатність продукувати результат інтелектуальної, творчої діяльності не залежить від його здатності набувати та здійснювати цивільні права та виконувати обов'язки. У п. 2 ч. 1 ст. 31 чинного ЦК України [137] до того ж спеціально прописано, що особи навіть із частковою цивільною дієздатністю мають право здійснювати особисті немайнові права автора.

Слід зазначити, що в нашій правовій системі тільки особисті немайнові права автора є невідчужуваними, натомість його майнові права є оборотоздатним об'єктом цивільних прав, тобто можуть передаватися за договором, заповітом та іншими правочинами. Іншими словами, виокремлюються первинні підстави набуття авторських прав та похідні

підстави набуття авторських прав. Так, у чинному цивільному законодавстві України існує невичерпний перелік правочинів та договорів, які опосередковують оборот прав інтелектуальної власності.

Зауважимо, що з прийняттям чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права» було виправлено змістовно-логічну помилку в розумінні правової природи способів розпорядження майновими авторськими правами, і нарешті в ст. 1107 ЦК України тепер ідеться не про договори щодо розпорядження майновими права інтелектуальної власності, а про правочини, що правильно, оскільки ліцензія, яка перебуває в цьому переліку, є одностороннім правочином, а не договором, на що протягом майже двадцяти років звертали увагу вчені-дослідники права інтелектуальної власності, наголошуючи на необхідності відповідних змін. Тож тепер цілком логічно до невичерпного переліку способів розпорядження майновими правами інтелектуальної власності – а з другого боку – вторинних способів набуття права інтелектуальної власності – можна зарахувати, наприклад, і такий правочин, як заповіт.

Ще одним доволі цікавим питанням є питання про те, вторинним чи первинним є набуття майнових прав інтелектуальної власності тоді, коли відповідний об'єкт одразу створюється на замовлення або в якості службового твору, коли, наприклад архітектор за своїми службовими обов'язками створює твір архітектури для роботодавця, і майнові права на цей твір одразу належатимуть не автору, а його контрагенту за цивільним, господарським чи трудовим договором.

До того ж у разі створення твору за замовленням за відповідним договором (ст. 1112 ЦК України, ст. 15, п. 2 ч. 1 ст. 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права») вбачається можливість урахувати й внесок замовника не тільки як особи, яка подала ідею твору та зобов'язується сплатити автору винагороду за її втілення у творі та передання майнових авторських прав на цей твір. Ідеться про те, що внесок замовника в об'єктивне вираження та навіть втілення твору в об'єкті архітектури, якщо

мова йде саме про цей вид творів, залежно від умов договору, суті замовлення та фактичних обставин створення твору, може бути настільки істотним, що можна говорити й про його творчість та інтелектуальний внесок. Тим більше, що тлумачення загальної у сфері інтелектуальної власності норми абз. 2 ч. 1 ст. 430 ЦК України дає змогу зробити висновок, що цю норму сформульовано як відносно, а не абсолютно імперативну. Згідно з її положеннями у випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати замовникові. Це дає змогу припускати, що не є абсолютно забороненим визнавати замовника співавтором твору, більше того, й автором твору, проте щодо твору саме архітектури останнє припущення все ж здається сумнівним. Дійсно, існує законодавча та правозастосовна практика розмежовувати поняття творчості та застосування професійних умінь, навичок, здійснення розрахунків та врахування законів фізики. Проте якщо ми гіпотетично офіційно викреслюємо художника, письменника, музиканта, архітектора тощо, які безпосередньо пишуть твір за замовленням, навіть із чіткими й детальними вказівками замовника, із цих відносин як автора твору, то фактично говоримо про те, що він відіграє тільки роль інструмента для втілення творчого задуму замовника. А це здається знеціненням ідеї професійної мистецької підготовки та суперечить визнанню людини, а отже і її праці, найвищою соціальною цінністю. Натомість співавторство, разом із набуттям замовником як особистих немайнових, так і майнових прав, цілком можливе за згаданої вище умови наявності істотного творчого, інтелектуального внеску замовника шляхом надання чітких і детальних вказівок щодо того, яким має бути майбутній твір.

У контексті предмета нашого дослідження виникає питання, як це стосується саме твору архітектури, ураховуючи специфіку його створення, зважаючи на, по-перше, фактично імперативно окреслений правовий статус особи, твори якої можуть визнаватися творами архітектури, по-друге,

правове регулювання здійснення архітектурної діяльності в цілому, зокрема й авторського нагляду під час зведення об'єкта архітектури.

Вважаємо, що цілком обґрунтовано можна припустити й проаналізувати ситуацію, коли замовник висловлює архітекторові низку цілком конкретних побажань аж до практично готового архітектурного рішення, зокрема використовуючи для цього комп'ютерні програми зі штучним інтелектом, що наразі доволі ймовірно, зважаючи на можливості сучасних систем штучного інтелекту. Архітекторові тоді залишається тільки оформити відповідні ескізи, креслення згідно з чинними законодавством України, державними будівельними нормами, здійснити необхідні інженерні розрахунки тощо. При цьому творчий, інтелектуальний внесок архітектора як фахівця, вважаємо, виключати навіть у такому разі неможливо, оскільки саме він має право й зобов'язаний контролювати процес втілення творчого задуму в конкретний об'єкт архітектури, натомість замовник, який не є сертифікованим архітектором не може бути зобов'язаний здійснювати авторський нагляд та нести відповідальність за допущені в процесі архітектурної діяльності недоліки. Водночас співавтор твору архітектури, який не є сертифікованим архітектором, може вимагати усунення відхилення від проекту в межах свого творчого внеску, суто творчої, естетичної частини, що не стосується специфічних фахових знань, які повинен мати архітектор. Х. Ю. Тарасенко навіть обґрунтовує необхідність внесення доповнень до ст. 31 Закону України «Про архітектурну діяльність» щодо можливості встановлення факту співавторства замовника та виконавця проекту на підставі рішення суду: «У разі встановлення факту співавторства, замовник набуває особистих немайнових та майнових авторських прав з врахуванням обмежень, встановлених законом. За умови, що замовником є юридична особа, розподіл прав здійснюється згідно із положеннями, передбаченими законом» [124, с. 6].

Так, згідно з чинними нормами статті 31 Закону України «Про архітектурну діяльність», а саме з ч. 2, «особисті немайнові права на об'єкт

архітектури як об'єкт авторського права належать його автору (співавторам) незалежно від умов договору (контракту) між автором та замовником або юридичною чи фізичною особою, де або в якій він працює» [100]. Бачимо, що тут автор (архітектор) фактично протиставляється замовникові за критерієм здатності мати особисті немайнові права, тобто можливості визнавати автора й замовника співавторами немає. Більше того, унаслідок аналізу вказаної норми можна зробити висновок, що замовник, навіть той, який зробив значний творчий внесок у створення твору архітектури, не може мати особистих немайнових прав на цей твір. Такої можливості наразі не вбачається й тоді, коли в договорі про створення такого твору за замовленням буде описано інтелектуальний, творчий внесок замовника в архітектурне рішення. Вважаємо це недоліком чинного правового регулювання розглядуваних відносин, який необхідно усунути. У цих відносинах потрібен не тільки судовий порядок встановлення співавторства, пов'язаний з необхідністю дотримання доволі тривалих і складних процедур, доказуванням наявності відповідного творчого внеску замовника, а й насамперед договірний порядок визначення співавторства на такий твір.

Так, варто доповнити статтю 31 положенням такого змісту: «Згідно з договором між архітектором та замовником замовник може визнаватися співавтором твору архітектури, створеного за замовленням, а отже й мати особисті немайнові права на цей твір, за умови істотного внеску замовника у створення архітектурного рішення».

Водночас слід завжди пам'ятати, що у створенні твору архітектури в співавторстві одним зі співавторів завжди є архітектор, який має кваліфікаційний сертифікат, тобто уповноважений державою на участь в архітектурній діяльності та здійснення авторського нагляду під час зведення об'єкта архітектури з метою забезпечення дотримання проектної документації. На користь цієї тези наголосимо, що з аналізу норм Закону України «Про архітектурну діяльність» випливає висновок про визнання важливості такої діяльності, оскільки мова йде, наприклад, про надійність

будинків, споруд та їх комплексів. Катастрофічна ситуація після кількох землетрусів у лютому 2023 року в Туреччині та Сирії з десятками тисяч загиблих та поранених [141] показала беззаперечно необхідність надійності будь-якого будівництва. Так, зруйновано було дві категорії будівель та споруд: більш старі, які будувалися до введення стандартів запобігання руйнуванням внаслідок сейсмічної активності, а також нові, де, як виявилось, уже чинні на момент їх зведення норми та правила не були дотримані. Такі болючі наслідки в архітектурі, на жаль, виникають від непрофесійного та недобросовісного підходу до зведення будівель і споруд. Власне, тому ми й говоримо про подвійну правову природу авторського нагляду в архітектурній діяльності, а саме не тільки про право, а й про обов'язок архітектора його здійснювати та реагувати на недотримання положень проєктної документації.

Крім того, А. О. Вербицька, аналізуючи зміст архітектурної діяльності, наводить низку її ознак. Авторка відносить її до практичного мистецтва, де своєрідно поєднуються творчість і технології, в об'єкті архітектури поєднуються матеріальні та специфічні духовні аспекти, «суто технологічний процес завжди поєднується з індивідуальним підходом по вирішенню функціонально-просторової складової архітектурної діяльності шляхом використання різноманітних художньо-естетичних засобів» [11, с. 36]. У ст. 2 Закону України «Про архітектурну діяльність» заявляється про державне сприяння захисту авторських прав і свободи творчості архітекторів, однак ця свобода дещо обмежується з міркувань функціональності та безпеки об'єктів архітектури, що пов'язано і з цілеспрямованим характером архітектурної діяльності – на штучне створення просторової організації середовища людського існування або їх форм втілення. Складність процесу такої організації зумовлює й полісуб'єктний склад цієї діяльності [11, с. 37].

Так, архітектурна діяльність охоплює не тільки власне творчу діяльність архітектора по створенню відповідного твору, а й подальшу роботу по втіленню цього твору будівельно-технічними та іншими спеціалістами. Тут виявляються й права (які, по суті, є й обов'язками) автора

твору архітектури на всіх етапах створення. Мова йде про авторський нагляд, який здійснюється архітектором згідно зі ст. 11 Закону України «Про архітектурну діяльність» і який встановлено як невід'ємну частину будівництва. З одного боку, з погляду права інтелектуальної власності, це сприяє дотриманню авторських прав архітектора на твір архітектури, майнових та особистих немайнових, а з другого – покладає на архітектора обов'язок контролювати дотримання проєкту. Такий висновок випливає з буквального тлумачення цієї норми. Цей припис сформульовано так, що архітектор не має змоги обирати – повідомляти чи не повідомляти про відхилення від нього. Він безальтернативно повідомляє замовника і орган державного архітектурно-будівельного контролю для вжиття заходів відповідно до законодавства згідно і з законом, і з прийнятим на його виконання Порядком здійснення авторського нагляду під час будівництва об'єкта архітектури [99]. Тут, власне й відображується та специфіка правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності, про яку говорить І. Є. Якубівський, слушно зауважуючи, що правове регулювання зазначених відносин слід спрямовувати та те, щоб забезпечувати розумний баланс інтересів творців правовласників та публічних інтересів [154, с. 68]

Саме тому в Законі України «Про архітектурну діяльність», де визначається правовий статус архітектора (інженера), акцентовано на його відповідальності за результати своєї роботи (абзац 13 ч. 1 ст. 1). Іншими словами, права та обов'язки щодо твору архітектури виникають у його автора не лише в момент створення твору архітектури в цілому, а коли об'єкт архітектури ще не існує ні як твір, ні як нерухомий об'єкт права власності, тобто ще в процесі такого створення. І нереалізація архітектором його правообов'язків щодо авторського нагляду може потягнути наслідки як одразу, наприклад, за ініціативою особи, яка здійснює технічний нагляд (замовник чи залучена ним особа), так і зі впливом тривалого часу після завершення будівництва, здачі об'єкта в експлуатацію та державної реєстрації прав на нього.

І власне у зв'язку з цим у контексті нашого дослідження виникає ще одне питання про правове регулювання застосування штучного інтелекту для створення твору архітектури, а саме про вплив його на обсяг і характер прав суб'єктів, які беруть участь у його створенні.

Насамперед потрібно усвідомлювати, що суб'єктний склад відносин зі створення такого об'єкта авторського права, як твір архітектури, є специфічним, пов'язаним з особливим правовим регулюванням архітектурної діяльності, та потребує обов'язкової участі спеціальних суб'єктів, про яких наголошується й у літературі: архітекторів або інженерів, які мають кваліфікаційні сертифікати [45, с. 103]. Більше того, йдеться не тільки про здатність та реальну юридичну можливість архітектора брати участь у такій діяльності як частину його право- та дієздатності, тобто його суб'єктний правовий статус, а й про вплив цього статусу на правовий режим твору архітектури.

Так, сертифікована фаховість, кваліфікація архітектора, що на підставі своєї експертності також і гарантує дотримання будівельних норм і правил, юридично є умовою визнання відповідного результату інтелектуальної творчої діяльності твором архітектури, як зазначалося вище, є умовою дотримання юридичного критерію віднесення твору до категорії творів архітектури. Це фактично є ключовою ознакою, яка відокремлює правовий режим творів архітектури від інших об'єктів авторського права. Так званий архітектурний дизайн (як суто зображення зовнішнього вигляду будівель, споруд тощо), який створюється не архітектором (інженером), що має сертифікат, або креслення чи ескізи, створені такою особою, на яких зображено творчий задум щодо зовнішнього вигляду будівлі чи споруди, є об'єктами авторсько-правової охорони, але не як твори архітектури. Це можуть бути, наприклад, або твори образотворчого мистецтва, або твори художнього дизайну, або ілюстрації, плани, креслення як своєрідні об'єкти авторських прав.

Виняток становлять твори архітектури, щодо яких у Законі України «Про архітектурну діяльність», а саме в ст. 19, міститься прямий дозвіл їх створювати, не маючи кваліфікаційного сертифіката. Але тут слід зауважити, що йдеться, по-перше, про проєктні роботи, тобто не про етап зведення об'єкта архітектури, а отже коло відповідних відносин і форм твору архітектури звужено. Це можуть бути насамперед проєктні роботи під керівництвом архітектора чи іншого фахівця, який має відповідний кваліфікаційний сертифікат, проте й такі роботи мають перевіряти та затверджувати сертифіковані фахівці у цій сфері. По-друге, законною є розробка ескізних, пошукових, концептуальних проєктних матеріалів, пропозицій, не передбачених для реалізації. По-третє, не потребує сертифіката виконання робіт для участі в містобудівних та архітектурних конкурсах, якщо в положеннях про такі конкурси немає відповідної умови. По-четверте, це стосується менш складних об'єктів, щодо яких немає законодавчих вимог отримувати документи на право на виконання будівельних робіт. Тож у таких випадках створюються твори архітектури, але, повторимося, тільки на стадії проєктування.

У Законі України «Про архітектурну діяльність» зазначено, що він спрямований зокрема на формування сприятливого життєвого середовища, досягнення надійності будинків, споруд та їх комплексів [100], тобто регулює відносини у значущих сферах життєдіяльності суспільства. Разом з тим сформульовано дещо більш широке порівняно з законодавством про інтелектуальну власність поняття об'єктів архітектурної діяльності (об'єктів архітектури). Іншими словами, охоплено не тільки аспект власне творчої діяльності архітектора по створенню відповідного твору, пошуку архітектурного рішення, а й подальшу роботу по втіленню цього твору будівельно-технічними та іншими спеціалістами. Крім того, у цьому визначенні деталізовано перелік об'єктів архітектури відповідно до їх функцій у системі таких об'єктів. До цього переліку зараховано будинки і споруди житлово-цивільного, комунального, промислового та іншого

призначення, їх комплекси, об'єкти благоустрою, садово-паркової та ландшафтної архітектури, монументального і монументально-декоративного мистецтва, території (частини територій) адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів (абз. 3 ч. 1 ст. 1).

Очевидно, що дотримання вимог і правил техніки безпеки під час створення таких різноманітних за призначенням, але в будь-якому разі базисних для суспільного життя об'єктів архітектури обумовлюють виняткову відповідальність як автора твору архітектури, так і безпосередньо виконавця робіт. Архітектор водночас має як авторські права, так і широке коло обов'язків та підвищену відповідальність під час створення об'єктів архітектури, яке містить і творчий процес пошуку архітектурного рішення, і його втілення, і організаційні відносини по координації дій учасників забудови, і здійснення архітектурно-будівельного контролю і авторського нагляду за їх будівництвом [77, с. 467-468]. Саме тому знову наголосимо, що потрібно обов'язково враховувати вимоги про правовий статус архітектора (інженера) згідно з Законом України «Про архітектурну діяльність», про його відповідальність за результати своєї роботи (абз. 13 ч. 1 ст. 1). Тож коли виникає питання про правове регулювання застосування штучного інтелекту у створенні твору архітектури на кожному етапі його створення, слід зважати не тільки на відсутність у алгоритмів творчості, а на його неделіктоздатність, про що йшлося у підрозділі 1.3 цієї роботи. Із цього випливає, що архітектор не може просто згенерувати об'єкт комп'ютерною програмою, він все одно повинен оцінити цей результат і зробити відповідний фаховий висновок. Причому погоджуємося з думкою про те, що використання штучного інтелекту доцільно розглядати як джерело підвищеної небезпеки і, як наслідок, поширювати на шкоду, завдану внаслідок його використання, а також шкоду, завдану в разі використання кількох систем штучного інтелекту, відповідно положень статей 1187-1188 ЦК України [34, с. 124].

Хоча варто зазначити, що нині навіть у такій складній галузі, як архітектура, що враховує й функціональні, й естетичні та структурні

міркування ведуться розробки з метою алгоритмізувати певні процеси, щоб заощадити час та сили для суто творчого вираження. Так, наразі досліджуються методи обробки зображень для автоматичного перетворення орфографічних малюнків у графіки. Розробники зазначають, що їм у зв'язку з цим необхідна більша кількість зразків для навчання штучного інтелекту, які б допомогли в подальшій перевірці та консолідації результатів. При цьому вони ж зазначають, що найнадійнішим способом оцінки такої програми буде група експертів або використання платформ краудсорсингу [168]. Для таких цілей зокрема в законодавстві ЄС та в Білій книзі Мінцифри, запропонованій на обговорення для адаптації відповідного законодавства України до стандартів ЄС, пропонується створювати так звані регуляторні пісочниці, які нададуть змогу тренувати штучний інтелект на перевірених даних [165; 7, с. 20]. Це тільки підтверджує поки що неспроможність штучного інтелекту наразі застосовуватися у сфері архітектури без участі фахівців як на етапі його розробки для нагляду за його навчанням, та і на етапі використання для контролю згенерованих результатів.

Тож на практиці це має відбуватися так: у разі якщо архітектор зі свого професійного погляду вважає згенерований штучним інтелектом результат спроможним до застосування в архітектурній діяльності, наприклад, для візуалізації творчого задуму на етапі проектування або навіть на стадії обговорення умов договору про створення твору архітектури за замовленням, він зрештою має змогу долучити його до проекту в якості ескізу чи моделі, і тоді такий об'єкт охоплюється правовою охороною як елемент формування архітектурного рішення в складі твору архітектури. Крім того, такий об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, може надати й замовник як візуалізацію майбутнього бажаного твору архітектури.

Важливою й навіть необхідною умовою для належного залучення згенерованого штучним інтелектом результату в зміст проектної документації при цьому є правомірне використання такого штучного інтелекту, тобто користувач повинен виконувати умови ліцензії, на підставі

якої розробник штучного інтелекту надає право користування цим інструментом.

У такому разі використання систем штучного інтелекту й буде втіленням тих численних переваг, які описують дослідники його можливостей, серед яких автоматизація рутинних процесів та надання широких перспектив для експериментів. При цьому результат генерується швидко й точно, а користувач може долучитися до різних видів мистецтва, не маючи профільної освіти чи надзвичайних навичок, ба більше – орієнтуючись тільки на власний естетичний смак. Хоча водночас є й недоліки, і найбільш істотним з огляду на наше дослідження є невизначеність результатів [14, с. 27], а також складність їх прогнозувати й контролювати, для чого потрібні навички вже користування самим штучним інтелектом. Проте в рамках пошуку творчого рішення в архітектурній діяльності, яка здійснюється під контролем архітектора, вирішальною тут є можливість більш точно і архітектору як професійному автору, і замовнику зрозуміти бажаний результат. Крім того, важливо зауважити, що замовник може виявити свій творчий задум, тільки не порушуючи при цьому прав архітектора й не заперечуючи його професійність, оскільки саме архітектор зробить остаточний висновок про реалістичність ескізу для втілення у творі архітектури, оскільки тільки він є відповідальним за кінцевий результат.

Тож у разі долучення згенерованого за вказівками замовника зображення до умов договору, внесення в проектну документацію, за домовленістю з архітектором, який визнає, що таким чином замовник зробив істотний внесок у формування архітектурного рішення, та гарантує як фахівець, що це є втілюваним і фактично, і юридично (за будівельними нормами), замовник цілком може набути особистих немайнових та майнових прав як співавтор на первинній підставі набуття авторських прав на твір як первинний володілець авторських прав.

Ще одним з аспектів класифікації юридичних фактів як підстав виникнення авторських прав на твір архітектури та зазначеного вище поділу

цих юридичних фактів за цільовою спрямованістю на настання саме юридичних наслідків, на який не можна не звернути увагу, є та обставина, згідно з якою і в цьому разі специфіка твору архітектури тягне відмінності навіть на рівні теоретичних засад характеристики правової природи творів архітектури. Так, зважаючи на наведене вище, беззаперечно впадає у вічі дискусійність кваліфікації створення твору архітектури як юридичного вчинку з огляду на складність цього процесу та на особливість правового статусу архітектора як творця. О. Семенюк, наприклад, прямо зазначає, що твори архітектури є складними об'єктами, «яким притаманна новизна та які можуть бути втілені як у матеріальній формі (нова споруда, пам'ятний комплекс) так і в нематеріальній (проект, план). Частина зазначених об'єктів, як матеріальних так і нематеріальних, можуть бути використані окремо та набути статус нових об'єктів комерціалізації, які за своєю формою та характером є складними» [120, с. 39]. Необхідність тривалої фахової підготовки архітектора та подальшої сертифікації дає підстави вмотивовано сумніватися в тому, що така ґрунтовна праця для здобуття відповідного статусу буде спрямована винятково на отримання тільки морального тішення від самого процесу творчості та самореалізації.

Так, відповідно до ст. 17 Закону України «Про архітектурну діяльність» відповідальні виконавці окремих видів робіт (послуг), пов'язаних зі створенням об'єктів архітектури, проходять професійну атестацію згідно з затвердженими Кабінетом Міністрів України Порядком проведення професійної атестації виконавців окремих видів робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, та Переліком видів робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, виконавці яких проходять професійну атестацію [21]. Громадянам, які пройшли професійну атестацію, видається відповідний кваліфікаційний сертифікат. Власне, із положень абзацу тринадцятого ст. 1 цього ж закону повноваження вести особисту діяльність у сфері архітектурної діяльності і, відповідно, відповідальність за

результати своєї роботи, має архітектор (інженер), що має кваліфікаційний сертифікат.

Звісно, як зазначалося вище, існує перелік робіт, які можуть здійснюватися без кваліфікаційного сертифіката (ст. 19 Закону України «Про архітектурну діяльність»), але фактично їх коло доволі вузьке й не стосується практичного втілення відповідного творчого задуму. Знову ж таки, можемо констатувати, що насамперед це проєктні роботи, які здійснюються під керівництвом особи, яка сертифікат має, розробку концепцій та пропозицій, участь у конкурсах, де сертифікат за умовами не вимагається, а також про невеликі об'єкти, для створення яких за законодавством не потрібно дозволів на виконання будівельних робіт.

Варто також зауважити, що до творів архітектури зараховують не тільки зведені будівлі чи споруди, а й схеми, креслення, моделі і т. д. (п. 57 ч. 1 ст. 1 Закону), і всі вони є об'єктами правової охорони. Водночас для того, щоб архітектурний проєкт було втілено, потрібен спеціальний суб'єкт, який має відповідну кваліфікацію та ліцензію на свою діяльність, нерідко потрібно спеціально звертатися за отриманням дозволів або для подання відповідних декларацій. Крім того, будівництво є діяльністю, що вимагає ліцензування. Тому не можна твердити, що доволі об'ємний та такий, що вимагає значних як організаційних, так і, безумовно, матеріальних вкладень, процес створення твору архітектури не має на меті створення юридичних наслідків, зокрема набуття особистих немайнових та майнових авторських прав на нього. Іншими словами, мова йде не тільки про отримання суспільного визнання як автора, а й про набуття матеріальних благ за свою працю, що є абсолютно нормальним, оскільки це підґрунтя ефективного функціонування економічної системи. Тому саме у сфері творення творів архітектурі важко уявити здебільшого, що мова йде про «творчість заради творчості», тобто про юридичний вчинок, а не про юридичний акт, спрямований на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, тобто про правочин. Іншими словами, створення твору архітектури здебільшого має характер

вольовий та цілеспрямований, тобто за цими ознаками з урахуванням положень чинного ЦК України така дія є правочином.

До того ж слід пам'ятати, що згідно з чинним законодавством України авторське право виникає в автора в момент створення твору (ст. 437 ЦК України). У статті 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права» конкретизується, що для визнання факту створення необхідно надати твору об'єктивної форми, наприклад, письмової, електронної чи уречевленої [98]. Крім того, закон не пов'язує виникнення авторського права з будь-якими додатковими формальностями, зокрема державною реєстрацією чи спеціальним оформленням. Державна реєстрація прав на твір є правом, а не обов'язком суб'єкта авторського права, його можливістю, а не необхідністю, яка винятково засвідчує існування таких прав, а не створює їх. Так само, як і використання знаку охорони авторського права (латинської літери «С», обведеної колом – ©, поряд з яким зазначаються ім'я (найменування) суб'єкта майнових прав на твір, рік першого опублікування твору), є не підставою виникнення, а посвідчувальним символом щодо авторських прав на твір. Тобто в законодавстві не існує чітких однозначних критеріїв щодо певної форми виникнення прав на твір. По суті вони висловлюються в таких ознаках об'єкта, як творчий характер та об'єктивна форма вираження [79, с. 28].

Водночас, урахуовуючи нововведення чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права», впливає висновок, що в ньому легально закріплюється ще один критерій для визначення правового режиму певного об'єкта як твору, а саме його оригінальність. Цьому поняттю слід приділити окрему увагу й у контексті динаміки створення твору архітектури як юридичного факту, а тим більше в контексті нашого дослідження – щодо впливу на правовий режим такого твору застосування для цього технологій і систем штучного інтелекту. Знову ж таки послідовно для нашої правової системи, та й для світової практики також, наголошуємо на висновку, що оригінальним твір може зробити тільки людина (п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України

«Про авторське право і суміжні права» «автор – фізична особа, яка своєю творчою діяльністю створила твір»)), прямо чи більш-менш опосередковано, що втілюється й далі в ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права», де встановлюється особливий правовий режим об'єктів, які, хоч і є новими, але не є оригінальними. Мова йде про право особливого роду (*sui generis*) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою.

Підкреслимо, що в Законі України «Про авторське право і суміжні права» застосовується як ознака саме властивість «згенерованості» об'єктів, а не їх «створеності», що відокремлює їх від творів як за назвою – найзагальнішою в системі об'єктів цивільних прав – власне «об'єкт», так і за означенням. У розглядуваному законі прямо вказано: «Неоригінальним об'єктом, згенерованим комп'ютерною програмою, є об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта» [98]. Тобто, по-перше, такий об'єкт, є новим, оскільки відрізняється від інших схожих об'єктів – але все ж – неоригінальним; по-друге, для його виникнення було використано комп'ютерну програму (причому таку, що здатна скомпонувати певний об'єкт); по-третє, безпосередньої участі фізичної особи у виникненні такого об'єкта не відбулося, контроль за процесом компонування такого об'єкта та/або вплив на нього не здійснювався, натомість фізична особа тут тільки увімкнула потрібну комп'ютерну програму, можливо, відфільтрувала необхідні параметри [79, с. 28].

Тим не менше, з урахуванням і зазначеного вище в другому абзаці ч. 1 ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» відмежовано випадки, коли об'єкт за допомогою комп'ютерної програми все-таки створила фізична особа. Можна констатувати, що в такому разі ця фізична особа використала відповідні комп'ютерні технології як інструмент для створення об'єкта. Саме використання комп'ютерної програми допомогло в цьому разі дійсному авторові втілити його оригінальний творчий задум.

Тобто чинний Закон України «Про авторське право і суміжні права» [98] дає змогу розрізняти роботи, створені за допомогою штучного інтелекту (computer-aided), та автономно створені штучним інтелектом (computer-generated works) [149, с. 216; 167]. Мова йде, наприклад, про створення малюнків за допомогою, наприклад, Adobe Photoshop. Однак, знову ж таки, якщо мова йде про генерування малюнку за допомогою комп'ютерної програми, у якій використано методи, алгоритми штучного інтелекту, що імітує творчість, то вочевидь за замовчуванням ми повинні констатувати, що на такий малюнок не виникає авторських прав, а тільки права особливого роду (*sui generis*).

Але ми не можемо й заперечити, що закон чітко не встановлює, що всі об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, можуть набувати правової охорони тільки як права особливого роду. Норми вітчизняного законодавства щодо умов надання правової охорони в таких випадках є більш гнучкими щодо правового режиму таких об'єктів, ніж, наприклад, у США чи Австралії, де чітко заперечують проти реєстрації авторських прав на об'єкти, згенеровані штучним інтелектом, там поки що не існує практики доведення авторства в таких випадках. В Офісі авторських прав США наполягають, що реєструвати оригінальну авторську роботу будуть тільки за умови, що вона була створена людиною [147].

Трохи інша аргументація застосовується у зв'язку з нормами, визначені в законодавстві Японії. Там, умовно кажучи, «твори, створені штучним інтелектом», також опосередковуються виникненням проблем, пов'язаних з виконанням вимог щодо визначення «твору»: для набуття ними правового режиму твору потрібно виконати доволі важку вимогу про наявність думок або почуттів. Ця вимога ґрунтується на меті японського Закону про авторське право – стимулювати людську творчість [164].

Водночас слід зауважити, що Японія загалом вважається однією з найбільш AI-friendly – дружніх до штучного інтелекту – країн, проте це стосується не визнання його суб'єктності, а надання розробникам широких

можливостей використання даних для навчання цих систем, що визначаються ст. 30-4 Закону про авторське право Японії [185] як «експлуатація без мети отримати задоволення від думок чи почуттів, висловлених у творі». Власне, це стосується випадків розробки ІТ-технологій, пов'язаних із записом звуку, зображення і т. п., аналізом даних з великої кількості творів або великого обсягу інших таких даних, обробки комп'ютерних даних або іншим способом, якщо при цьому ці дані не сприймається людськими органами чуття.

Тож вважаємо, вітчизняне законодавство тяжіє скоріше до підходів, які існують, наприклад, у Британії та Китаї, ніж до більш категоричної практики США. Проте в будь-якому разі авторські права надаються не штучному інтелекту, бо це машина, хоч і високотехнологічна, а не людина, здатна до творчості, а правомірному, ліцензованому користувачеві, хоч тут теж можливі варіанти надання певного обсягу прав розробникові штучного інтелекту.

Висловлюється також думка, що головне питання полягає не у визнанні авторства за штучним інтелектом, а в законодавчому визначенні особи, якій будуть належати майнові права на об'єкт, створений програмою [126, с. 331]. Так, визначають три основних погляди. Той, що базується на так званій концепції електронної особи та пропонує надавати авторство штучному інтелекту, наразі не має достатнього обґрунтування. Пропозиція визнавати автором розробника штучного інтелекту може бути підтримана, але малоімовірно. Мова йде про те, що розробник штучного інтелекту по суті розробляє алгоритм, спосіб, за допомогою якого штучний інтелект опрацьовує навчальний матеріал. Натомість користувач впливає на конкретний результат використання алгоритмів, без нього об'єкт не був би згенерований штучним інтелектом. Хоча якщо йдеться про некомерційне безоплатне використання на умовах вільних ліцензій, коли правовласник може самостійно визначити умови використання [57, с. 77], зокрема й свої права на згенеровані об'єкти, то таке можна припустити. Проте в разі

оплатного використання програмних продуктів важко уявити, щоб умови користування визначали відсутність майнових прав на результати такого використання. І найбільш логічним є третій підхід про надання прав користувачам штучного інтелекту. Хоча й свої недоліки в цього підходу теж вбачаються. Наприклад, висловлюється пересторога, що це може призвести в умовах відсутності альтернативних форм охорони таких об'єктів, до штучного винайдення вкладу людини [41, с. 50], і, як наслідок, знецінення інтелектуального, творчого внеску людини.

Що ж стосується творів архітектури, то, зважаючи на зазначене вище, на вимоги до правового статусу особи архітектора (інженера), який повинен мати сертифікат для реалізації своїх творчих архітектурних рішень та несе відповідальність за створення та функціонування об'єкта архітектури, у якому втілено твір архітектури, а також на рекомендації Ради Європи щодо забезпечення прав людини в разі застосування штучного інтелекту, згідно з якими завжди має бути відповідальний суб'єкт [216, с. 13], ці твори можуть виникати тільки як об'єкти авторських прав. І не через те, що штучний інтелект не може згенерувати креслення, ескіз чи навіть 3D модель, скажімо, будинку, а тому, що створення твору архітектури вимагає авторського нагляду, а його використання (особливо вираженого у формі будівлі чи споруди) має бути винятково безпечним.

Зазначене вище стосується здебільшого такого етапу архітектурної діяльності, як пошук творчого рішення, суть якого полягає в ідеї та втіленні його в планах, ескізах, кресленнях як різновидах форм твору архітектури. Однак всі ці, назвемо їх так, початкові форми створюються переважно з метою втілення їх у більш складні форми твору архітектури, тобто для зведення будівель і споруд. Варто зауважити, що в цій частині діяльності беруть участь також інші суб'єкти, які теж у свої діяльності можуть використовувати технології штучного інтелекту. Проте в цьому разі, очевидно, правова природа його використання буде відмінною від

досліджуваного в роботі використання для створення об'єкта авторського права – твору архітектури.

Крім того, що в архітектурній діяльності реалізується інтелектуальний, творчий процес створення твору архітектури, у цілому можна визнати, що архітектурна діяльність має ознаки й організаційного правовідношення, такі як регулятивний характер, при цьому наявність управлінського елемента, спрямованість на обслуговування основних відносин, упорядковуючи їх [39, с. 8; 39, с. 13]. Так, організаційний складник правовідносин архітектурної діяльності загалом спрямований на впорядкування процесу втілення архітектурного рішення, тобто створення твору архітектури. Це один із небагатьох випадків, коли створенню об'єкта інтелектуальної власності приділяється настільки детальна увага на рівні закону. Зрозуміло, що це пов'язано із необхідністю забезпечення валідної експлуатації твору.

Іншим прикладом, де визнається необхідність створення законодавчих рамок, до речі, є регулювання правил щодо робототехніки та штучного інтелекту, приклади якого розглядаються в цій дисертації. Міркування, до речі, ті ж, що й в архітектурній діяльності – безпека використання кінцевого продукту, оскільки штучний інтелект впроваджується в багатьох сферах, де його використання, з одного боку, спрощує багато процесів, з другого – саме через важливість цих сфер пов'язується з великими ризиками. Сучасний стан технології так званого «інтернету речей» дозволяє сформувати дуже широкий спектр можливостей для надання різноманітних послуг і здійснення різного роду робіт [120, с. 172]. Тому й варто враховувати всі аспекти для забезпечення детального спеціального правового регулювання в конкретних галузях з метою максимізації корисних наслідків та мінімізації негативних [50, с. 51].

Тож якщо звернути увагу на зміст архітектурної діяльності, який узагальнюється в її законодавчому визначенні як діяльності по створенню об'єктів архітектури, тобто створенню творів архітектури у формі будівлі чи споруди, і доповнюється в ст. 4 Закону України «Про архітектурну

діяльність» [100] шляхом естановлення переліку робіт, пов'язаних із створенням об'єкта архітектури, то стає очевидним, що власне творчість є лише одним із багатьох елементів. Наприклад, йому можуть передувати підготовка містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки, здійснення передпроектних робіт, а також заходів з охорони нововиявлених під час здійснення будівництва або зміни (у тому числі шляхом знесення) об'єктів містобудування, що відповідно до закону мають антропологічне, археологічне, естетичне, етнографічне, історичне, мистецьке, наукове чи художнє значення (абзаци 2, 3 ст. 4 Закону України «Про архітектурну діяльність» [100]). А зведення будівель і споруд супроводжується виконанням робочої документації для будівництва, а в разі виконання її або окремих її частин іншим виконавцем, власне будівництвом, архітектурно-будівельним контролем, технічним та авторським наглядами тощо і, зрештою, завершується прийняттям спорудженого об'єкта в експлуатацію (абзаци 5-7 ст. 4 Закону України «Про архітектурну діяльність» [100]).

Проте втілення в життя творчого задуму пронизує кожен з етапів архітектурної діяльності, на кожному з етапів можуть застосовуватися інструменти штучного інтелекту, однак правовий результат цього може бути різний, так само як роль і результат участі кожного із суб'єктів в архітектурній діяльності з погляду авторсько-правового регулювання.

Так, згідно з визначенням абз. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про архітектурну діяльність» суб'єктами архітектурної діяльності по створенню конкретного об'єкта архітектури можна визначити, безумовно, архітекторів та замовників проектів та будівництва об'єктів архітектури, підрядників на виконання проектних і будівельних робіт, інших осіб, які беруть участь у підготовці й розробленні містобудівної документації, проектною документації, а також органів влади, що реалізують свої повноваження у сфері містобудування [100]. Перелік осіб у цій статті насправді набагато ширший, бо він включає й виробників будівельних матеріалів і конструкцій, і науковців та викладачів. Це може свідчити про те, що закон приймався як

такий, що має дещо рамковий характер, який намагався охопити якомога більше сфер, пов'язаних зі створенням об'єктів архітектури, окреслити напрямки необхідного подальшого законного і підзаконного правового регулювання. Проте для цілей нашого дослідження зосередимося лише на тих суб'єктах і етапах, які безпосередньо впливають на правовий режим твору архітектури, а також у яких використання штучного інтелекту може впливати на правовий режим цього твору.

У літературі правовідносини в процесі здійснення архітектурної діяльності в контексті створення твору архітектури поділяють на три основних складники. По-перше, це авторські відносини між замовником і автором, результатом яких є створений твір архітектури. По-друге, це підрядні відносини між замовником і проєктувальником, результатом яких є проєктна документація. По-третє, це послуги щодо здійснення авторського нагляду [63, с. 10]. Такі поділ і характеристика цих складників здаються дещо спірними, оскільки підрядні відносини спрямовані на виконання робіт, а не на створення проєктної документації. Проєктна документація зокрема за ст. 877 ЦК України [137] тільки визначає обсяг і зміст робіт, які мають бути виконані за договором, вона навіть не має посвідчувального значення в тому сенсі, що й, наприклад, диплом чи сертифікат, який видається внаслідок отримання особою освітніх послуг. Крім того, послуги по здійсненню авторського нагляду, вважаємо, є елементом правовідносин між замовником і автором, а саме частиною правосуб'єктності архітектора. Інша річ – технічний нагляд, який забезпечується замовником із залученням осіб, які мають кваліфікаційний сертифікат (ч. 2 ст. 11 Закону України «Про архітектурну діяльність» [100]), він стосується винятково дотримання проєктних умов для забезпечення контролю за виконанням робіт з боку замовника, який не має спеціальних знань, на противагу архітектору (інженеру).

При цьому не слід ототожнювати договори, які укладаються в процесі здійснення архітектурної діяльності, та договори щодо розпоряджання

майновими правами інтелектуальної власності (гл. 75 ЦК України [137] та ст. 15, 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [98]), більшість яких стосується насамперед розподілу прав на вже існуючі твори.

Винятком є договір про створення за замовленням і використання об'єкта інтелектуальної власності (авторського права), про який частково зазначалося вище в контексті встановлення авторства на твір архітектури, і який по суті оформлює відносини по створенню об'єкта архітектури. До того ж правове регулювання відносин створення за замовленням і використання об'єкта архітектури в частині спеціальних прав та обов'язків міститься також і в Законі України «Про архітектурну діяльність» [100]. За цим договором одна сторона (творець – письменник, художник тощо) зобов'язується створити об'єкт права інтелектуальної власності відповідно до вимог другої сторони (замовника) та в установлений строк (ч. 1 ст. 1112 ЦК) [137]. Тож стосовно об'єкта архітектури такий договір буде передбачати, що одна сторона (архітектор) зобов'язується створити об'єкт архітектури (як форму вираження твору архітектури) відповідно до вимог замовника та з дотриманням будівельних норм в установлений строк.

За правовою характеристикою такий договір є консенсуальним, двостороннім, може бути як оплатним, так і безоплатним. Причому якщо майнові права на твір переходять до замовника, автор має право на винагороду (ч. 3 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [98]), тобто за такої умови цей договір завжди буде оплатним.

Договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності має визначати способи та умови використання цього об'єкта замовником (ч. 2 ст. 1112 ЦК) [137]. Тобто положення такого договору умовно поділяються на дві частини: опис твору чи іншого об'єкта інтелектуальної власності, який має бути створено, а також розподіл майнових прав на цей твір. За замовчуванням у ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» міститься правило, що авторські майнові права на об'єкт архітектури належать творцеві цього об'єкта або замовникові спільно,

якщо інше не передбачено договором [100]. Тож у договорі варто передбачити щонайменше правовий режим здійснення авторських майнових прав, якщо сторони бажають дотриматися загального правила закону, хоча на практиці ці права передаються замовнику, якому належатиме і право власності на об'єкт архітектури. Саме з цих міркувань в літературі висловлюється думка щодо неактуальності назви законодавчої договірної конструкції, яка стосується створення об'єктів інтелектуальної, творчої діяльності за замовленням – «договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності». Таке формулювання відповідно до положень закону вказує на таку мету, як використання об'єкта права інтелектуальної власності (а отже – і твору архітектури), хоча майже завжди замовники очікують все ж на незворотне, а не тимчасове передання майнових прав інтелектуальної власності на об'єкт, тобто на їх відчуження [24, с. 24-25].

Крім того, зауважимо, що в чинному Законі України «Про авторське право і суміжні права» вже не міститься положень, аналогічних ч. 2 ст. 10 попереднього закону, який втратив чинність [97], за яким власникові матеріального об'єкта, у якому втілено оригінал твору архітектури, не дозволялося руйнувати цей об'єкт без попереднього пропонування його авторові твору за ціну, що не перевищує вартості матеріалів, витрачених на його створення, та було зобов'язано дозволити авторові зробити копію твору у відповідній формі (стосовно архітектурної споруди – фотографії твору). Натомість наразі в ч. 2 ст. 12 чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права» міститься таке правило тільки стосовно твору образотворчого мистецтва [98]. Це можна пояснити зокрема й без того високою ціною замовлення на створення твору архітектури, коштовністю будівель і споруд та оплати будівельних робіт, які також було б розумно враховувати, а також тим, що здебільшого договори про такі замовлення укладаються із суб'єктами підприємницької діяльності, метою яких є забезпечення створення творів, а не, так би мовити, сентиментальне збереження

результатів творчої діяльності. Хоча внесення такої умови в договір про створення за замовленням і використання твору архітектури, звісно, не заборонено.

Стосовно створення об'єкта архітектури як твору перша частина – створення за замовленням – має особливе значення, оскільки це практично єдиний випадок в авторському праві, коли врегулюванню, і доволі детальному, підлягають відносини створення твору, тобто зведення будівлі чи споруди, коли необхідно враховувати ще й низку об'єктивних факторів середовища, у якому їх буде побудовано. Тож у змісті договору слід враховувати права та обов'язки архітектора та замовника, конкретизовані в Законі України «Про архітектурну діяльність». Крім того, доцільним, на нашу думку, може бути позначення етапів, процесів і цілей, для яких може використовуватися штучний інтелект. На основі цього можна проаналізувати перелік прав, визначених у ст. 22 Закону України «Про архітектурну діяльність» [100]. Констатуємо, що за обсягом вільного розсуду архітектора у відносинах проєктування й будівництва об'єктів архітектури права архітектора можна розділити на три види:

1) ті права, які архітектор здійснює незалежно від замовника – їх в проаналізованій статті найбільше, оскільки замовник уже реалізував своє право на вибір архітектора згідно зі ст. 23 Закону України «Про архітектурну діяльність», тож презюмується, що він погоджується з відповідними рішеннями архітектора, а отже й погоджується з тим, що в якості інструментів своєї творчої діяльності архітектор фахово використовуватиме штучний інтелект. Так, архітектор вільний у тому, щоб розробляти проєктні пропозиції щодо забудови будь-якої земельної ділянки, і, незважаючи на те, що права формулюються в контексті проєктування й будівництва об'єкта архітектури, можна припустити, що це право не обмежується тільки договірними відносинами, а є абсолютним, тобто може реалізовуватися за ініціативою архітектора в будь-який момент та передувати укладенню договору. Так само архітектор має право вільно обирати засоби і способи

реалізації архітектурного рішення, наприклад, користуючись штучних інтелектом для візуалізації ескізів, креслень та моделей та/або здійснення розрахунків, покладаючись при цьому не на компетентність штучного інтелекту (хоч і дотримуючись інструкцій від розробника), а на свої фахові знання як відповідальний користувач. Також архітектор має право страхувати свою професійну відповідальність відповідно до закону, при чому, вважаємо, що страхування відповідальності, пов'язаної з використанням штучного інтелекту, може бути окремим різновидом такого страхування;

2) права, які архітектор здійснює за погодженням із замовником. Мова йде про внесення в межах містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки змін до затвердженого проекту, для яких може використовуватися штучний інтелект як інструмент ілюстрації відповідних змін;

3) права, які архітектор здійснює за дорученням замовника, що визначені абзацами 3 та 6 ч. 1 ст. 22 Закону України «Про архітектурну діяльність» та мають організаційний та представницький характер, однак можна їх охарактеризувати як такі, що базуються на довірі до архітектора, як і перший вид прав у межах цієї класифікації, але не мають відношення до творчості та потребують додаткового оформлення. Крім того, суть цих відносин така, що, реалізуючи від імені замовника ці права, архітектор має діяти самостійно відповідно до встановлених у законодавстві процедур, тому про використання штучного інтелекту тут наразі не йдеться.

Обов'язки ж архітектора та інших проєктувальників (ст. 26 Закону України «Про архітектурну діяльність» [100]) впливають із особливостей твору архітектури, зокрема із наявності низки законодавчих вимог до безпеки майбутніх об'єктів архітектури. Тому насамперед вони полягають у необхідності дотримуватися норм і правил, вимог вихідних даних на проєктування, не порушувати законні права та інтереси власників і користувачів наближених до місця забудови будинків і споруд. Тут,

зважаючи на несуб'єктність та неделіктоздатність штучного інтелекту, архітектор вочевидь не може покладатися на його підказки.

Цікавішою для розбору з огляду на можливе використання штучного інтелекту є частина обов'язків архітектора щодо нерозголошення без згоди замовника відомостей, які становлять комерційну таємницю проєкту. Тому вважаємо безсумнівним, що в разі наявності в договорі між архітектором та замовником умов про нерозголошення певної інформації слід окремо визначати ще й умови використання систем штучного інтелекту, особливо тих, що є інтерактивними та онлайн-овими та збирають, у тому числі й для подальшого самонавчання, зокрема й дані, які вводять користувачі штучного інтелекту.

Проєктна організація, яка розробляла проєктну документацію, а також головний архітектор та головний інженер проєкту відповідно до ч. 2 ст. 26 Закону України «Про архітектурну діяльність» несуть відповідальність за відповідність проєктної документації вихідним даним на проєктування, вимогам норм і правил, і, як зазначається в дисертації, ця відповідальність не може бути зменшена або перекладена на штучний інтелект, оскільки він є лише інструментом відповідального архітектора. Навпаки, є підстави вважати використання штучного інтелекту обставиною, що свідчить про підвищені ризики, крім того, в роботі наводяться погляди про те, що використання штучного інтелекту може розцінюватися як джерело підвищеної небезпеки.

При цьому, розглядаючи права та обов'язки архітектора, не слід забувати про авторський нагляд, який має здійснювати архітектор, що, як елемент змісту правовідносин, що опосередковують архітектурну діяльність, має подвійну правову природу: з одного боку, це вид і міра можливої поведінки, спрямовані зокрема на забезпечення особистих немайнових та майнових авторських прав архітектора; з другого боку – це обов'язок контролювати дотримання будівельних норм і правил під час зведення об'єкта архітектури.

З урахуванням норм ст. 23 і 27 Закону України «Про архітектурну діяльність» в договорі можуть бути визначені і права та обов'язки замовників, які по суті корелюють з правами та обов'язками архітектора як спеціаліста з одного боку та творця – з другого. Наприклад, варто зауважити, що замовник, як і архітектор, у цих відносинах здійснює зі свого боку технічний нагляд за зведенням об'єкта, для чого залучає осіб, які мають кваліфікаційний сертифікат [100], що також є і його правом, і обов'язком.

Підрядники залучаються до створення об'єкта архітектури суто як технічні спеціалісти і не впливають на обсяг і зміст авторських прав щодо такого об'єкта, проте фактично беруть участь у їх здійсненні, що також доцільно фіксувати під час договірної оформлення їх участі в архітектурній діяльності з урахуванням норм статей 24 та 25 Закону України «Про архітектурну діяльність».

Так, підрядники мають право обирати технологію, методи і способи розроблення та реалізації проєкту об'єкта архітектури в межах державних будівельних норм і правил на свій розсуд, оскільки це стосується винятково рутинної частини втілення твору архітектури, а отже не створює авторські права підрядника та не впливає на авторські права архітектора. Водночас право виконувати робочу документацію для будівництва об'єкта архітектури відповідно до затвердженого проєкту підрядники мають або за безпосередньою участю, або під авторським наглядом архітектора – автора проєкту чи уповноваженої ним особи (згода на уповноваження особи має бути оформлено письмово). Це пов'язано з тим, що невід'ємною частиною проєкту (проєктної документації), на основі якого розробляється робоча документація, є власне архітектурне рішення, втілене в ній, тому проєкт у його архітектурній частині підлягає авторсько-правовій охороні, що зумовлює право архітектора брати участь у створенні на основі проєкту робочої документації.

Подібні положення можна знайти і в судовій практиці Сполучених Штатів, де зазначається, що саме архітектор володіє авторським правом на

креслення та будь-яку документацію, створену в ході проєкту, і будівельник, який фізично буде твор архітектури, не може претендувати на авторське право. У справі *Meikle v Maufe* Суд постановив, що архітектор повинен володіти авторським правом на проєктну документацію та на будівлю, яку він збудував [198, с. 736].

Загалом обов'язки замовників та підрядників (ст. 27 Закону України «Про архітектурну діяльність»), що стосуються власне архітектурної діяльності по створенню об'єкта архітектури в контексті договору щодо його створення, можна умовно поділити на дві групи: які стосуються дотримання майнових авторських прав архітектора та які стосуються дотримання законодавчих вимог (в тому числі будівельних норм і правил). Друга група реалізується в обов'язках залучати до виконання робіт осіб, які згідно з законодавством мають право на виконання таких робіт, підтверджене сертифікатами, ліцензіями тощо [100]. Це знову ж таки пов'язано зі складністю об'єкта архітектури як різновиду твору і об'єкта цивільних прав.

Істотною умовою договору про створення твору містобудування як різновиду твору архітектури є правовий режим здійснення майнових прав на містобудівну документацію з планування територій після передачі її замовнику, оскільки в цьому разі мова йде про договори з органами публічної влади та відповідно зміною правового режиму цих творів внаслідок набуття ними значень нормативно-правових чи адміністративних актів, які вже не є об'єктами авторського права.

У ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» також встановлено окремі норми для випадків, коли предметом договору про створення за замовленням і використання творів архітектури є створення таких творів не у формі об'єкта, а у формі проєкту. По-перше, у ч. 5 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» містяться два положення про виключні права автора: 1) загальне правило про те, що автор проєкту твору архітектури має виключне право на участь у подальшій його реалізації, якщо інше не передбачено умовами договору із замовником або юридичною чи

фізичною особою, де або в якій він працює; 2) безальтернативне виключне право автора на внесення змін до не завершеного будівництвом чи збудованого твору архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва в разі зміни його функціонального призначення чи реконструкції. По-друге, у ч. 6 ст. 30 цього ж закону йдеться про загальне правило про одноразове використання проєкту твору архітектури. Повторне використання такого проєкту і розробленої на його основі робочої документації можливе за умовами договору, але здійснюється тільки за згодою автора з виплатою йому або його правонаступникам авторської винагороди [100].

Що стосується використання штучного інтелекту в архітектурній діяльності для створення творів архітектури, то можемо погодитися з мистецтвознавцями, які називають архітектуру сферою креативних індустрій не тільки через те, що Всесвітня організація інтелектуальної власності відносить до креативних індустрій сферу авторського права, а й за низкою інший тенденцій сучасної архітектури. Говорять про поєднання в архітектурних проєктах бізнесу, культури й технологічної діяльності, здатність йти на розумний ризик, індивідуалізацію архітектури, використання комп'ютерних систем в архітектурі не тільки на стадії проєктування, але й на стадії експлуатації об'єкта, трансформативність архітектурних об'єктів [23, с. 56]. У контексті нашого дослідження цікавим є зауваження про використання комп'ютерних систем в архітектурі, зокрема й систем штучного інтелекту у технологіях створення творів архітектури, а також подальшого використання об'єктів архітектури, яке здебільшого поширене в громадських будівлях і спорудах, але вже застосовується й у житловому будівництві. На їх основі організовано контроль над середовищем, стан якого змінюється за запитами користувачів. «Архітектори створюють інтерактивний простір, що дає змогу змінити візуальне та акустичне сприйняття оточення» [23, с. 56].

З огляду на те, що штучний інтелект не може наразі визнаватися джерелом креативності та є технічним інструментом, яким керує людина, яка

фантазує та ставить завдання, а штучний інтелект генерує зображення, тексти, але не ідеї, визнаємо й те, що не кожна людина, яка використовує штучний інтелект, може вважатися автором твору. Мова йде про два види цілей використання штучного інтелекту: для здійснення механічних функцій, зокрема й розрахунків, та для втілення ідей у зображеннях, текстах, об'ємних моделях, мелодіях тощо. Обидві ці цілі можуть бути досягненні в процесі створення творів архітектури за допомогою штучного інтелекту.

Не можна заперечити, що діяльність зі створення об'єктів архітектури є дуже трудомісткою, для неї необхідна співпраця значної кількості осіб, які надають автору технічну, консультаційну чи організаційну допомогу [18, с. 329], проте частину такої допомоги може бути отримано за допомогою автоматизованих розрахунків. Дослідники можливостей використання штучного інтелекту в будівництві припускають, що штучний інтелект має потенціал для автоматизації до 37% завдань, які зазвичай виконують архітектори та інженери. Мова йде насамперед про рутинні та менш творчі завдання, що дасть змогу професіоналам зосередитися на більш стратегічних та творчих аспектах своєї роботи [81, с. 200; 199].

Так, вчені з Університету Карнегі-Меллона зазначають, що великі проєктні завдання вимагають творчого підходу до прийняття рішень, і хоча інженери вже застосовують штучний інтелект для виконання багатьох архітектурних задач, але всі ці завдання не створюють нічого нового, а діють у межах набору правил. Натомість наразі вчені намагаються навчити штучний інтелект самостійно опрацьовувати дії інженерів, щоб у подальшому створювати нові конструкції без додаткових підказок, приділяючи основну увагу проблемам складних конструкцій (зокрема мостів) як багаторівневим інженерно-технічним завданням [122]. Бачимо, що й у цьому випадку не йдеться власне про творчість, креативність штучного інтелекту, а про розробку конструктивних рішень, які базуються на об'єктивних законах фізики, а також на вже відомих в межах відповідної кваліфікації алгоритмах, тому не охороняються авторським правом. Крім того, важко твердити про

повну самостійність функціонування штучного інтелекту, оскільки хтось повинен його запустити і дати завдання. Але, по-перше, така розробка в разі її впровадження дасть змогу пришвидшити процес проєктування конструкторської частини об'єкта; по-друге, її використання на тепер буде дуже успішним маркетинговим ходом, оскільки є доволі багато поціновувачів різного роду інновацій. Водночас участь відповідального архітектора в експертизі й затвердженні такого проєкту, а також у подальшому втіленні в об'єкті архітектури скасувати неможливо.

У вітчизняному законодавстві, наприклад, прямо встановлено (ст. 7 Закону України «Про архітектурну діяльність»), що проєкт об'єкта архітектури, по-перше, розробляється під керівництвом або з обов'язковою участю головного архітектора проєкту та/або головного інженера проєкту, які мають відповідний кваліфікаційний сертифікат, завіряється підписом і скріплюється особистою печаткою головного архітектора проєкту та/або головного інженера проєкту, які мають кваліфікаційний сертифікат. По-друге, перед тим, як замовник затвердить проєкт, якщо законодавство вимагає проведення експертизи, до такої експертизи обов'язково залучається інший архітектор, який має відповідний кваліфікаційний сертифікат. За необхідності внесення змін ці зміни погоджуються між автором проєкту, архітектором, який здійснює експертизу, та замовником. Більше того, у цій статті додатково прямо зазначено: «Особи, які беруть участь у розробленні проєктів, не мають права проводити експертизу зазначених проєктів, погоджувати їх або надавати дозвіл на виконання будівельних робіт за такими проєктами» (ч. 9 ст. 7 Закону України «Про архітектурну діяльність») [100]. Тобто впливає очевидний висновок, що навіть застосування штучного інтелекту високої ефективності потребує участі в затвердженні проєкту мінімум одного професійного, кваліфікованого відповідно до законодавства архітектора, або й двох, якщо для зведення об'єкта необхідна додаткова експертиза, оскільки висока ефективність зазвичай пов'язується й з підвищеними ризиками більш істотних помилок. І хоча метою застосування

штучного інтелекту в складних процесах і механізмах називають і заміну людини в ризикових сферах діяльності, прагнення зменшити аварійність, запобігти помилкам та ризикам, які мають витoki у людському факторі [116, с. 83], проте штучний інтелект не може застосовуватися незалежно від контролю людини.

Це є цілком виправданим, оскільки створення об'єктів архітектури є діяльністю дуже складною та пов'язаною з великими ризиками. Існує статистика, за якою ймовірність можливих помилок у функціонуванні штучного інтелекту становить до двадцяти відсотків від кількості результатів, які генеруються штучним інтелектом [81, с. 200]. Такі розрахунки пояснюються тим, де саме штучний інтелект бере матеріал для навчання. В інтернеті є багато як достовірної та корисної інформації, так і неправдивих відомостей і дезінформації. Крім того, потрібно розрізняти задачі та функції, для яких використовується штучний інтелект в архітектурній діяльності. Для розробника штучного інтелекту, який бажає постачати свій продукт для таких сфер, важливою умовою є гарантування користувачеві надійних джерел навчання штучного інтелекту. До того ж це породжує й інші питання, зокрема щодо охоронних цивільних відносин у сфері архітектури, таких як – з одного боку – відповідальність архітектора як автора та – з другого боку – захист його авторських прав, якщо його твори використовуються для навчання, які будуть розглянуті далі.

Наведений вище приклад розробок Університету Карнегі-Мелон, звісно, не єдиний штучний інтелект, який може використовуватися для створення твору архітектури. Проте такого програмного забезпечення, яке б забезпечило охоплення й автоматизацію всього процесу архітектурної діяльності або хоча б підготовку проєкту, ще не створено. Принаймні, так зазначають в Adobe, що є одним з великих компаній, які займаються розвитком і впровадженням систем штучного інтелекту [152], але вони ж пропонують генеративний штучний інтелект Firefly для перетворення текстів на зображення та автоматичної обробки зображень. Такий штучний інтелект,

а також, наприклад, Midjourney, може бути залучений для візуалізації ідей на певних етапах реалізації творчого задуму та втілення архітектурного рішення, причому як архітектором, так і замовником, про що зазначалося вище. Це дає змогу швидко матеріалізувати та продемонструвати в реалістичному зображенні, 3D-моделі та навіть за допомогою інструментів віртуальної реальності певний задум.

Однак підкреслимо, що правовий режим таких об'єктів загалом залежатиме від того, який саме внесок, яку кількість інтелектуальних зусиль у їх втілення зробив користувач, пам'ятаючи, що «в авторському праві термін «результат творчості» розуміється не в сенсі створення «на пустому місці» (exnihilo), а оригінальність твору не повинна бути абсолютною [90, с. 26].

Ще одна платформа зі штучним інтелектом, яка дотична до сфери архітектури – «This House Does Not Exist» [192; 214; 215]. Штучний інтелект у ній навчається на основі сучасних архітектурних проєктів ArchDaily та генерує зображення, а далі такі веб-сайти, як picto3D, використовують алгоритми штучного інтелекту для перетворення зображень на 3D-моделі. У зв'язку із цим говорять про «демократизацію творчості» та одночасне занепокоєння щодо їх впливу на професіоналів будівельної галузі [78; 192]. Так, зауважимо, що зображення, створені платформою на початку 2023 року підписувалися: «Designed by THDNE AI», тобто «Розроблено штучним інтелектом THDNE», – проте водночас і розробник платформи вказував посилання на свій лінк @levelsio у мережі Twitter [78; 214], таким чином ідентифікуючи себе як автора, по суті реалізуючи своє особисте немайнове право вказувати псевдонім. Але станом на червень 2024 року застосовувані підписи змінилися. Тепер замість вказівки «Натисніть на зображення, щоб спроектувати новий будинок» застосовано формулювання «Натисніть на зображення, щоб ШІ згенерував новий будинок». А підписи під згенерованим зображенням – «by @levelsio + AI», а під його описом («This modern garden was designed with the anthropomorphous principle in mind, with a focus on tribal elements and a connection to the natural world. The garden is

exposed to the elements, with a circular layout and a mix of bamboo and bejuca plants. The vines provide a beautiful view of the Hong Kong skyline in the background»– «Designed by @levelsio» [78; 215]. Бачимо, що тепер розробник платформи визнає ці зображення є результатом функціонування комп'ютерної програми. Проте підписує їх своїм іменем та зазначає інструмент. Виникає питання, автором чого саме вважати розробника платформи: чи тільки алгоритмів/штучного інтелекту, чи й згенерованого зображення. Якщо проаналізувати його за чинним законодавством України, то правовий режим такого зображення повністю підпадає під поняття неоригінального об'єкта за ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [98], оскільки користувач тільки натискає на зображення і отримує результат, абсолютно не залежний від його волі. Можна припустити, що розробник штучного інтелекту вважає себе правовласником і зображень. Він дає можливість завантажити зображення, вподобати його та зберегти на свій пристрій, тобто фактично не забороняє використання та не встановлює додаткових умов. Такий варіант цілком можливий з огляду на диспозитивний характер авторсько-правових норм щодо умов користування публічними (вільними) ліцензіями, про що вказувалося й у цій роботі.

Крім того, з погляду визначення авторських прав на об'єкт, створений за допомогою подібних платформ, зауважимо, що виникає питання про те, чи варто такі зображення та 3D-моделі називати творами архітектури (як ескізи), чи слід їх визначати як твір образотворчого мистецтва чи художнього дизайну [78, с. 239]. Відповіддю на це питання може бути визначення мети, задля якої користувач програмного забезпечення обере те чи інше зображення. Тобто частиною твору архітектури – ескізом, моделлю тощо він стане після того, як буде узгоджений як такий внаслідок процесу пошуку архітектурного рішення під час архітектурної діяльності і долучений до проєкту.

Варто зазначити, що долучення таких об'єктів до проєкту як його елементу (як візуалізації бажаного) не означає, що відбувається зменшення

творчого внеску принаймні архітектора настільки, щоб заперечити його авторство. По-перше, він повинен проаналізувати зображення з огляду на його втілюваність з технічного погляду. По-друге, зробити свій висновок стосовно того, чи зможе ця картинка бути так само привабливою, якщо її втілити у формі реальної будівлі чи споруди і чи впишеться вона в особливості місцевості (зокрема й вимоги, встановлені містобудівною документацією), де планується зводити об'єкт архітектури. По-третє, такі зображення часто є недосконалими, містять навіть очевидні викривлення, які неможливі в реальності (на прикладі фото людей – по 6 пальців на руках, на прикладі пейзажів – вода ніби з басейну, яка зависає в повітрі) і потребують подальшого коригування. Ці фактори зумовлюють висновок, що роботу архітектора як автора не можна прирівняти до застосування суто технічних, теоретичних знань, оскільки вона потребує як тривалого навчання, так і розвитку естетичного смаку, що є частиною і його особистості, і його професійності, тому й характеризують його діяльність як творчу.

Крім використання технологій штучного інтелекту в архітектурі для візуалізації зовнішнього вигляду бажаного об'єкта архітектури також наводять й інші приклади їх застосування. Мова йде також про такі інструменти штучного інтелекту, як Autodesk Forma [169]. Вони можуть отримувати міську інформацію з баз даних відкритого доступу та допомагають швидко створювати масові дослідження з урахуванням екологічних даних, площ поверхів, форм будівель, висоти, невдач, будівельних норм тощо [81, с. 201]. Тут уже йдеться про здійснення різного роду математичних, статистичних розрахунків, підбір даних. Такі функції, на наш погляд, уже не можна назвати творчими, тут уже здійснюються інструментальні, конструктивні компоненти архітектурної діяльності. Так само про оптимізацію інженерних розрахунків і статистичну обробку інформації може йтися й у разі застосування штучного інтелекту як свого роду пошукового інструменту з метою спростити технічне обслуговування споруди, оцінити вартість, властивості та наявність на ринку певних

будівельних матеріалів. У такому разі штучний інтелект в деякій мірі замінює консультанта, допомагаючи здобути відомості з питань, які стосуються втілення твору архітектури у формі об'єкта.

У зв'язку з наведеними прикладами постає питання, наскільки використання систем штучного інтелекту, які здійснюють збір, обробку та систематизацію інформації, впливає на оригінальність твору архітектури, тобто відрізняють його від неоригінальних об'єктів, згенерованих комп'ютерною програмою, на які виникають права особливого роду згідно зі ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Проте відповідь на це питання, на нашу думку, міститься в положеннях Закону України «Про архітектурну діяльність». Так, у ч. 4 ст. 29 цього закону заперечується можливість виникнення співавторства на твір архітектури в осіб, які дають авторові об'єкта архітектури технічну, консультаційну чи організаційну допомогу. У зв'язку із цим можна твердити, що організація суміжних та обслуговуючих зведення об'єктів архітектури робіт, а також технічне консультування стосовно таких робіт у законі не визнаються впливом на створення твору архітектури як інтелектуальної, творчої діяльності автора (архітектора), а отже й використання штучного інтелекту з цією ж метою не може визнаватися генеруванням відповідного твору, а тільки інструментом, що сприяє створенню твору [81, с. 201]. Водночас, зважаючи на загальне переконання, що використання штучного інтелекту там, де може йтися про критичні помилки, має контролюватися людиною, то й для технічного консультування штучний інтелект має використовуватися або спеціалістом у відповідній сфері, або згенеровані штучним інтелектом відповіді повинні підтверджуватися таким спеціалістом.

Інший спосіб використання штучного інтелекту в досліджуваній сфері – генерування зображень, ескізів, проєктів, 3D-моделей з метою створення твору архітектури, який також може бути втілений тільки у формі проєкту, і не знайти реалізації як об'єкт архітектури, обґрунтовується за допомогою власних аргументів щодо визначеного для них правового режиму.

Насамперед слід повернутися до розуміння змісту терміна «проект» і позначуваного цим терміном поняття відповідно до положень Закону України «Про архітектурну діяльність» (абз. 6 ч. 1 ст. 1). Так, цим терміном називають поняття, яке позначає комплекс документів. Такими документами можуть бути креслення, графічні матеріали, текстові описи, кошториси та інженерні розрахунки. Зміст цих документів може охоплювати перелік рішень, як власне архітектурних, так і містобудівних, об'ємно-планувальних, технологічних тощо, у ньому також визначаються питання вартості [81, с. 202]. Важливою, на нашу думку, ознакою, що визначає особливості правової природи як твору, так і об'єкта архітектури як форми його втілення, є вказівка на відповідність проекту будівельним нормам і правилам, яка, на наш погляд, може кваліфікуватися як юридичний критерій правового режиму твору архітектури. За своїм юридичним значенням вимога відповідності будівельним нормам і правилам є публічним елементом у приватних відносинах створення твору архітектури, який, по-перше, чітко відмежовує його від інших об'єктів авторського права, по-друге, позначає більший обсяг обов'язків та підвищену порівняно з авторами інших видів творів відповідальність архітектора вже на етапі створення проекту як форми втілення твору архітектури навіть у тих випадках, коли в законодавстві дозволено виконання проєктних робіт без сертифіката (ст. 19 Закону України «Про архітектурну діяльність») [81, с. 202]. Публічні елементи такого роду є характерними для сучасного приватноправового регулювання відносин та спрямовані на захист слабших, більш вразливих учасників суспільних відносин, як безпосередньо контрагентів у відносинах правовідносинах, зокрема договірних, так і третіх осіб, а також невизначеного кола суб'єктів, що протиставляються визначеному суб'єкту в абсолютних правовідносинах. Такі особи можуть користуватися благами, що були предметом договорів, відповідно до положень цього підрозділу роботи – про створення за замовленням твору архітектури та інших договорів у сфері архітектурної діяльності.

Крім того, зважаючи на розповсюджене використання систем штучного інтелекту – генераторів зображень та моделей для візуалізації майбутнього твору архітектури та/або об'єкта архітектури, яке відбувається на основі підказок архітектора або навіть замовника відповідного об'єкта, який таким чином може пояснити архітекторові свої побажання, це не перетворює такі зображення саме у сфері створення творів архітектури на об'єкт, подібний власне твору архітектури за своїм самостійним значенням. Це також не означає, на нашу думку, що він може підлягати самостійній правовій охороні тільки як об'єкт права особливого роду на підставі ст. 33 Закону України «Про авторське право та суміжні права». Переконані, що це цілком пояснюється нормами Закону України «Про архітектурну діяльність». Так, в абз. 5 ч. 1 ст. 1 цього закону визначено поняття архітектурного рішення, знову ж таки через вказівку на авторство. Таке рішення втілює авторський задум, зафіксований у будь-якій формі [100], викладений в архітектурній частині проєкту як стосовно естетичних, так і стосовно технічних елементів об'єкта архітектури. Тобто архітектурне рішення фактично і є втіленням інтелектуальної, творчої діяльності архітектора як автора твору архітектури [81, с. 202]. А використання згенерованих штучним інтелектом зображень є інструментом, способом пошуку архітектурного рішення.

Проте в літературі можна зустріти твердження про те, що «архітектурне рішення слід розглядати як ідею, яка авторським правом не охороняється», хоча авторка тут же зазначає, що «архітектурне рішення, якому надано об'єктивну форму, набуває режиму твору архітектури або малюнків, креслень і схем, що стосуються архітектури в залежності від відповідності форми і змісту архітектурного рішення вимогам державних будівельних норм і правил, містобудівній документації» [124, с. 213-214]. Однак ми бачимо в цих міркуваннях деяку дискусійність та робимо висновки про водночас підтвердження наших поглядів. Дійсно, відповідні ідеї та уявлення, не зафіксовані в об'єктивній формі, об'єктами правової охорони не є. Так само вони не є й архітектурним рішенням згідно з чинним

законодавством України. Щоб набути правової охорони, їм варто бути втіленими – зафіксованими у формі, яка відповідає визначенню й суті твору архітектури, а також відповідати державним будівельним нормам. Інакше вони будуть малюнками, кресленнями, моделями, ескізами, тощо, а не творами архітектури. Хоча тут, зазначимо насамкінець, що Х. Ю. Тарасенко слушно зауважила, наводячи приклад із прецедентної практики Об'єднаного Королівства, коли суд визнав факт співавторства архітектора й замовника, що в разі істотної участі замовника в розробці архітектурного рішення, його детальних вказівок варто надати йому законодавчу можливість бути визначеним співавтором твору архітектури та набувати не тільки майнових, а й особистих немайнових прав на такий твір [124, с. 167-168]. І саме інструменти генеративного штучного інтелекту дають змогу замовнику, не будучи професіоналом, об'єктивно зробити та продемонструвати свій творчий внесок у створення твору архітектури. Ті ж інструменти спрощують рутинну частину діяльності архітектора, звільняючи йому час для суто творчих пошуків.

2.2. Авторські права на твір архітектури, створений із використанням штучного інтелекту, та розпоряджання ними

Створення твору, зокрема й твору архітектури, як і виникнення будь-якого іншого об'єкта правовідношення, як юридичний факт природно спричиняє появу й інших взаємопов'язаних елементів цього правовідношення. Разом зі створенням твору одразу з'являється особа, яка набуває правовий статус суб'єкта авторсько-правового відношення, наділеного правами та обов'язками, які становлять і зміст цього правовідношення, і опосередковують правовий статус інших його суб'єктів та динаміку цивільного обороту.

Суб'єктами авторських прав на твір архітектури згідно зі ст. 435 ЦК України та ст. 5 Закону України «Про авторське право і суміжні права» є

автор як первинний суб'єкт, творець, що набуває особисті немайнові та майнові права на твір, та інші суб'єкти, які можуть мати тільки майнові права на твір [137; 98]. Іншими словами, особисті немайнові права автора, у країнах загального права (системи *copyright*) їх ще називають моральними, є невідчужуваними. Ще однією ознакою особистих немайнових прав є їх особистий, або подекуди й особистісний характер, тобто тісний зв'язок з фізичною особою, відсутність економічного змісту та довічне володіння ними (ч. 3 ст. 269 ЦК України). На відміну від загального правила про особисті немайнові права фізичної особи, особисті немайнові права автора виникають у момент створення твору (ст. 437 ЦК України, ст. 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Фізична особа, зокрема й автор, юридично не може не тільки відчужити свої особисті немайнові права, а й відмовитися від них. І. Верес при цьому зауважує, що існування особистих немайнових прав інтелектуальної власності безпосередньо пов'язане з фізичним існуванням матеріалізованого об'єкта [12, с. 10]. Іншими словами, автор твору може тільки фізично знищити об'єкт, у якому втілено твір, і разом з цим фактично відмовитися від особистих немайнових прав на нього. Водночас юридично особисті немайнові права автора не залежать від майнових прав. Тому в разі передання виключних майнових прав на твір особисті немайнові права належать авторові твору (крім випадків, встановлених статтею 423 ЦК України, крім права на недоторканність твору – стаття 439 ЦК України) [12, с. 11]. Абсолютний характер особистих немайнових прав означає, що уповноваженій особі протистоїть невизначене коло осіб, які зобов'язані утримуватись від порушень цих прав [12, с. 11].

Водночас варто зауважити, що розвиток концепції особистих немайнових прав відбувався здебільшого в країнах континентального права, а в країнах загального права передусім розглядався економічний аспект здійснення прав автора, і моральні права авторів, наприклад, у США і Британії, юридично не закріплювалися до кінця ХХ ст., до їх приєднання до

Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів [5]. До цієї події, яка без перебільшень значно вплинула на правову систему США в частині регулювання авторсько-правових відносин на засадничому, фундаментальному рівні, нематеріальні інтереси автора захищалися непрямими засобами, а система *copyright* засновувалася насамперед на забороні копіювання, відшкодуванні витрат на створення твору та отриманні доходів від обороту твору. Водночас варто зауважити, що розуміння зв'язку твору з особою автора в англо-американській системі права відрізняється, тому вона допускає відмову автора від його немайнових (моральних) прав [30, с. 40-41], що не властиво країнам континентального права, зокрема й Україні, проте насправді можна зробити висновок, що ставлення до так званих моральних прав автора може визначатися, наприклад, вимогами академічної доброчесності, якщо йдеться зокрема про сферу наукових досліджень.

У вітчизняній правовій системі ж перелік особистих немайнових прав автора визначається в ст. 438 ЦК України посиланням на ст. 423 цього ж кодексу та Законом України «Про авторське право і суміжні права». Так, у ст. 423 закріплено право на визнання людини творцем (автором) об'єкта права інтелектуальної власності (твору) та право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності. Зауважимо, що мова йде саме про посягання на право, а не на сам об'єкт. У ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» перелік, зміст і способи здійснення особистих немайнових права є більш широким і деталізованим. Одну групу становлять права, що стосуються такого особистого немайнового блага, як ім'я автора та відповідно способу позначення його авторства: шляхом зазначення належним чином імені автора (або обраного автором псевдоніму) в оригіналі і копіях твору і за будь-якого використання твору або ж, навпаки, забороняти під час будь-якого використання твору згадування свого імені, якщо автор твору бажає залишитися анонімом (пункти 1-3 ч. 1

ст. 11) [98]. Тут ідеться про те, яким чином автор бажає позначити свій зв'язок із твором. Друга група стосується безпосередньо твору як втіленню в об'єктивній формі результатів інтелектуальної, творчої діяльності автора. Сюди можна зарахувати, по-перше, право вимагати збереження цілісності твору, протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору (також супроводження твору ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями та ін.) без згоди автора (п. 4 ч. 1 ст. 11), яке, утім, тісно пов'язане з правом дозволяти використання твору. По-друге, право надати назву твору або залишити його без назви (п. 5 ч. 1 ст. 11). По-третє, право присвятити твір особі (особам), події або даті (п. 6 ч. 1 ст. 11) [98], яке в літературі називають правом на секрарезацію твору [12, с. 14; 140, с. 130]. Закріплення цього права доволі тривалий час обґрунтовувалось у наукових дослідженнях і відбулося в чинному законодавстві України вперше.

На відміну від особистих немайнових прав на твір, майнові права інтелектуальної власності мають економічний зміст, є оборотоздатними, їх перелік (і способи передання) прописаний більш детально.

За ст. 440 ЦК України майновими правами інтелектуальної власності на твір є права, що стосуються використання твору в цивільному обороті: право на власне використання твору, виключне право дозволяти використання твору, право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання та інші права [137]. У ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» розкриваються способи використання твору, серед яких стосуватися твору архітектури можуть, наприклад, такі: відтворення; включення до складеного твору (як варіант – архітектурного ансамблю); включення до іншого твору, крім складеного твору (іншого виду, ніж твір архітектури); розповсюдження примірників твору; імпорт примірників твору; здавання в найм або в позичку примірників твору (хоча тут точніше йдеться про декілька об'єктів архітектури, зведених на підставі одного проекту, або ж про примірники

ескізів, планів як форм твору архітектури тощо); переробка, адаптація та інші подібні зміни твору [98].

Крім того, у Законі України «Про архітектурну діяльність» (ст. 30) також містяться спеціально визначені права автора твору архітектури, які можуть залежати від форми втілення. Так, автор проєкту твору архітектури, по-перше, за загальним правилом має виключне право на участь у подальшій його реалізації, що, утім, може бути змінено договором; по-друге, на внесення змін до не завершеного будівництвом чи збудованого твору архітектури в разі зміни його функціонального призначення чи реконструкції. Автор твору, втіленого у формі об'єкта архітектури, має право на одержання у встановленому законодавством порядку авторської винагороди за його створення і використання [100].

Крім того, зміст правосуб'єктності автора твору архітектури доповнює невід'ємне право та водночас обов'язок стосовно авторського нагляду під час розробки робочої документації для будівництва, здійснення власне будівництва, а також участі в прийнятті в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта архітектури, способи і порядок здійснення якого можуть конкретизуватися відповідно до договору із замовником (ч. 2 ст. 8, ч. 3 ст. 11 та ч. 2 ст. 9 Закону України «Про архітектурну діяльність» [100]).

Варто зазначити, що майнові авторські права на твори архітектури може мати будь-яка особа, яка своєю творчою діяльністю брала участь у створенні такого твору або й створила його самостійно. Однак в цих правовідносинах важливим є аспект не тільки здатності мати права й обов'язки, тобто правоздатності, а й здатності власними діями їх реалізовувати, тобто дієздатності. В архітектурній діяльності, як неодноразово підкреслюємо в роботі, здатність реалізовувати частину прав архітектора, відповідно й набувати деяких обов'язків та нести відповідальність за їх невиконання пов'язується із отриманням архітектором кваліфікаційного сертифікату. Це такі права, як зазначене вище право здійснювати авторський нагляд, що є водночас і обов'язком архітектора –

автора проєкту, на здійснення якого він може уповноважити іншу особу, яка також обов'язково має відповідну кваліфікацію та дозвіл на здійснення такої діяльності. До речі, формулювання «уповноважені архітектором особи» щодо виконання його функцій є в цьому випадку доволі влучним, оскільки саме про повноваження ми зазвичай говоримо там, де йдеться про випадки, коли не можемо чітко відділити право від обов'язку, про вже згаданий правообов'язок, внаслідок застосування імперативних методів правового регулювання, що характерно насамперед для визначення специфіки діяльності органів публічної влади.

У контексті дослідження правових аспектів створення творів архітектури з використанням штучного інтелекту можемо доповнити права автора твору архітектури такими правами, як: 1) використовувати технології штучного інтелекту для пошуку архітектурного рішення і візуалізації бажаних результатів, а також для здійснення розрахунків та аналізу даних, необхідних для пошуку архітектурного рішення; 2) долучати об'єкти, згенеровані штучним інтелектом за допомогою цілеспрямованих підказок архітектора або замовника твору, до проєкту твору в якості ескізів, планів, моделей тощо, унаслідок чого вони набувають правового режиму частини твору архітектури; 3) погоджувати визнання співавтором твору архітектури фізичну особу – замовника, який за допомогою інструментів штучного інтелекту цілеспрямовано візуалізував свій творчий задум, чим зробив істотний внесок у втілення архітектурного рішення архітектором, причому за жодних умов не втрачаючи авторства цього твору (у зв'язку з високою цінністю і творчою сутністю професійних навичок архітектора). Стосовно останнього права можна подискутувати, чи не є воно особистим немайновим як таке, що вказує на зв'язок особи з твором, проте вважаємо, що воно все ж тяжіє до майнових прав, оскільки впливає на розподіл майнових прав на твір, зокрема й авторської винагороди, і – що важливіше – за своєю природою право на оцінку істотності відповідного внеску може бути передано третій особі, тобто є відчужуваним.

Отже, майнові права автора, а також і автора твору архітектури, можуть бути оцінені в грошовому еквіваленті, є відчужуваними, а отже можуть бути предметами договорів, та інших правочинів, тобто автор як первинний суб'єкт авторських прав та інші суб'єкти авторських прав мають право розпоряджатися майновими правами на твори.

При цьому варто наголосити, зважаючи на положення підрозділу 2.1: на відміну від створення об'єктів інтелектуальної власності, у тому числі творів, розпоряджання майновими правами на них безсумнівно завжди є юридичними фактами, спрямованими на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, тобто правочинами. Способи розпоряджання майновими правами на об'єкти авторських прав визначено в нормах глави 75 ЦК України «Розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності» та статті 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [137; 98]. Способи формулювання та систематизації норм, які застосовуються в цих розділах, ставили низку питань до їх логічності. Одна з проблем, що стосується розуміння правової природи способів розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності в системі юридично юридичних фактів як цілеспрямованих юридично значущих дій, була усунута з прийняттям чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права». Так, у попередній редакції глави 75 ЦК України в наведеному переліку договорів щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності як різновид саме договорів зазначено ліцензію на використання об'єкта права інтелектуальної власності. Проте видача ліцензії може бути оформлена двома способами: як самостійний документ чи шляхом укладення ліцензійного договору. Тому такий підхід був помилковим, оскільки сама по собі ліцензія є одностороннім волевиявленням правоволодільця, тобто одностороннім правочином, і не може розглядатися як вид договору [95, с. 98], оскільки, як відомо, будь-який договір є різновидом правочину, але не кожен правочин є договором.

Крім того, щодо позитивних нововведень чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права» стосовно загального погляду на основи розпоряджання майновими правами на твори зазначають, що «дуалізм підходів та конфлікт між пропріетарною теорією майнових прав, закріпленою у Цивільному кодексі та теорією виключних прав, на якій базувався закон «Про авторське право і суміжні права», було вирішено на користь пропріетарного підходу» [25, с. 53].

Отже, узагальнюючи норми ЦК України та спеціального Закону України «Про авторське право і суміжні права» поименований перелік правочинів щодо розпоряджання майновими авторськими правами містить: ліцензію на використання об'єкта авторського права (зокрема і публічну ліцензію на використання об'єкта авторського права); ліцензійний договір; договір про створення за замовленням і використання об'єкта авторського права; договір про передання (відчуження) майнових авторських прав; трудовий договір (у відповідній частині).

Стосовно іншого питання визначення системи способів розпоряджання правами інтелектуальної власності та зокрема авторськими правами, яке дає простір для дискусії, В. М. Крижна зауважує, що назва «розпоряджання» означає визначення юридичної долі майнових прав інтелектуальної власності, зокрема й авторських, але йдеться не тільки про передання майнових прав, а й про дозволи на використання об'єктів цих прав. Крім того, до цієї групи правочинів віднесено договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності, який стосується насамперед створення результату творчої діяльності [26, с. 13]. Власне, тому ми й розглядали питання щодо цього договору в підрозділі роботи, присвяченому створенню твору архітектури з використанням штучного інтелекту. Найбільш ймовірне обґрунтування доцільності внесення цього договору в групу договорів на розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності – це те, що все ж певний механізм розподілу прав на створюваний об'єкт у ньому міститься [26, с. 13].

Визначені в статті 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права» правочини на розпорядження майновими правами на об'єкти авторського права становлять різновид правочинів, визначених у главі 75 ЦК України, за критерієм спеціальної, більш вузької сфери їх предмета – це об'єкти авторського права.

Зазначимо, що в літературі можна побачити термін «авторські договори», що наразі не є нормативно закріпленим, але як лаконічне зручне формулювання позначає невичерпну групу названих вище договорів, узагальнюючи їх за критерієм правової природи предмета таких договорів – майнових авторських прав.

Причому можна побачити, що в переліку за статтею 48 спеціального закону міститься окремо ще й трудовий договір (контракт) як спосіб розпорядження майновими правами, причому уточнено, що саме в частині умов щодо розподілу майнових прав на службовий твір (п. 1 ч. 1 ст. 48). Не вдаючись у дискусію щодо правової природи цього договору, тобто належності його до цивільного чи трудового права або ж належності до цивільного права цієї частини про розподіл майнових прав на службовий твір, зазначимо, що сам трудовий договір (контракт) найближче тяжіє до договору підяду, як і договір про створення за замовленням і використання об'єкта інтелектуальної власності, проте обидва ці договори віднесені до групи розпорядження як такі, що містять умови розподілу майнових авторських прав.

Проте внесення окремо в цей перелік трудового договору (контракту) є необхідним, зважаючи, наприклад, на те, що «потреба достатнього технічного оснащення та виконання вимог, які ставляться законодавством до господарської діяльності в галузі архітектури, зумовлює необхідність роботи авторів творів архітектури в якості працівників спеціалізованих проектних (архітектурних) підприємств, установ та організацій» [18, с. 329]. Тобто залучення персоналу на умовах трудових відносин із суб'єктами господарювання, що беруть участь в архітектурній діяльності, є поширеним

явищем. І. Є. Якубівський слушно зауважує, що через часто наявний в авторів, винахідників чи інших творців брак засобів і ресурсів, вони отримують доступ до таких ресурсів, як правило, шляхом вступу в договірні відносини з відповідними суб'єктами [154, с. 71]. Такими договорами можуть бути й трудові договори. І доцільним під час укладення трудового договору (контракту) у такій сфері є обсяг та характеристики ресурсів, які надаються творцеві на робочому місці для його інтелектуальної, творчої діяльності, а також визначення розподілу та здійснення майнових прав на службовий твір, умови і порядок виплати винагороди за створення службового твору.

Крім того, важливими є питання розподілу майнових авторських прав тоді, коли над створенням твору архітектури працюють авторські колективи, як у порядку трудових відносин, так і за цивільно-правовими договорами. Так, у складі юридичних осіб – проєктувальників, на що звертає увагу Є. А. Греков, повинен бути обов'язковий суб'єкт архітектурної діяльності – головний архітектор проєкту, який, на думку дослідника, з огляду на чинне авторсько-правове регулювання займає досить невизначену позицію щодо авторів твору [18, с. 329]. Хоча, на нашу думку, говорити про непевність становища головного архітектора як автора не досить обґрунтовано. Головний архітектор, затверджуючи проєкт, підписуючи його, бере на себе персональну відповідальність за належну якість твору, втіленого у формі проєкту чи об'єкту (будівлі чи споруди), включно з такими різноплановими за юридичною природою його ознаками, як надійність конструктивних елементів та естетичність зовнішнього вигляду. Зрештою, головний архітектор координує роботу всієї проєктної групи, приймає ключові рішення й забезпечує інтеграцію різних елементів проєкту. Тому його творчий внесок навіть в організацію створення твору архітектури применшувати не варто. Але не тільки це може становити проблеми, що стосуються авторських колективів, і вирішенню якої може допомогти внесення відповідних положень у трудові та цивільно-правові договори.

Так, мова йде про встановлення механізму визначення обсягу внеску кожного, хто бере участь у створенні твору архітектури в складі авторського колективу, та відповідно умов виплати винагороди, оскільки в ч. 2 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлено кілька варіантів розподілу майнових прав на службовий твір між роботодавцем і працівником, а також оплати праці, яка полягає у створенні творів. Крім того, варто враховувати й норми спеціального щодо створення творів архітектури Закону України «Про архітектурну діяльність», у ч. 1 ст. 30 якого йдеться про майнові права на об'єкт архітектури як об'єкт авторського права, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (тобто службовий твір архітектури). Такі права належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або в якій він працює (роботодавцеві), спільно, якщо інше не встановлено договором.

Унаслідок цих положень констатуємо, що можливий такий розподіл умов щодо майнових прав на службовий твір архітектури: 1) загальне правило, за яким майнові права на службовий твір переходять до роботодавця з моменту створення службового твору у повному складі. У такому разі працівник, який є автором службового твору, має право на винагороду. Ця винагорода може виплачуватися окремо за твори, а може бути включена в заробітну плату; 2) розподіл майнових прав між роботодавцем і працівником за трудовим договором (контрактом) або іншим договором щодо майнових прав на службовий твір, укладеним між працівником (автором) і роботодавцем, що натомість може передбачати й відсутність винагороди в порядку оплати праці, але компенсуватися можливістю працівника використовувати твір і отримувати від цього доходи незалежно від роботодавця.

Трудовий договір так само може передбачати умови щодо працевлаштування особи як спеціаліста, трудовою функцією якого визначено використання штучного інтелекту та оцінки такого використання як творчого, мистецького внеску у створення твору або ж як інструментальної,

консультативної чи технічної допомоги. Оскільки, як зазначалося вище, з одного боку, архітектори використовують програмне забезпечення для створення в професійній діяльності як звичний інструмент для створення креслень, ескізів і т. д., з другого – існує цілий напрямок так званого мистецтва використання алгоритмів, у якому користувачі цілеспрямовано вивчають способи й методи формулювання підказок таким чином, щоб отримати внаслідок загалом автономного й важко прогнозованого функціонування штучного інтелекту той результат, якого вони бажають досягти.

Щодо договору про передання (відчуження) майнових прав на об'єкт авторського права (п. 3 ч. 1 ст. 48, ст. 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права», ст. 1113 ЦК України [98; 137]), то за його умовами одна сторона (особа, що є суб'єктом авторських прав на твір) передає другій стороні частково або у повному складі ці права відповідно до закону та на визначених договором умовах. Його правова характеристика така: реальний, на що вказує конструкція «передає», двосторонній, оплатний чи безоплатний

Предметом цього договору можуть бути тільки об'єкти та майнові права, які існують на момент укладання договору. Останнє твердження, що впливає з норми абз. 2 ч. 1 ст. 1113 ЦК України та абз. 2 ч. 1 ст. 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права» привертає увагу вчених як таке, що суперечить природі цього договору, оскільки «згадка про «об'єкти» і цілком очевидна їх диференціація з «майновими правами» робить неочевидною прогресивність такої норми. Якщо припустити, що законодавець під «об'єктами» розумів об'єкти права інтелектуальної власності, то визначені статтею 420 ЦК такі об'єкти не можуть передаватись, як такі» [25, с. 50]. Тобто передання об'єктів права інтелектуальної власності не є предметом договору про передання (відчуження) майнових прав на об'єкт авторського права. Ймовірно, йдеться про помилкове формулювання.

Можна припустити, що задум у процесі законотворення був про те, що не всі майнові права на об'єкти інтелектуальної власності виникають

одночасно з різних причин. Деякі майнові права виникають щодо об'єкта, наприклад, із прийняттям змін у законодавство, деякі майнові права набуваються вторинним суб'єктом права інтелектуальної власності за різними правочинами зі впливом різних періодів чи настанням різних моментів у часі. Прикладом законодавчих змін, у зв'язку з якими виникають нові майнові права щодо вже наявного об'єкта, можна назвати права особливого роду на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою (ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права»), які хоч і не є авторськими правами, але в преамбулі та по тексті закону пов'язуються з ними, і до регулювання відносин щодо майнових прав на такі об'єкти застосовуються положення про майнові права на твір. Прикладом, коли об'єкт прав інтелектуальної власності існує, а прав на нього в суб'єкта немає, але можуть виникнути, можна назвати потенційного спадкоємця автора, який розраховує отримати майнові права в порядку спадкування після смерті автора.

Тим не менш, таке формулювання суперечить правовій природі розглядуваного договору, тому його варто скоригувати, прибравши це протиставлення об'єкта та інтелектуальної власності та майнових прав, наприклад, так: замість «Предметом договору про передання майнових прав не можуть бути об'єкти і майнові права, яких не існувало на момент укладання договору» абз. 2 ч. 1 ст. 1113 ЦК України викласти в редакції «Предметом договору про передання майнових прав не можуть бути майнові права, яких не існувало на момент укладання договору, та майнові права на об'єкти, яких не існувало на момент укладання договору».

Відповідно замість «Предметом договору про передання (відчуження) майнових прав на об'єкти авторського права і об'єкти суміжних прав не можуть бути об'єкти і майнові права, яких не існувало на момент укладання договору» абз. 2 ч. 1 ст. 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права» сформулювати так: «Предметом договору про передання (відчуження) майнових прав на об'єкти авторського права і об'єкти суміжних прав не

можуть бути майнові права, яких не існувало на момент укладення договору, а також майнові права на об'єкти, яких не існувало на момент укладення договору».

Стосовно питань нашого дослідження можна уявити ситуацію, що такий складник проєкту об'єкта архітектури, як зображення, згенероване штучним інтелектом та за рішенням архітектора долучене до проєкту в якості ескізу (а твором є проєкт у цілому в частині архітектурного рішення) становитиме інтерес окремо від усіх інших умов проєкту. Ми визначили також, що окремо від проєкту такі зображення можуть бути кваліфіковані як неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, на які виникають права особливого роду. Чітко окресленого правового режиму прав особливого роду такі зображення набули у зв'язку з прийняттям такого закону. Тому й права особливого роду на такі об'єкти, які (права) є тільки майновими, можуть передаватися за договором про передання майнових прав інтелектуальної власності тільки з моменту їх законодавчого визначення.

З другого боку, що стосується суто майнових авторських прав на твори архітектури, прикладом виникнення нового майнового авторського права в суб'єкта, який не є автором твору і набув майнові права за договором, може бути право повторного використання проєкту твору архітектури, надане окремим дозволом автора. Так, за ч. 6 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність» встановлено загальне правило, за яким повторне використання проєкту не допускається, однак інше може бути передбачено договором або визначене окремим дозволом автора з виплатою йому або його правонаступникам авторської винагороди [100].

Крім того, у літературі зауважують, що за цим договором майнові права інтелектуальної власності відчужуються безповоротно назавжди, причому відчужуються саме майнові права інтелектуальної власності, а не річ [22, с. 157]. Тому у разі надання дозволу на повторне використання проєкту доцільно чітко визначати кількість таких повторних використань. До того ж впадає в очі, що в цьому разі згоду надає винятково автор твору за

свого життя, а не будь-який суб'єкт майнових авторських прав на твір архітектури. Можливо, у законі так підкреслено нематеріальну та економічну цінність саме творів архітектури та авторського внеску в їх створення як невід'ємної частини правового режиму цих творів, через що й встановлено вказані застереження щодо права повторного використання такого твору.

Щодо характеристики наступного виду способів розпоряджання майновими авторськими правами варто їх розглянути й в сукупності, й водночас розмежувати їх за ознаками, що характеризують їх місце в системі юридичних фактів. Так, у чинному законодавстві України розрізняють поняття ліцензійних договорів і ліцензій як способів розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності. Вони зрозуміло мають різну правову природу як юридичні факти й відповідно різний механізм вступу суб'єктів у правовідносини, підставами виникнення яких є ліцензійні договори та ліцензії.

У чинному Законі України «Про авторське право і суміжні права» першими визначаються ліцензійні договори (ст. 50), далі – публічні ліцензії (ст. 51) [98]. У ЦК України йдеться про ліцензії не тільки публічні (ст. 1108) [137]. Із цього на перший погляд випливає висновок, що у сфері розпоряджання майновими правами на об'єкти авторського права видача будь-якої ліцензії, крім публічної, повинна оформлюватися за допомогою ліцензійного договору. Водночас у літературі можна побачити як твердження, що ліцензія у будь-якій сфері може бути оформлена лише як ліцензійний договір, оскільки є однією з його суттєвих умов [48, с. 387], так і те, що ліцензія як односторонній правочин може видаватися самостійно, подібно видачі довіреності [3, с. 242]. Проте в ст. 48 Закону України «Про авторське право і суміжні права» міститься невичерпний перелік способів такого розпоряджання, що не виключає окрему видачу ліцензії як одностороннього правочину, не опосередковану договором.

Ліцензійним договором на використання об'єкта авторського права є договір, за яким одна сторона (ліцензіар) надає другій стороні (ліцензіату)

дозвіл на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав визначеним способом (способами) протягом певного строку на певній території, а ліцензіат зобов'язується вносити плату за використання об'єкта, якщо інше не встановлено договором (ч. 1 ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», ч. 1 ст. 1109 ЦК України [98; 137]).

Цей договір характеризується як реальний, двосторонній, загалом оплатний, але може бути й безоплатним. Слід погодитися, що укладенням ліцензійного договору фактично і юридично здійснюється добровільне звуження прав володільця виключних майнових прав інтелектуальної власності, оскільки розширюється коло осіб, які на законних підставах можуть використовувати належний йому результат творчої діяльності [95, с. 100]. О. Розгон зазначає, що ліцензування перебуває в центрі уваги як основна форма трансферу технологій, а ліцензійний договір належить до договорів, які побічно опосередковують відносини у сфері трансферу технологій (реалізацію майнових прав на технологію) [117, с. 15]. Водночас ліцензійні договори укладаються не тільки щодо авторських прав щодо технологій, а й на інші твори, зокрема й твори архітектури. Так, використання проекту твору архітектури, про яке йшлося вище в контексті передання (відчуження) майнових прав, може здійснюватися і за допомогою механізму користування, тобто ліцензійного договору.

Дозвіл, що видається на підставі договору, тобто ліцензія, за ч. 3 ст. 1108 ЦК України, залежно від обсягу звуження прав володільця майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності поділяється на три види: виключну, одиничну, невиключну. Крім того, допускається видача інших видів ліцензій, що не суперечить закону. Таким видом є публічна ліцензія, застосування якої давно притаманне правозастосовній практиці, проте відповідні правовідносини було врегульовано тільки з прийняттям чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Так, виключна ліцензія видається лише одному ліцензіату і виключає можливість використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної

власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, та видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у зазначеній сфері. Одиначна ліцензія видається лише одному ліцензіату і виключає можливість видачі ліцензіаром іншим особам ліцензій на використання об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, але не виключає можливості використання ліцензіаром цього об'єкта у зазначеній сфері. Невиключна ліцензія не виключає можливості використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, та видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта в зазначеній сфері (абзаци 2-4 ст. 1108 ЦК України). Загальне правило ст. 1109 ЦК України стосовно розпоряджання правами на об'єкти інтелектуальної власності визначає, що за ліцензійним договором надається невиключна ліцензія, якщо інше не встановлено ліцензійним договором. Проте стосовно прав на твори архітектури слід знову ж зважати на норму ч. 6 ст. 30 Закону України «Про архітектурну діяльність», згідно з якою, навпаки, якщо інше не обумовлено договором, згідно з яким створено проєкт, використання проєкту твору архітектури, містобудування чи садово-паркового мистецтва для реалізації допускається тільки одноразово. Вважаємо цю спеціальну норму такою, що стосується й використання проєкту на умовах ліцензійного договору.

Новелою законодавчого регулювання за чинним Законом України «Про авторське право і суміжні права», яка, проте, давно існує в світовій практиці регулювання відносин щодо авторських прав зокрема на програмний продукт та обговорюється цивілістами, є положення ст. 51 цього закону «Публічна ліцензія на використання об'єкта авторського права або об'єкта суміжних прав» [98]. До цього в літературі послуговувались такими назвами, як «публічні ліцензії», «відкриті ліцензії», «ліцензії копілефт», «вільні ліцензії» [159, с. 19]. Вони застосовуються у відносинах використання насамперед комп'ютерних програм, а також художніх, фотографічних творів, баз даних тощо, які перебувають у доступі за допомогою інформаційних технологій. Використання вільних ліцензій може значно полегшити розробку

програмного забезпечення, оскільки дозволяє використовувати готові компоненти та бібліотеки, замість того щоб створювати всі функції «з нуля» [32, с. 170]. Це ж стосується й правомірного навчання штучного інтелекту, для якого необхідна велика кількість даних, а також важливе й правове та етичне використання цих даних. І хоча розробники часто намагаються обґрунтувати сутнісну тотожність навчання людини та навчання штучного інтелекту – і відповідно правомірність вільного використання творів в обох випадках нібито для освітніх цілей [70], проте все ж мова йде зрештою про комерційну діяльність, тобто таке використання аж ніяк не позбавлено економічного змісту. Тому, наприклад, компанія Adobe твердить про те, що використовує дані для навчання штучного інтелекту з власної бази Adobe Stock, відкритих джерел та вмісті з відкритою ліцензією та вмісті, що є суспільним надбанням, термін дії авторського права на який минув [203]. Однак у будь-якому разі використання публічних ліцензій, зокрема й вільних, є зручним способом використання творів в ІТ-середовищі.

За такою ліцензією, згідно з положеннями ст. 51 Закону України «Про авторське право і суміжні права», що є новелою вітчизняного законодавства, суб'єкт авторського права або суб'єкт суміжних прав може надати дозвіл використовувати об'єкт авторського права або об'єкта суміжних прав будь-якій особі, для чого він повинен визначити умови, з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем оприлюднити їх та таким чином забезпечити можливість дистанційного ознайомлення з відповідним об'єктом авторського права або об'єктом суміжних прав необмеженому колу осіб (ч. 1 ст. 51 закону) [98]. За ч. 4 ст. 51 цього закону така ліцензія є винятково невиключною, що відповідає юридичній природі її публічності, за якою, власне, її може отримати кожен. За рішенням ліцензіара вона може бути як оплатною, так і безоплатною, зокрема якщо сплату винагороди визначено в добровільному порядку (ч. 5 ст. 51 Закону України «Про авторське право і суміжні права») [98].

Водночас зазначають про дискусійність питання про юридичну природу публічних ліцензій з огляду на два основних погляди на її розуміння: як договору приєднання та як одностороннього правочину [159, с. 20]. Зважаючи на буквальне граматичне тлумачення норм Закону України «Про авторське право і суміжні права» публічна ліцензія, як і ліцензія за ст. 1108 ЦК України, договором не є. На практиці публічні ліцензії надаються шляхом розміщення правоволодільцем інформації про те, що відповідний об'єкт може використовуватися будь-якою особою та вказуються умови такого використання, наприклад, Creative Commons. Водночас є й такі, де умови вимагають акцепту ліцензіатом (Cea CNRS Inria Logiciel Libre Licence (CeCILL), Licence Art Libre (англ. – Free Art License (FAL)) [159, с. 20]. У ст. 51 Закону України «Про авторське право і суміжні права» йдеться про те, що автор чи інший суб'єкт авторських прав надає дозвіл невизначеному колу осіб використовувати з інформаційно-комунікаційних систем. Про жодні умови для користувачів не йдеться, якщо ліцензія є безоплатною, у цьому разі вона є одностороннім правочином. Водночас у ч. 5 ст. 51 допускається надання публічних ліцензій за плату, у такому разі ці відносини набувають двосторонньовзаємного характеру, тобто створюють права та обов'язки для двох сторін як договір, а саме договір приєднання, оскільки користувач має можливість тільки приєднатися до визначених умов ліцензії.

Твори архітектури як об'єкти авторських прав можуть бути втілені у формі як будівель і споруд, так і ескізів та креслень, моделей, зафіксованих у тому числі в електронній формі. Тож не можна виключати теоретичну можливість, що доступ до таких творів може надаватися за умовами публічної ліцензії. Проте варто зауважити, що в цьому разі про односторонній характер публічної ліцензії йтися навряд чи може, оскільки потрібно враховувати особливості архітектурної діяльності по створенню об'єктів архітектури, відповідно до яких автору твору архітектури надається право і водночас обов'язок здійснювати авторський нагляд самостійно або

через уповноважених осіб (ч. 3 ст. 11 Закону України «Про архітектурну діяльність»). Крім того, архітектор – автор проєкту або уповноважена ним особа бере участь у прийнятті в експлуатацію об'єкта архітектури, будівництво якого закінчено, та підписує відповідний акт (ч. 2 ст. 9 Закону України «Про архітектурну діяльність») [100]. Тому навіть за умови, якщо публічна ліцензія видаватиметься на використання проєкту твору архітектури у формі ескізу, плану, креслення, то коло осіб, які можуть отримувати ліцензію на їх використання, не буде абсолютно необмеженим. Істотною умовою такої ліцензії буде забезпечення користувачем участі у створенні за планами, ескізами, кресленням особи, яка буде визнана достатньо кваліфікованою для того, щоб архітектор – автор проєкту міг дистанційно уповноважити її на здійснення авторського нагляду. Із цих міркувань використання публічних ліцензій для розпоряджання майновими правами на твори архітектури з метою втілення їх в об'єктах архітектури буде пов'язане зі створенням складних договірних конструкцій з багатьма умовами і застереженнями, що суперечить самій задумці цього механізму, тому здається практично неможливим.

З другого боку, архітектурна діяльність за чинним законодавством України не обмежується тільки створенням об'єктів архітектури. Вона охоплює й освіту в цій галузі, і наукову діяльність, зокрема й розробку й особливості впровадження методів і систем штучного інтелекту, застосовуваних в архітектурі. Тому для таких цілей цілком можливо надавати оперативний доступ до вже створених проєктів на умовах публічної ліцензії. Так, архітектори можуть використовувати публічні ліцензії, щоб дозволити іншим копіювати, поширювати та використовувати проєкти для освітніх та наукових цілей, що може сприяти розширенню доступу до сучасних архітектурних рішень, особливо в країнах з обмеженим доступом до якісної фахової освіти.

Крім того, надання права використання твору архітектури на умовах публічних ліцензій може виконувати функцію оприлюднення твору

архітектури у формі ескізів, креслень, планів тощо і своєрідного підтвердження авторства на кшталт державної реєстрації прав на твір архітектури, але без звернення до відповідного державного органу.

Типом публічних ліцензій, які можуть бути застосовані для творів архітектури, зафіксованих в електронній формі, можна назвати безвідкличні Ліцензії Creative Commons [162], яких наразі існує шість типів залежно від обсягу прав, який надається за цими ліцензіями, у порядку від більшого до меншого обсягу прав:

1) CC BY, за якою користувачі мають право розповсюджувати, реміксувати, адаптувати та створювати матеріал на будь-якому носії чи у будь-якому форматі, за умови, що автор вказує автора;

2) CC BY-SA дозволяє те саме, що й попередня, але за умови, що модифікований матеріал має бути ліцензовано на тих самих умовах;

3) CC BY-NC дає змогу використовувати твори будь-яким способом, проте лише для некомерційних цілей;

4) CC BY-NC-SA містить всі ті самі вимоги, що й перші три види ліцензії: вказати автора; лише некомерційне використання результату; ліцензування адаптації мають надаватися на тих самих умовах;

5) CC BY-ND вимагає вказати автора, дозволяє використання об'єкта лише в неадаптованій формі та забороняє створення похідних творів, але комерційного використання об'єкта можливе;

6) CC BY-NC-ND, найбільш обмежувальна щодо можливостей використання твору, дозволяє користувачам копіювати та поширювати матеріал на будь-якому носії чи в будь-якому форматі лише в неадаптованій формі, лише з некомерційною метою та лише за умови вказівки авторства.

Ще одним інструментом Creative Commons є CC0 (CC Zero), що означає так звану присвяту суспільному надбанню (The CC0 Public Domain Dedication). Це означає, що творець відмовляється від авторських прав і розміщує свої роботи у всесвітньому суспільному надбанні. CC0 дозволяє

користувачам поширювати, реміксувати, адаптувати та створювати матеріал на будь-якому носії чи у будь-якому форматі без будь-яких умов [162].

Із опису прав та обов'язків, які містять інструменти Creative Commons, бачимо, що вони, хоч і використовуються насамперед для програмного забезпечення, але можуть бути застосовані й до цифрових моделей архітектурних проєктів. Наявність таких інструментів сприяє розповсюдженню знань, створенню на їх основі інновацій та поширення співпраці, якщо автор твору архітектури ставить для себе такі цілі.

Проте здебільшого використання публічних ліцензій стосовно творів архітектури, створених з використанням штучного інтелекту, можемо пов'язати не з використанням таких творів, а саме із застосуванням генераторів зображень під час створення твору архітектури для візуалізації зовнішнього вигляду майбутнього об'єкта архітектури, що, як зазначалося вище, матимуть правовий режим ескізів, моделей та долучатимуться до проєкту як його частина.

У цілому особисті немайнові права інтелектуальної власності на твір є елементами правовідношення, які вказують на види й міру можливої поведінки різних його суб'єктів. Їх здійснення залежить від правового статусу суб'єкта архітектурної діяльності та дає змогу реалізувати не тільки суто творчий потенціал автора, а й отримати дохід від його реалізації. Договори на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності на твори при цьому оформлюють механізми такої реалізації.

2.3. Механізми захисту прав у відносинах щодо творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту

Цільова спрямованість правового регулювання є однією з сутнісних властивостей правових режимів об'єктів у цивільному праві, яка поєднується із сукупністю способів і методів правового регулювання. Відповідно будь-яке правове регулювання має свою мету, функції та завдання. За цими

критеріями правовідносини поділяють на два основні види: регулятивні, які супроводжують нормальний процес реалізації об'єктивного і суб'єктивного права, та охоронні, що ніби оформлюють цивільно-правову відповідальність та інші способи захисту в разі правопорушень та для запобігання правопорушенням [132, с. 138].

Цивільні правовідносини, різновидом яких є авторсько-правові відносини, за своїми ознаками відрізняються тим, що здебільшого є регулятивними, тобто їх регулювання насамперед спрямоване унормувати звичайний плин правовідносин, створюючи загальнозрозумілі та доцільні правила для їх учасників. Водночас порушення цивільних прав та інтересів суб'єктів правовідносин як неправомірна дія є підставою виникнення охоронних цивільних правовідносин, мета яких – насамперед компенсувати наслідки правопорушень, відновлюючи майнову на особисту немайнову сферу потерпілого учасника правовідношення. Це зумовлює й специфічну функцію цивільного права в охоронних правовідносинах – компенсаційну, яка визначається насамперед тим, що спрямована на захист і відновлення прав та інтересів потерпілого, а не на покарання порушника. Саме тому захист прав у цивільних правовідносинах не завжди навіть пов'язаний з відповідальністю порушника, тобто для запуску механізму захисту цивільних прав не завжди потрібна наявність складу правопорушення, достатньо тільки факту заподіяної шкоди або достатніх підстав вважати, що таку шкоду може бути заподіяно. Причому варто погодитися, що в охоронних правовідносинах особа може забезпечити свій інтерес поза волею іншої особи і проти неї, застосовуючи до такої особи заходи примусу [161, с 226]. Власне, можливість застосування заходів державного примусу і є однією з кваліфікуючих ознак охоронних правовідносин.

Водночас не можна заперечити й того, що ефективним засобом правового захисту для врегулювання спору, зокрема в разі порушення прав інтелектуальної власності, може слугувати договір, за допомогою якого здійснюється позасудове врегулювання спору [154, с. 73], це властиво саме

цивільному праву як праву приватному, у якому ініціатива суб'єктів відіграє ключову роль для динаміки і регулятивних, і охоронних правовідносин.

Відповідно і загальні способи захисту цивільних прав, визначені в главі 3 ЦК України, поділяються на юрисдикційні та неюрисдикційні [135, с. 353], тобто відповідно пов'язані або непов'язані зі зверненням до державних органів. Щодо відносин інтелектуальної власності – способи захисту прав у цій сфері містяться в ст. 432 ЦК України [137], спеціальні способи захисту авторських прав – у главі V Закону України «Про авторське право і суміжні права», а в ст. 53 цього ж закону, окрім конкретних видів порушень авторських прав, визначено загальне положення, з якого можна виокремити чотири типи підстав для захисту особистих немайнових та/або майнових авторських і суміжних прав, а саме: 1) порушення, 2) невизнання, 3) оспорювання, 4) створення загрози порушення таких прав [98]. Це фактично означає, що механізм захисту авторських прав може бути задіяний і превентивно, коли є достатні підстави вважати, що відповідні права можуть бути порушені. І саме щодо превентивних заходів захисту прав можливе й ефективно насамперед застосування неюрисдикційних способів захисту.

Спеціальних способів захисту щодо порушення прав як на твори архітектури загалом, так і на твори архітектури, створені з використання штучного інтелекту, не встановлено, тому їх вибір має відбуватися на основі змісту порушеного права, суті порушення та з обов'язковим урахуванням необхідності обрання належного та ефективного способу захисту, зокрема й самозахисту, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства (ст. 19 ЦК України) [137]. Тим більше, що держава, хоч і має так звані позитивні зобов'язання щодо забезпечення захисту прав громадян, вживання заходів запобігання правопорушенням, проте як складний бюрократичний механізм цілком очікувано не здатна охопити всі відносини, які діють на її території.

Більше того, далеко не всі відносини потребують детального правового регулювання. Так, у літературі узагальнюють практику ЄСПЛ (рішення від

28.10.1998 у справі *Osman v. the United Kingdom*, заява № 87/1997/871/1083 (§115,116) [174] рішення від 24.10.2002 у справі *Mastromatteo v. Italy*, заява № 37703/97, (§68) [173]) та роблять висновки, що суд не вважає, що кожна передбачувана загроза для права зобов'язує державні органи вживати конкретні заходи, спрямовані на запобігання їй [36, с. 96]. Це насамперед характерно для приватноправових відносин, ознакою яких є самостійність та ініціативність суб'єктів, і доволі значна порівняно з публічноправовими відносинами частина заходів по запобіганню порушенню прав особи може бути здійснена нею самою способами самозахисту з урахуванням розумних та законних меж, а також за допомогою взаємодії з іншими суб'єктами, які не є юрисдикційними органами, зокрема й на договірних засадах.

У контексті нашого дослідження слід враховувати, що використання різного роду програмного забезпечення для створення творів архітектури, а отже й штучного інтелекту, ставить низку додаткових питань. По-перше, це питання про способи захисту, пов'язані з навчанням штучного інтелекту, які стосуються як прав авторів творів, які використовуються для такого навчання, так і ліцензованих користувачів навченого штучного інтелекту; по-друге, про появу специфічних видів загроз та правопорушень, а отже й про обґрунтування відповідних нових способів захисту.

Стосовно використання даних для навчання штучного інтелекту, який зокрема використовуватиметься для створення творів архітектури, слід зазначити, що тут мають бути враховані права та інтереси як ліцензованого користувача, так і правоволодільців зазначених даних. Причому дотримання прав обох цих категорії суб'єктів взаємообумовлене: правомірне використання даних, автори / правоволодільці яких відомі, з одного боку, дає їм змогу отримувати за це винагороду, з другого – гарантує користувачеві штучного інтелекту якість матеріалів, на яких цей штучний інтелект навчається. У зв'язку із цим у департаменті цифрової економіки Міністерства цифрової трансформації України зазначають, що відповідальність за правопорушення з використанням штучного інтелекту має два види

специфічних підстав: неправомірні дії творця – у випадку умисної чи неумисної помилки під час розробки; неправомірні дії користувача – у випадку умисного чи неумисного неправомірного використання [93]. Таким неправомірним використанням може бути як використання з порушенням умов ліцензії або взагалі неліцензоване використання, а також недотримання інструкцій, які розробник надає для користування штучним інтелектом. У такому разі користувач має позбавлятися права вимоги до розробника штучного інтелекту, якщо користувачеві було завдано шкоду внаслідок використання такого штучного інтелекту, або, залежно від характеру й обсягу порушення умов його використання, обсяг можливого відшкодування має бути відповідно зменшений.

Щодо заходів, які можуть запобігти помилкам під час розробки штучного інтелекту, є створення «регуляторних пісочниць», про які йдеться в Акті про штучний інтелект ЄС [165] та в Білій книзі Мінцифри [7], де «продукти «просіюватимуться» на предмет відповідності всьому спектру вимог (майбутнього) регулювання» [7, с. 20]. По суті вони є превентивними заходами захисту прав розробників та користувачів відповідних систем штучного інтелекту, які доцільно організовувати в сферах, пов'язаних із підвищеними ризиками, зважаючи на те, що й сам штучний інтелект може бути кваліфікований як джерело підвищеної небезпеки.

Щодо забезпечення охорони прав авторів творів, на прикладах яких навчаються спеціалізовані для сфери архітектури системи штучного інтелекту, виходимо з переконання, що таке використання все ж не належить до випадків вільного використання творів, оскільки зрештою має комерційне застосування та відповідне економічне значення, навіть урахувавши те, що користування штучним інтелектом і може певний час або в певному обсязі бути безкоштовним. Тому й правоволодільці творів, на яких навчається штучний інтелект, мають право на відповідну винагороду.

У зв'язку з цим зручним здається застосування механізму добровільного колективного управління, яке здійснюється організаціями

колективного управління згідно із Законом України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» [104]. Такі організації формують каталог, до якого вносять об'єкти, майновими правами на які управляє організація. Хоча звичним в нашій правовій системі є управління майновими правами зокрема на аудіовізуальні твори, можна констатувати, що норми відповідного закону сформульовано так, що вони не містять заборони на здійснення колективного управління майновими правами й на інші види творів, зокрема й творів архітектури, втілених у різних формах включно з їх оцифрованими зображеннями, ескізами, моделями, кресленнями. Укладений між автором твору архітектури, який використовується для навчання штучного інтелекту, та організацією колективного управління договір, який відносять до групи договорів з надання посередницьких послуг [157, с. 73], та в цьому разі буде спрямований на отримання від організації колективного управління послуги, яка полягає в здійсненні діяльності зі збору, розподілу та виплати правоволодільцеві доходу від прав за залучення його творів до навчання штучного інтелекту, а можливо й від подальшого комерційного використання штучного інтелекту, який навчався на творах автора, який уклав такий договір.

Іншою важливою потребою, із урегулюванням питань щодо реалізації якої на законодавчому рівні вочевидь не варто зволікати, є визначення механізмів відшкодування шкоди, завданої використанням технологій штучного інтелекту, як спеціальний делікт. У сфері архітектурної діяльності, яка й так пов'язана з підвищеними ризиками, використання штучного інтелекту може не тільки спростити вирішення низки завдань, а й підвищити певні ризики. При цьому обов'язок відшкодування такої шкоди має покладатися на користувача автономних систем штучного інтелекту або за правилами суворої відповідальності, або за правилами відповідальності на принципі вини залежно від оцінки рівня ризику для таких систем штучного інтелекту [10, с. 21; 34, с. 124]. Такі ризики можуть встановлюватися,

наприклад, залежно від сфери застосування штучного інтелекту, від того, наскільки в цій діяльності виявляються ознаки джерела підвищеної небезпеки з функціонального погляду, а також наскільки вона впливає на права учасників суспільних відносин. Крім того, мають бути враховані гарантії розробника штучного інтелекту щодо результату використання згідно з наданими ним інструкціями. Якщо ж розвиток систем штучного інтелекту досягне рівня абсолютної автономності в прийнятті та реалізації рішень, питання відповідальності за шкоду, спричинену штучним інтелектом, має бути переглянуте [10, с. 21]. У цьому разі, наприклад, можна повернутися до обговорення можливості впровадження фікції електронної особи як засобу встановлення способів відшкодування шкоди шляхом встановлення механізмів об'єднання майна, створення фонду для відшкодування шкоди, а також страхування відповідальності.

Зокрема дослідники пропонують таку послідовність реалізації відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом: вона покладається на ліцензованого користувача програми, робота, проте й власник має право, якщо буде доведена вина розробника штучного інтелекту в згенерованому результаті, який завдав шкоди, наприклад внаслідок помилки чи неналежних інструкцій, пред'явити регресну вимогу про відшкодування завданої шкоди [75, с. 205]. Також можемо погодитися з неодноразово вже висловленою думкою про те, що має бути запроваджене обов'язкове страхування новоствореного штучного інтелекту в разі його введення в цивільний оборот [75, с. 206]. Це безперечно має стосуватися систем штучного інтелекту, які прямо пропонуються для використання їх в архітектурній діяльності, зокрема для проведення розрахунків чи отримання консультацій щодо технічних питань.

Ще один аспект дослідження механізмів захисту прав на твори архітектури щодо запобігання порушенням прав – це специфіка захисту прав на твори, для створення яких використовується штучний інтелект, особливо

на твори архітектури, визначення суб'єкта, якому може належати право вимоги про захист порушених прав.

У зв'язку із відсутністю встановлення чіткого законодавчого механізму розмежування та засвідчення такого розмежування щодо неоригінальних об'єктів, згенерованих комп'ютерною програмою, та творів, створених фізичними особами з використанням комп'ютерних технологій, які не вважаються неоригінальними об'єктами, згенерованими комп'ютерною програмою, вважаємо, що в разі використання для втілення такого об'єкта штучного інтелекту загальним правилом згідно з чинним законодавством України буде саме правило про надання на такі об'єкти не авторських прав, а прав особливого роду, сформульованих у ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [98]. Пояснюємо це тим, що сучасні системи штучного інтелекту, які генерують об'єкти, такі як зображення, тексти, мелодії тощо, здатні утворити такий об'єкт за мінімальної кількості підказок, наданих користувачем, а панівним натеper для визначення ознак оригінальності твору як ключової умови його авторсько-правової охорони є власний інтелектуальний, творчий внесок автора-людини.

Враховуючи наведені в роботі приклади досвіду щодо визначення творчого внеску для встановлення авторських прав на об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, таких іноземних держав, як США, Велика Британія та Китай бачимо, що в них так чи інакше застосовується поняття мінімальної творчості (див. підрозділ 1.2). Проте в США правова охорона таким об'єктам саме як творам не надається, разом з тим Офіс авторського права США реєструє майнові права на такі об'єкти, але класом нижче, ніж твори.

У Великій Британії, навпаки, є положення р. 9 (3) Акту про авторське право, дизайн та патенти, яке прямо встановлює, що авторство на твори, згенеровані комп'ютерною програмою, отримує особа, яка здійснила заходи, необхідні для створення твору, тобто користувач комп'ютерної програми. Навіть зважаючи на панівну в прецедентному праві Великої Британії так

звану «доктрину поту чола», за якою враховуються вкладені у створення твору зусилля, бачимо, що в законі не встановлено критеріїв кількості таких зусиль під час використання комп'ютерної програми. Вважаємо, що такий спосіб законодавчого вирішення цього питання притаманний саме праву Великої Британії внаслідок особливостей розвитку теорії немайнових (моральних) прав автора, що вказують на зв'язок автора з твором (детальніше див. підрозділ 2.2). Тому акцент там робиться саме на використанні об'єкта в економічному обороті, а не на тонкощах розуміння особистісного внеску автора у створення твору.

Натомість цікавою є китайська судова практика, рішення якої часто позиціонуються в ЗМІ та в наукових дослідженнях як проривні та революційні, проте насправді вони не настільки радикальні, як про них говорять. У розглядуваних у роботі кейсах видно, що рішення про надання авторських прав прийняті на основі дослідження того, наскільки істотним був внесок автора в процес створення твору. У справі Tencent [213] авторські права визнано на тексти, згенеровані штучним інтелектом, за компанією-розробником штучного інтелекту, яка одночасно й використала його для створення тексту, причому йшлося насамперед не про визнання авторства як такого, а про можливість захисту майнових прав на твір, таких як дозволяти чи забороняти використання твору та вимагати відшкодування за порушення цього права. Що стосується визнання авторства за особою, яка створила зображення жінки за допомогою Stable Diffusion [166], то суд врахував велику кількість підказок, які ввів користувач доти, доки не отримав бажаний результат. У другому висновку китайського суду фактично здійснено розмежування об'єктів, згенерованих штучним інтелектом, і об'єктів (творів), для створення яких штучний інтелект було використано як інструмент. Відповідно відбувається й надання таким об'єктам того чи іншого обсягу правової охорони.

У правовому регулюванні відносин щодо творів архітектури, зважаючи на їх особливі суб'єктний склад та багатоетапний процес створення, що

дають змогу робити висновок про наявність принаймні умовних двох критеріїв – фізичного та юридичного – для кваліфікації твору, пов'язаного з візуальним вираженням, як твору архітектури, вважаємо, що це питання має бути враховано на законодавчому рівні. Мова йде про те, щоб, по-перше, розмежувати дії, які виконуються за допомогою ІТ-технологій в архітектурній діяльності на суто технічні, такі як розрахунки, пошук і групування інформації тощо, та творчі, такі як візуалізація творчого задуму за допомогою генераторів зображень чи об'ємних моделей. По-друге, надати архітектору як автору твору архітектури, що є кваліфікованим спеціалістом та має права, обов'язки та підвищену відповідальність у відносинах створення твору архітектури як втілення їх у формах ескізів, креслень, проєктів, будівель, споруд тощо, можливість визначати правовий режим згенерованих комп'ютерною програмою об'єктів як творів у складі проєкту твору архітектури (його творчої частини).

Генеративний штучний інтелект в таких випадках може бути використаний як інструмент візуалізації своїх уявлень про майбутній твір за допомогою підказок користувача. Звісно, це не означає, що сам штучний інтелект створює твір, він є, як кажуть «інструментом колажу ХХІ століття» [70, с. 117], тобто лише змішує візуальні об'єкти з відповідними текстовими описами та на основі цього змішування продукує довільне зображення, спрогнозувати вигляд якого доволі важко та потребує спеціальних навичок. Наступна ж матеріалізація такого візуального продукту в об'єкті архітектури потребує розуміння, наприклад, специфіки навколишнього середовища, матеріалів, сучасних інженерно-технічних можливостей тощо, тобто необхідний подальший супровід процесу втілення такого об'єкта кваліфікованим архітектором, за умови його істотного інтелектуального, творчого внеску в цей процес [81, с. 202].

І відповідно більш чіткі законодавчо встановлені способи використання штучного інтелекту в архітектурній діяльності щодо кожного її етапу, по-перше, виведуть застосування технологій штучного інтелекту в правове поле

з огляду на підстави та умови реєстрації прав на твори архітектури, по-друге, наприклад, у разі створення регуляторних пісочниць для навчання відповідних систем штучного інтелекту, надасть розробникам можливість робити точніші висновки про їхній продукт та стимулюватиме розвиток таких розробок у настільки соціально значущій сфері, як будівництво та архітектура.

Водночас поки таких положень законодавства немає, вважаємо, що за необхідності є підстави для застосування такого способу захисту прав фізичної особи, як визнання авторських прав на твори, для створення яких було використано штучний інтелект, що передбачатиме не тільки реалізацію майнових прав на такі об'єкти (яка і так окреслена нормами чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права»), а й визнання немайнових прав автора.

Превентивним способом неюрисдикційного захисту у сфері авторських прав також можемо вважати застосування публічної ліцензії. Тут можна погодитися з думкою Є. Фесенко, що застосування договірних форм використання об'єктів авторського права в цифровій формі в інтернеті (що передбачають певні умови, необхідні для їх охорони) мінімізує кількість порушень авторських прав у інтернет-просторі [133, с. 4]. Однак маємо зауважити, з огляду на викладене в підрозділі 2.2, що може йтися не тільки про договори, за допомогою яких оформлюється здійснення авторських прав у цифровому середовищі, а й про односторонні акти, тобто про інші правочини. Таким одностороннім актом може бути публічна ліцензія, за умовами якої суб'єкт авторського права надає право невизначеному колу осіб використовувати свій твір в обсягу та на умовах, установлених цією ліцензією.

Визнання права як спосіб захисту, що має наслідком затвердження раніше невизнаного або невизначеного правового режиму, тягне й появу відповідних йому юридичних обов'язків (такий спосіб визначений як можливий і згідно з п. 1 ч. 2 ст. 55 Закону України «Про авторське право і

суміжні права»). Так, у разі якщо ми визнаємо за архітектором та замовником твору архітектури за договором факт співавторства (див. підрозділ 2.1), то виникає питання щодо обсягу не тільки особистих немайнових прав авторів у цьому разі, а й щодо майнових прав та обов'язків, зокрема й тих, що пов'язані з фаховістю архітектора як автора в архітектурній діяльності. Варто констатувати, що за таких обставин один зі співавторів є архітектором-фахівцем, а другий – нефахівцем-замовником, який, проте, дуже детально може брати участь у створенні твору архітектури, у тому числі й зведенні об'єкта архітектури, під час експлуатації якого виявлено недоліки та (або) заподіяно шкоду. Відповідь на це питання, на наш погляд, однозначна: первинну цивільно-правову відповідальність навіть у разі визнаного співавторства може нести тільки архітектор як фахівець, а не замовник [81, с. 202], який не має необхідних знань, тому й не уповноважений самостійно, без сертифікованого архітектора, брати участь в архітектурній діяльності. Водночас варто пам'ятати, що у процесі зведення об'єкта архітектури, тобто у втіленні твору архітектури в названій формі, залучені й інші спеціалісти, а також органи архітектурного нагляду, які за законом і мають право, і зобов'язані контролювати цей процес, відслідковувати й реагувати на порушення, а отже й нести відповідальність за невиконання своїх обов'язків. Але в будь-якому разі це не буде замовник, бо він у цих відносинах бере участь як за замовчуванням некваліфікований суб'єкт. Саме тому замовник твору архітектури за договором і не може визнаватися одноосібним автором цього твору, оскільки його створення пов'язане із застосуванням спеціальних знань про архітектуру, як технічних, так і художньо-естетичних.

Крім того, обираючи способи захисту прав інтелектуальної власності на той чи інший об'єкт необхідно правильно визначити його приналежність до тієї чи іншої сфери правової охорони. Це стосується зокрема й архітектурної діяльності, під час якої використовуються об'єкти різних інститутів інтелектуальної власності, зокрема й для безпосереднього створення творів архітектури у формі будівель і споруд. Для порівняння

цікавими є положення відповідного законодавства США, у якому відносини щодо створення творів архітектури та захисту прав на них не обмежуються суто інститутом авторського права. Так, задуми та проекти, а також проектна документація за висновками, яких доходить А. О. Вербицька, не визнаються творами архітектури. У проектній документації власний окремий режим цивільно-правової охорони, і тільки зведені об'єкти архітектурної діяльності чи містобудування називають саме творами архітектури. Захист архітектурних рішень, винаходів, процесів та способів зведення будівель і споруд відбувається на підставі актів законодавства, що регулюють відносини патентування. І тільки творче самовираження потрапляє у сферу правової охорони авторського права [11, с. 157-158].

Систематизація й структурування правових норм, що має результатом віднесення тих чи інших прав до конкретних галузей, підгалузей та інститутів, звісно, не є абсолютно об'єктивною, незмінною й беззаперечною. Зрештою, відмінності в праворозумінні в тих чи інших правових системах не означають гіршого чи кращого стану захисту прав суб'єктів правовідносин. Проте здається, що за такого підходу твір архітектури стає дуже подібним до картини чи скульптури, які, натомість, не призначені, як правило, до їх безпосереднього активного використання та експлуатації [81, с. 202]. Кваліфікуючою ознакою твору архітектури, яка відрізняє його від інших схожих видів творів, є те, що під час створення такого твору обов'язково мають бути враховані обставини, за яких він експлуатуватиметься. Саме тому архітектор, який проектує будівлю чи споруду, має враховувати не тільки суто візуальну частину майбутнього твору, а й розуміти загалом технічну сторону зведення будівлі чи споруди, природні властивості місцевості та характеристики застосовуваних матеріалів, засобів і способів виконання робіт, і зрештою – брати на себе відповідальність за цей комплексний багатогранний результат. Тому дуже слушним і таким, що дуже добре ілюструє сутність твору архітектури як об'єкта права інтелектуальної власності й відповідно правової охорони, вважаємо сформульований

А. О. Вербицькою висновок про те, що кожен окремо розглядуваний твір архітектури, втілений в об'єкті архітектури, визначається особливим належним тільки йому правовим режимом, що корелюється з користуванням цим твором як об'єктом права власності [11, с. 163]. Іншими словами, у творі архітектури доволі яскраво виявляється його дуалістична природа як об'єкта цивільних прав. При цьому важко усвідомити, можливо, через відмінності правових систем України та США, як відокремити творче самовираження архітектора як об'єкт авторського права від архітектурного рішення як об'єкта патентного права, в разі якщо виникне потреба захисту прав учасників відповідних правовідносин та обрання належних способів захисту відповідно до суті правовідношення та характеру порушення. Крім того, одним із основних питань буде визначення суб'єкта, винними діями чи бездіяльністю якого було спричинено шкоду, підстав та обсягу його відповідальності.

Зокрема й з такою метою – запобігти порушенням або мінімізувати їх наслідки – і здійснюється авторський нагляд за відповідною встановленою в законодавстві процедурою, яка містить і умови щодо детальної фіксації ходу авторського нагляду [99]. Особлива увага приділяється виявленню відхилень від проєкту, надання пропозицій щодо їх усунення, про що повідомляється підрядник. Якщо ж підрядник усунути ці відхилення від проєкту відмовляється, то це доводиться до відома й замовника, й органу державного архітектурно-будівельного контролю. І знову ж не можемо не звернути увагу та те, що відповідні дії у відповідь на виявлені відхилення від проєкту під час авторського нагляду є правообов'язком архітектора, що виявляється як можлива поведінка автора в контексті забезпечення недоторканності твору і як необхідна поведінка, якщо стосується потенційної небезпеки під час експлуатації твору, який втілюється в будівлі чи споруді (об'єкті архітектури).

У положеннях Закону України «Про архітектурну діяльність», а зокрема в статтях 2, 9, 22, 26 [100] визначено основні особливості правового

статусу архітектора як суб'єкта інтелектуальної, творчої діяльності, тобто автора твору архітектури, а також як спеціаліста певної кваліфікації, що надає йому виняткові повноваження щодо ведення безпосередньої особистої практики у сфері архітектурної діяльності і до того ж покладає на нього спеціальну відповідальність за результати виконуваної роботи [51, с. 4]. Тобто зміст зазначених нормативних вимог дає змогу зробити висновок про те, що в них ідеться як про правову охорону авторських прав на результати творчості архітекторів, так і про його обов'язки й – відповідно до цих обов'язків – відповідальність. Так, за обов'язкової участі архітектора і створюється проєктна документація, і проводиться прийняття в експлуатацію об'єкта, будівництво якого завершено, крім того, у згаданій вище ст. 26 закону перелічуються й інші обов'язки архітектора. Причому варто наголосити, що обов'язковість участі архітектора у вказаних етапах архітектурної діяльності означає не тільки необхідність замовника та інших учасників архітектурної діяльності не перешкоджати участі архітектора в кожному з цих етапів, а й обов'язок самого архітектора здійснювати таку участь самостійно або через спеціально уповноважених архітектором осіб. Крім того, слід урахувати й висловлювання Л. Косовича про те, що зміст ч. 3 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність», який встановлює склад саме суб'єктів авторського права в архітектурній діяльності, не надає достатньої інформації для формулювання загального правила про суб'єкта авторських прав на твори архітектури, «адже у визначених законом випадках лише архітектор (а не просто особа, яка творчою працею створила твір) може вважатися автором твору» [51, с. 4]. Дослідник вбачає в цьому законодавчу колізію та закликає до уніфікації положень, які стосуються конкретизації суб'єктного складу цих відносин. Натомість, на наш погляд, саме такі формулювання ч. 3 ст. 29 Закону України «Про архітектурну діяльність» жодних колізій не створює, навпаки, це підтверджує одне з основних положень дисертації, а саме про те, що творчий внесок у створення твору архітектури може зробити не тільки кваліфікований (сертифікований)

архітектор, а й, наприклад, замовник відповідного твору, тому й можливе співавторство, у якому один із авторів не є фаховим архітектором. При цьому, звісно, обов'язки архітектора та відповідальність покладатиметься тільки на архітектора, оскільки лише він, а не замовник, повинен мати необхідний обсяг знань, умінь і навичок, які підтверджуються кваліфікаційним сертифікатом [81, с. 203].

Іншим проблемним аспектом, що стосується юридично обумовленої відповідальності архітектора, що виникає у зв'язку з його правовим статусом, для підтвердження якого має бути відповідний сертифікат, є ймовірність, що цей правовий статус із часом може бути втрачений. Так, щоб підтримувати належний рівень знань, умінь і навичок, відповідний зокрема сучасному розвитку технологій у його професії, що є позитивної умовою для кваліфікації архітектора, він повинен, наприклад, періодично проходити перекваліфікацію чи підвищення кваліфікації. У зв'язку ж із недотриманням цих вимог виникає питання, по-перше, чи зберігають чинність особисті немайнові та майнові прав архітектора як автора твору, який він створив і за втіленням якого здійснював авторський нагляд; по-друге, чи є достатні юридичні підстави говорити про існування його обов'язків та відповідно його деліктоздатності. Так, вважаємо, що навіть у такому разі чинність суто особистих немайнових та майнових авторських прав архітектора зберігається, проте дещо іншою буде юридична доля обов'язків та відповідальності, оскільки їх існування спрямоване на гарантування експлуатації втілених у будівлях і споруд творів архітектури.

Тому у випадках, коли сертифікат, наданий архітектору, через певні причини втратив чинність, унаслідок чого архітектор позбавляється права брати участь у процесі зведення об'єктів архітектури, він, як особа, що не має належної за законом кваліфікації, не уповноважений також і здійснювати авторський нагляд. Такий нагляд за своєю юридичною природою покликаний реалізовувати функції фахового, кваліфікованого контролю за діями підрядника. Тому на архітектора, який не має кваліфікаційного сертифікату,

за чинним законодавством України не може покладатися відповідальність за результат архітектурної діяльності, шкоду, заподіяну внаслідок невиявлених недоліків.

Так, якщо архітектор втратив кваліфікаційний сертифікат, однак роботи по зведенню об'єкта тривають, слід ураховувати обставини втрати кваліфікаційного сертифіката, їх зміст, у контексті того, чи впливатимуть вони на чинність проєкту, насамперед на його відповідність будівельним нормам і правилам, а отже – чи може такий проєкт бути реалізований у формі об'єкта архітектури. Якщо проєкт відповідає будівельним нормам, іншим законодавчо встановленим критеріям, то уже на цей момент некваліфікований архітектор зберігає авторські права на нього, однак не має право і не зобов'язаний здійснювати авторський нагляд. Тому з метою забезпечення прав, наприклад, замовника твору архітектури та/або будівництва обов'язки, що випливають із авторського нагляду, можуть здійснюватися іншим кваліфікованим архітектором, однак без внесення змін у зміст уже створеного проєкту.

Але за таких обставин обґрунтованою вимогою вважаємо те, що залучений до здійснення авторського нагляду інший архітектор повинен відповідально завірити, що проєкт, до реалізації якого він долучається, створений згідно з нормативними технічними вимогами. І таке засвідчення означатиме, що цей інший архітектор нестиме відповідальність у цих відносинах за здійснення авторського нагляду, якщо не доведе, що шкоди було завдано внаслідок недоліків проєкту, які були настільки приховані, що їх неможливо було побачити й оцінити як шкідливі [81, с. 203]. Крім того, вважаємо, що такі питання доречно вирішувати ще на етапі укладення трудового договору з архітектором та/або цивільно-правових договорів про створення за замовленням і використання об'єкта архітектури та інших, зокрема й підрядних договорів. Таким чином ми враховуємо авторський нагляд як частину правового статусу архітектора як право, яке не має

порушуватися, та як обов'язок, виконання якого має бути забезпечено відповідно до вимог законодавства про архітектурну діяльність.

У контексті вивчення механізмів охорони прав науковий інтерес становить ще одне питання щодо творів архітектури, для створення яких використовується штучний інтелект. Нещодавно у знаному виданні *The Guardian* вийшла стаття про китайський стартап *XKool*, компанію штучного інтелекту, яка має намір зробити революцію в архітектурній індустрії [219]. Зауважується, що засновники цього стартапу нібито віддають весь процес створення твору архітектури на виконання штучному інтелекту, починаючи від макетів генерального плану з введенням заданих параметрів, такі як вимоги до денного освітлення, стандарти простору та місцеві правила планування. Крім того, йдеться й про до створення інтер'єрів і деталей будівництва [81, с. 203]. Водночас маємо зауважити, що в КНР наразі можемо побачити втілюваний більш гнучкий підхід, ніж в Україні, ЄС та США, до можливості визнання авторських прав на об'єкти, згенеровані штучним інтелектом [65], який базується на тому, що деталізовані підказки людини комп'ютерній програмі суди визнають істотним інтелектуальним, творчим внеском. Однак, на нашу думку, не зважаючи на всі підказки людини, результат генерування не є настільки передбачуваним, щоб не контролювати й не аналізувати його, тому не може визнаватися за замовчуванням інтелектуальною, творчою діяльністю саме цього користувача штучного інтелекту, а потребує аргументованого обґрунтування.

Так, штучний інтелект дійсно дає змогу неймовірно порівняно з технологіями кількадесятирічної давності скоротити час, протягом якого проводяться обчислення, прогнозування результатів, моделювання об'єктів, однак оскільки для його навчання збирається чималий обсяг даних необхідно говорити про два аспекти відповідальності. З одного боку, це відповідальність архітекторів, які все одно, навіть використовуючи найбільш сучасні й просунуті спеціалізовані системи штучного інтелекту, повинні контролювати як процес творення твору архітектури, так і всі етапи зведення

об'єкта архітектури. З другого боку, це обов'язки розробників штучного інтелекту щодо забезпечення якості, достовірності, зрештою, наукової обґрунтованості даних, які збираються й призначаються для навчання штучного інтелекту. Насамперед йдеться про використання даних, отриманих із надійних доказових джерел. Крім того, слід приділити увагу створенню ефективного механізму контролю за результатом функціонування генеративного штучного інтелекту. Тобто мова йде безпосередньо і про превентивні способи захисту, і про встановлення заходів відповідальності за завдання шкоди внаслідок створення за допомогою штучного інтелекту твору архітектури. Для цього доцільно розробити механізм розподілу ризиків і відповідальності між архітектором – користувачем штучного інтелекту, який у будь-якому разі контролює процес архітектурної діяльності, а також розробником штучного інтелекту, який застосовується під час створення творів архітектури та зведення об'єктів архітектури [81, с. 203]. Причому питання про відповідальність розробника має вирішуватися, по-перше, з урахуванням того, чи достатніх заходів він вжив для належного результату функціонування штучного інтелекту (насамперед, його навчання на основі валідних даних, а також релевантність застосовуваних алгоритмів); по-друге, з огляду на чіткість і повноту інструкцій з користування штучним інтелектом, а за необхідності – і заходів, ужитих для безпосереднього навчання користувачів штучного інтелекту.

Водночас можна визначити й інші особливості механізмів захисту прав на твір архітектури, пов'язані й з іншими способами залучення штучного інтелекту до архітектурної діяльності.

Крім уже названих інструментів візуалізації варіантів дизайну на основі конкретних критеріїв, зокрема й за допомогою технологій віртуальної реальності (VR) і доповненої реальності (AR), аналізу й узагальнення доступних даних та масових досліджень, штучний інтелект може бути застосований для впровадження найсучасніших технологій в створюваних об'єктах архітектури [199]. При цьому варто розрізняти творчий задум автора

по впровадженню таких технологій як об'єкт правовідносин інтелектуальної власності та техніко-технологічні процеси їх впровадження як об'єкти правовідносин промислової власності та підряду, що матимуть різний правовий режим та різних суб'єктів прав, обов'язків та відповідальності.

Іншими цілями впровадження штучного інтелекту можуть бути енергоефективність та сталість проекту, де він може стати інструментом, який допоможе архітекторам проектувати енергоефективні та стійкі будівлі, аналізуючи такі фактори, як кліматичні дані, орієнтація будівлі, моделі споживання матеріалів і енергії. Алгоритми штучного інтелекту можуть рекомендувати модифікації конструкції, які роблять використання енергії будівлею більш ефективним і зменшують вплив на навколишнє середовище [199]. У такому разі алгоритми виконують функції технічної, консультаційної чи організаційної допомоги, яка не впливає на склад авторів твору архітектури, однак тут є необхідність визначити суб'єкт, відповідальний за правильність такої допомоги. Це може бути розробник відповідного штучного інтелекту, якщо відповідно до ліцензії на використання він надає такі гарантії, або компетентний і, за визначеної законом необхідності, спеціально сертифікований спеціаліст, зокрема інженер, який зможе експертно проаналізувати надані відповіді.

Технології штучного інтелекту можуть застосовуватися для так званого інформаційного моделювання будівель (BIM). Так, для управління проектами можуть вводитися геометричні дані, відомості про матеріали та інша відповідна інформація. Штучний інтелект може аналізувати дані BIM, виявляти потенційні конфлікти чи зіткнення, оптимізувати графіки та допомагати в управлінні проектами, таким чином покращуючи координацію та зменшуючи помилки в процесі будівництва [199]. Проте й за таких умов штучний інтелект виконує функцію інструмента, що допомагає не стільки пошуку архітектурного рішення, скільки оцінці його інженерно-технічних особливостей, що можуть впливати на подальшу експлуатацію створеного об'єкта архітектури. Тому погодимося із зазначеною вище думкою стосовно

відповідальності за шкоду, завдану внаслідок використання штучного інтелекту, така відповідальність має покладатися насамперед на кваліфікованого, належним чином проінструктованого користувача. Водночас розробник штучного інтелекту має надати достатньо детальні інструкції, дотримання яких має фіксуватися зокрема в порядку, подібному до авторського і технічного нагляду.

Доцільно також зауважити, що всі дії користувача повинні ретельно фіксуватися за допомогою технічних засобів і зберігатися принаймні протягом строку позовної давності, які встановлююся у відповідних відносинах. Це може здійснюватися як вручну, так і автоматизовано за допомогою спеціального програмного забезпечення.

У контексті можливих законодавчих механізмів врегулювання охоронної сфери відносин із використання штучного інтелекту, зокрема й пов'язаних зі створенням твору архітектури як об'єкта, у якому тісно поєднані авторсько-правові та речово-правові аспекти, що й ставить питання про відповідальність автора твору архітектури, якої немає в авторів інших об'єктів авторських прав, також варті уваги положення Акту про штучний інтелект [165], прийнятого Європарламентом у березні 2024 року.

У ст. 17 зазначеного акту встановлюються вимоги до системи управління якістю для постачальників систем штучного інтелекту з високим рівнем ризику пропорційно до розмірів організації постачальників. Мінімальний перелік аспектів, які мають бути враховані постачальниками, зокрема таких: стратегія відповідності нормативним вимогам, також процедурам оцінки відповідності та процедурам керування модифікаціями системи штучного інтелекту з високим рівнем ризику; методи, процедури та систематичні дії, які будуть використовуватися для проектування, контролю проектування та верифікації проекту системи штучного інтелекту високого ризику; методи, процедури та систематичні дії, які будуть використовуватися для розробки, контролю та забезпечення якості; процедури перевірки, випробування та валідації, які мають проводитися до, під час і після розробки

системи штучного інтелекту високого ризику, а також частоту, з якою вони повинні виконуватися; технічні специфікації; системи та процедури керування даними, включаючи отримання даних, збір даних, аналіз даних, маркування даних, зберігання даних, фільтрацію даних, інтелектуальний аналіз даних, агрегацію даних, збереження даних та будь-які інші операції щодо даних, які виконуються до та для мета розміщення на ринку або введення в експлуатацію систем штучного інтелекту високого ризику; встановлення, впровадження та підтримка системи постмаркетингового моніторингу; процедури, пов'язані зі звітуванням про серйозний інцидент; обробка зв'язку з національними компетентними органами, іншими відповідними органами, включаючи ті, що надають або підтримують доступ до даних, нотифікованими органами, іншими операторами, клієнтами чи іншими зацікавленими сторонами; системи та процедури для обліку всієї відповідної документації та інформації; управління ресурсами, включаючи заходи, пов'язані з безпекою постачання; рамки підзвітності, що встановлюють відповідальність керівництва та іншого персоналу щодо всіх аспектів, перелічених у цьому параграфі.

З цивілістичного погляду тут також є цікавим формулювання «високого ризику», наявність якого зумовлює необхідність дотримання всіх цих вимог, та дотичність його до використання для створення творів архітектури. Так, проаналізувавши положення Акту, бачимо, що в п. 2 додатку III до нього однією зі сфер, використання у якій систем штучного інтелекту, свідчить про належність їх до систем штучного інтелекту високого ризику є критична інфраструктура. Сюди віднесено відповідні системи, призначені для використання як компоненти безпеки в управлінні та експлуатації критичної цифрової інфраструктури, дорожнього руху або в постачанні води, газу, опалення чи електроенергії, що можуть бути застосовані в проектуванні об'єктів архітектури.

Тож бачимо, що встановлено достатньо детальний перелік заходів, за допомогою яких можна встановити межі відповідальності постачальника з

разі завдання шкоди через використання систем штучного інтелекту. Так, дотримання цих вимог означатиме, що постачальник систем штучного інтелекту вжив всіх необхідних заходів, необхідних для запобігання заподіяння шкоди або мінімізації обсягу завданих збитків.

Іншим питанням, що стосується суто творчого боку охорони прав на твори архітектури, а саме одного з найбільш поширених видів порушень у цій сфері – плагіату (п. 1 ч. 2 ст. 53 Закону України «Про авторське право і суміжні права»), що означає опублікування твору або його частини у незмінному або видозміненому вигляді, включаючи опублікування перекладу іншомовного твору або його частини, під іменем особи, яка не є автором цього твору [98]. Опублікування (п. 33 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права») – це поширення твору, фонограми, відеограми у будь-який спосіб розповсюдження або доведення до загального відома публіки [98]. Тобто це не обов'язково друк, цим визначенням може охоплюватися й створення твору архітектури, у якому використано інший твір архітектури або його частини без зазначення автора. Тим більше, що для творів архітектури у ст. 28 закону встановлено заборону навіть на приватне копіювання в порядку вільного відтворення творів в особистих цілях [98].

Тут з використанням штучного інтелекту пов'язано два аспекти. Системи штучного інтелекту, які генерують зображення на основі текстових підказок користувача та принципу дифузії навчальних зображень, можуть видати результат, який відрізняється від якогось із зображень, але дуже неістотно, і не здійснити посилання на майже скопійоване зображення. Цей процес наразі не є контрольованим. Тому архітектор, що бажає долучити до проєкту якусь зображення до проєкту, насамперед повинен або впевнитись, що підказок, введених у генератор зображень достатньо багато для того, щоб уникнути такого результату, або ж здійснити подальше ручне коректування такого зображення. Таким чином це буде його власним творчим внеском, який свідчитиме про дотримання ознаки оригінальності цього твору. Варто погодитися, що архітектор – це митець, який безумовно зазнає впливу та

натхнення від архітектурних робіт інших авторів, тому межа між натхненням і плагіатом є складним питанням [207, с. 145]. Мета полягає не лише в тому, щоб захистити такі елементи, як витіюваті жалюзі або художні форми димарів, а скоріше захистити весь твір архітектора, залишаючи стандартні елементи вільними для майбутніх інновацій [171, с. 303]. Тож у цьому випадку, за наявності спору, може стати в нагоді комплексне застосування положень розглянутих у підрозділі 1.2. доктрин, що можна підсумувати як врахування кількості зусиль, застосування професійних умінь і навичок, мінімум творчості, достатній для того, щоб відрізнити форму втілення твору архітектури від інших таких творів.

Другий аспект використання штучного інтелекту – як програмного продукту, інструменту розпізнавання й аналізу подібних елементів, який може бути використаний для обробки зокрема зображень спірних творів архітектури та математично встановити коефіцієнт їх подібності, що може бути долучений до доказування в таких спорах. При цьому зазначені вище положення оцінки оригінальності твору мають встановлюватися тільки людиною.

Висновки до розділу 2

1. Створення об'єктів архітектури неможливе без інтелектуальної творчої діяльності архітектора, не зважаючи на застосування для цього комп'ютерних технологій. Штучний інтелект, особливо високого рівня, може імітувати творчу діяльність, однак ця діяльність обмежена тільки даними, на яких навчається штучний інтелект, та не містить компоненту творчості, яка властива тільки людині.

2. За загальним правилом генерування штучним інтелектом художніх об'єктів за чинним законодавством України творчістю не є, і на такі об'єкти виникають права особливого роду (*sui generis*). Однак якщо комп'ютерні програми використовуються для створення творів як інструмент діяльності

автора, який може довести свій вагомий творчий внесок, то такі твори можуть набувати правової охорони.

3. Твори архітектури є складними об'єктами права інтелектуальної власності та відповідно авторського права як з погляду процесу їх створення, так і через особливості їх експлуатації у формі будівель і споруд, що часто пов'язані з підвищеною відповідальністю, яка повинна покладатися на особу, що є деліктоздатною, а здійснювати контроль і архітекторський нагляд повинен архітектор як фахівець і автор. Тому участь фізичної особи у створенні твору архітектури наразі формальною, такою, що не становить інтелектуального, творчого внеску, бути не може.

4. Створення творів архітектури за замовленням у разі, якщо замовник, який не є архітектором, однак зробив істотний внесок у створення архітектурного рішення, може бути підставою виникнення співавторства архітектора та замовника. Тобто в такому разі особисті немайнові права автора твору архітектури можуть виникати і в архітектора, і в замовника твору архітектури, про що має зазначатися у відповідному договорі. Пропонуємо доповнити статтю 31 Закону України «Про архітектурну діяльність» відповідним положенням про можливість визнання співавторами архітектора і замовника, у яких за такої умови виникають особисті немайнові та майнові права автора.

5. Архітектурна діяльність є складним поняттям, яке охоплює авторсько-правові відносини створення творів архітектури, втілення у різних формах, зокрема розробка проєктів та зведення об'єктів (будівель і споруд), а також відносини по виконанню робіт, зокрема проєктно-пошукових та будівельних, та наданню послуг з консультацій, експертиз та технічного нагляду. Авторський нагляд як елемент відносин архітектурної діяльності є правом та обов'язком архітектора. До архітектурної діяльності також законом віднесено освіту та науку в цій сфері як елемент підготовки фахівців, для якої також можуть використовуватися твори архітектури у формі об'єктів та проєктів.

6. Правовий статус архітектора як суб'єкта архітектурної діяльності та автора твору архітектури згідно з чинним законодавством України пов'язується з підвищеними вимогами до його кваліфікації, що виявляється не тільки у вимогах до рівня освіти, а й в отриманні кваліфікаційного сертифікату, що дає йому змогу створювати об'єкт архітектури не тільки як форму втілення об'єкта інтелектуальної власності, а й будівлю чи споруду, придатність до експлуатації якої він гарантує власним підписом. Вимоги до правового статусу архітектора є елементом юридичного критерію кваліфікації візуального твору саме як твору архітектури.

7. Застосування штучного інтелекту для створення твору архітектури автоматизує низку процесів, що його супроводжують, та може відбуватися для двох основних цілей: для візуалізації архітектурного рішення та подальшого його фіксування в проєкті та для здійснення різного роду розрахунків.

8. У випадку візуалізації бажаного вигляду твору архітектури за допомогою штучного інтелекту архітектор може долучити його до проєкту в якості ескізу, креслення чи моделі, здійснивши його фаховий аналіз з погляду придатності до подальшого втілення. Тоді такий об'єкт набуває значення елементу проєкту і відповідно правової охорони як об'єкт авторського права. При цьому долучення такого об'єкта до проєкту в жодному разі не знижує його рівень правової охорони, тобто проєкт є тільки об'єктом авторського права, а не, наприклад об'єктом права особливого роду в розумінні ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

9. Використання штучного інтелекту для інженерно-технічних розрахунків та пошуку й обробки інформації, необхідної для зведення об'єкта архітектури має значення консультативної або організаційної допомоги, що не містить ознак творчості, тому за жодних умов не може впливати на обсяг авторських прав архітектора.

10. Створення твору архітектури незалежно від форми його втілення як тривалий багатоетапний процес, що містить і суто художні, і технічні

елементи (будівельні норми), які згідно з чинним законодавством України повинні бути обов'язково враховані, навряд чи можна відносити до юридичних вчинків, тому що в переважній більшості випадків натепер вони створюються для введення їх у цивільний оборот, тобто спрямовані на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, тобто є правочинами.

11. Положення статті 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» зазначають про виникнення тільки прав особливого роду (*sui generis*) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, відрізняючи їх від творів, створених фізичними особами з використанням комп'ютерних технологій. При цьому вважаємо, що об'єкти, згенеровані штучним інтелектом, за замовчуванням вважаються неоригінальними. Проте закон дає теоретично можливість фізичній особі довести свій творчий внесок та визнати, що штучний інтелект було використано як інструмент для створення твору, а не як генератор неоригінальних об'єктів.

12. Містобудівна документація, яка містить архітектурні рішення та передана за договором замовнику, який є органом публічної влади, змінює правовий режим з об'єкта авторського права на нормативно-правовий чи адміністративний акт, які вже об'єктами авторського права не є.

13. Особисті немайнові права та майнові права автора твору архітектури може мати будь-яка особа, яка своєю творчою діяльністю брала участь у створенні такого твору або й створила його самостійно. Однак здатність власними діями реалізовувати деякі з цих, такі як право та обов'язок здійснювати авторський нагляд, пов'язана із отриманням архітектором кваліфікаційного сертифікату. Водночас автор, який не має кваліфікаційного сертифікату має право уповноважити на це іншу кваліфіковану особу.

14. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності на твори архітектури може здійснюватися за допомогою низки правочинів, таких як: ліцензія на використання об'єкта авторського права (зокрема і

публічна ліцензію на використання об'єкта авторського права); ліцензійний договір; договір про створення за замовленням і використання об'єкта авторського права; договір про передання (відчуження) майнових авторських прав; трудовий договір (контракт).

15. Формулювання норм абз. 2 ч. 1 ст. 1113 ЦК України та абз. 2 ч. 1 ст. 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права» містить суперечність, оскільки зазначає про передання об'єктів та майнових прав, що суперечить правовій природі групи договорів про передання майнових прав інтелектуальної власності. Тому пропонується внести відповідні зміни.

Абз. 2 ч. 1 ст. 1113 ЦК України викласти в редакції «Предметом договору про передання майнових прав не можуть бути майнові права, яких не існувало на момент укладання договору, та майнові права на об'єкти, яких не існувало на момент укладання договору».

Абз. 2 ч. 1 ст. 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права» визначити а такій редакції: «Предметом договору про передання (відчуження) майнових прав на об'єкти авторського права і об'єкти суміжних прав не можуть бути майнові права, яких не існувало на момент укладення договору, а також майнові права на об'єкти, яких не існувало на момент укладення договору».

16. Ліцензія, що видається на використання твору архітектури, окремо чи за ліцензійним договором, є виключною, якщо інше не передбачено договором, на відміну від ліцензій, що видаються на використання інших видів творів.

17. Використання публічних ліцензій як оперативних цифрових інструментів для створення об'єктів архітектури здається проблематичним з огляду на право та обов'язок автора проекту брати участь у зведенні об'єкта архітектури або уповноважувати для цього іншу особу, яка повинна мати належну для цього кваліфікацію. Натомість публічні ліцензії на використання творів архітектури в навчальній та науковій діяльності є цілком ймовірною.

18. Специфіка охоронної сфери правовідносин стосовно творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту, полягає в застосуванні способів захисту й заходів відповідальності у двох аспектах. По-перше, застосування способів захисту щодо авторських прав на ці твори, та інших прав, що пов'язані з авторськими. По-друге, застосування способів захисту, що стосуються шкоди, яка може бути завдана у зв'язку з використанням штучного інтелекту. З огляду на це особливо важливими у цій сфері є превентивні заходи, які мають вживатися як державою у вигляді вимог до розробників та користувачів штучного інтелекту, так учасниками цих відносин в порядку самозахисту.

19. Особливим способом захисту прав щодо творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту, поки вони не визнані законом як такі, що завжди є творами внаслідок обов'язкової участі архітектора у процесі їх створення, є визнання авторського права на твори, створені фізичною особою з використанням штучного інтелекту, за умови, що така фізична особа доведе свій інтелектуальний, творчий внесок у створення такого твору.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі проведено теоретичне узагальнення та вирішення наукового завдання, яке полягає в отриманні нових результатів у формі наукових висновків щодо визначення правового режиму творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту, правової природи відносин, пов'язаних зі створенням та використанням цих творів, виявлення та надання аргументованих пропозицій для подолання законодавчих прогалин та усунення проблем правового регулювання у цій сфері. Ключовими результатами роботи є такі висновки.

1. Твір архітектури – це об'єкт авторського права, для кваліфікації якого необхідна наявність двох видів критеріїв: фізичних та юридичних. Фізичний виявляється у низці його зовнішніх ознак, таких як галузь створення (спорудження будівель, містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтних утворень) та форма втілення (креслення, ескізи, моделі будівель чи споруд, збудовані будівлі чи споруди, плани населених пунктів тощо). Юридичний критерій означає вимогу Закону України «Про архітектурну діяльність» щодо відповідності твору архітектури будівельним нормам і правилам.

2. Факт використання штучного інтелекту для створення творів архітектури з урахуванням вимог чинного законодавства України не може означати їх кваліфікацію як неоригінальних об'єктів права особливого роду (*sui generis*), оскільки під час створення творів архітектури, втілених у різних формах, участь автора твору, тобто його інтелектуальний, творчий внесок у їх створення, на всіх її етапах є обов'язковою, більше того, він несе відповідальність, зокрема й цивільно-правову, за відповідність результату втілення цього твору в будівлі чи споруді будівельним нормам та правилам, естетичним та іншим вимогам.

3. Автором твору архітектури, що був створений з використанням системи штучного інтелекту та набув правової охорони як об'єкт цивільних

прав, є творець, або ліцензований користувач системи генеративного штучного інтелекту, що здійснив вагомий особистий внесок для його створення з урахуванням значної кількості підказок, які, як інтелектуальний, творчий внесок, зробили цей твір оригінальним. У цьому разі штучний інтелект є інструментом створення, а не автоматичного генерування. Таким автором може бути архітектор, що має кваліфікаційний сертифікат, а також замовник твору архітектури, проте тільки в співавторстві з кваліфікованим архітектором, який є необхідним суб'єктом відносин створення твору архітектури.

4. Зображення, згенеровані штучним інтелектом для візуалізації авторського задуму на різних етапах архітектурної діяльності, та долучені архітектором до проєкту, за юридичною природою мають ознаки ескізів та креслень, а їх наявність у проєкті не зменшує інтелектуального, творчого внеску архітектора та відповідно не скасовує оригінальність твору архітектури, втіленого у проєкті та об'єкті архітектури.

5. Участь архітектора у всіх етапах створення твору є і його правом, і обов'язком, а здійснення авторського нагляду можна визнати правообов'язком архітектора, що має кваліфікаційний сертифікат, а отже порушення, пов'язані з невиконанням і неналежним виконанням умов такої участі, є підставами його юридичної відповідальності за шкоду, завдану внаслідок нездійснення або неналежного здійснення авторського нагляду.

6. Плани населених пунктів, які затверджені уповноваженими органами публічної влади у встановленому законодавством порядку (зокрема, Законом України «Про основи містобудування»), або проєкти таких планів, що створюються в межах здійснення функцій органами публічної влади, не є об'єктами авторського права згідно з п. 3 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» як акти органів державної влади, органів місцевого самоврядування, офіційні документи політичного, законодавчого, адміністративного і судового характеру (закони, укази, постанови, рішення, державні стандарти тощо), а також їх проєкти.

7. Оригінальність твору як новела чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права» та оціночне поняття визначається за допомогою понять власної інтелектуальної, творчої діяльності автора та творчих рішень, тобто використовує категорію творчості. Творчість притаманна винятково людині, оскільки для цього потрібне усвідомлення себе та навколишньої дійсності, розуміння меж і можливостей, здатність осмислювати усвідомлюване та втілювати результати цього осмислення у якісно нову форму, на що спроможна тільки людина. Тому тільки людина є автором твору.

8. Штучний інтелект як елемент системи правовідносин є об'єктом, оскільки не має власної волі та свідомості як фізична особа або фізичних осіб, які діють від імені юридичної особи. На сьогодні надання штучному інтелекту елементів правового статусу, зокрема громадянства, не має жодного функціонального навантаження, крім символічного. Воно не наділяє штучний інтелект ні правоздатністю, ні діє- та деліктоздатністю.

9. Специфіка твору архітектури полягає в непритаманному іншим творам поєднанні авторського права на твір архітектури та права власності та об'єкт архітектури, що пов'язаної з його призначенням для безпосереднього використання не тільки з естетичними, а й з суто практичними цілями, що зумовлює підвищену відповідальність за результат його втілення, а використання для цього штучного інтелекту може мати ознаки джерела підвищеної небезпеки.

10. Категорії правового режиму об'єкта та правового статусу суб'єкта цивільних правовідносин визначають межі та обмеження в правовому регулюванні відповідних відносин, тобто є втіленням імперативного елементу в загалом диспозитивних засадах приватноправового регулювання. Їх спільною визначальною ознакою є цільова спрямованість правового регулювання відносин, яка висловлює волю держави як регулятора суспільних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук Г. Тенденції розвитку технологій штучного інтелекту: економіко-правовий аспект. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 3. С. 84–101.
2. Андрощук Г. Штучний інтелект: економіка, інтелектуальна власність, загрози. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2021. № 2. С. 57–74.
3. Басай О. В. Теоретичні проблеми підстав виникнення цивільних прав та обов'язків у сфері інтелектуальної власності : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2014. 400 с.
4. Бельтюкова Є. М. Правове регулювання наступництва майнових прав інтелектуальної власності за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. ун-т «ОЮА». Одеса, 2019. 200 с.
5. Бернська конвенція про охорону літературних та художніх творів від 09.09.1886 року, ратифікована Верховною Радою України 25 жовтня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text.
6. Бисага Ю. М., Белов Д. М., Заборовський В. В. Штучний інтелект та авторські і суміжні права. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2023. Випуск 76. Ч. 2. С. 299–304.
7. Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри : версія для консультацій / Відп. Г. Румянцев. Київ, 2024. 30 с. URL: <https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A8%D0%86.pdf>.
8. Бондаренко А. О. Кримінальна загроза штучного інтелекту. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2018. С. 156–157. URL: http://sej.org.ua/1_2018/44.pdf.

9. Вакарюк Л. Основні підходи до розуміння поняття «правовий режим». *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 196–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_12_37.
10. Великанова М. М. Відшкодування шкоди, завданої використанням технологій штучного інтелекту, як спеціальний делікт. *Нове українське право*. 2021. Вип. 3. С. 17–21.
11. Вербицька А. О. Твір архітектури як об'єкт авторського права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 (081 – Право) / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2018. 237 с.
12. Верес І. Поняття та види особистих немайнових прав авторів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 10–15.
13. Вечерський В. В. Архітектура. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Архітектура>.
14. Волинець В. Вплив штучного інтелекту на сучасне мистецтво: можливості та виклики. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2023. Т. 6. № 1. С. 21–31.
15. Воліна Т. Навіть якщо твір породить штучний інтелект, автором може бути лише людина. *Закон і бізнес*. 1378. 14.07–20.07.2018. URL: <https://zib.com.ua/ua/133716.html>.
16. Греков Є. А. Авторське право на твори архітектури : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2007. 208 с.
17. Греков Є. А. Проблеми застосування в законодавстві України поняття твору архітектури як об'єкта авторського права. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 34. С. 258–265. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2006_34_42.
18. Греков Є. А. Проблемні аспекти визначення автора твору архітектури в законодавстві України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 36. С. 328–335. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2007_36_53.

19. Даниленко О. В. Правовий режим грошей як об'єктів цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 - Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О. В. Даниленко ; наук. кер. роботи В. Л. Яроцький ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : б. в., 2017. 224 с.

20. ДБН А.2.2-3:2014 «Склад та зміст проектної документації на будівництво». Київ, Мінрегіон України, 2022. URL: https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3022061165539755805/2023-01-24/e1b8ce85-2a40-4095-a380-9e5d9c637912.pdf.

21. Деякі питання професійної атестації виконавців окремих видів робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2011 р. № 554. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-2011-%D0%BF#Text>.

22. Дмитренко В. В. Договори у сфері інтелектуальної власності за законодавством України. *Challenges of legal science and education: an experience of EU countries and introduction in Ukraine*: Collective monograph. Frankfurt (Oder): Izdevniecība «Baltija Publishing», 2021. С. 150–169. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/84/2172/4708-1?inline=1>. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-007-0-9>.

23. Дмитренко В., Дмитренко В. Архітектура як сектор креативних індустрій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 37. Т. 1. 2021. С. 54–60.

24. Дмитренко В. Особливості договору про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 24–28.

25. Дмитришин В. Законодавчі новели щодо розпорядження правами інтелектуальної власності. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 47–55.

26. Договірні форми розпорядження майновими правами на об'єкти авторського права : монографія / За наук. ред. Мироненко Н. М. НДІ ІВ НАПрН України. Київ : Інтерсервіс, 2014. 218 с.

27. Документація. *Словник української мови* в 11 т. URL: <https://slovnkyk.ua/index.php?sword=%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>.
28. ДСТУ-Н Б А.2.2-11:2014. Настанова щодо проведення авторського нагляду за будівництвом. [На заміну ДБН А.2.2-4-2003; чинний від 2015-07-01]. Київ, 2015. 10 с.
29. Дубовой А., Загребельна Н. Теоретичні аспекти визначення змісту юридичної відповідальності в системі права. *Legal Bulletin*. 2003. № 8. С. 17–23. <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2023-08-17-23>.
30. Еннан Р. Є. Моральні (особисті немайнові) права автора: концептуальні засади та юридична природа. *Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного, ІТ та Інтернет права* : матеріали П'ятої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 28 травня 2021 р.). Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2021. С. 35–43.
31. Еннан Р. Загальні засади правового регулювання інтелектуальної, творчої діяльності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2015. № 6. С. 10–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Triv_2015_6_3.
32. Євков А. М., Рубан О. О., Тупицька Є. О. Проблематика використання Open Source компонентів на умовах вільних публічних ліцензій у розробці програмних продуктів. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 11. С. 169–177. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-11-9349>.
33. Жорнокуй Ю. М. Роль штучного інтелекту в корпоративному управлінні: сучасні реалії та виклики майбутнього. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 117–120. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/25>.
34. Жорнокуй Ю. М. Штучний інтелект: питання відповідальності на сучасному етапі розвитку доктрини. *Форум Права*. 2024. № 79 (2). С. 118–127. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10933572>.

35. Жорнокуй Ю. М. Юридична особа vs штучний інтелект: проблематика визнання правосуб'єктності. *Європейські перспективи*. 2024. № 3. С. 91–97. <https://doi.org/10.32782/ep.2024.3.14>.
36. Загоруй Л. М., Загоруй І. С. Превентивний захист цивільних прав: перспективи розвитку. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 2(46). С. 92–100.
37. Зязюн І. А. Мистецтво. Енциклопедія освіти : 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 560–562.
38. Івасішина Н. В., Гуряк Л. В. Дотримання авторського права на об'єкти архітектури: стан, проблеми та порівняння норм свободи панорами. *Комунальне господарство міст*. 2016. Вип. 129. с. 56–60.
39. Ізбаш О. О. Організаційні цивільні правові відносини, що виникають при здійсненні авторських прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. О. Ізбаш; кер. роботи О. І. Харитонова; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2013. 20 с.
40. ІТ право / за заг. ред. проф. О. С. Яворської. Львів: Видавництво «Левада», 2017. 470 с.
41. Капіца Ю. М. Тексти, музика, зображення, що створюються штучним інтелектом: до визначення моделі правової охорони. *Інформація і право*. № 1(36)/2021. С. 45–54.
42. Карнаухова А. Як дизайнери та архітектори використовують ШІ у роботі. URL: <https://speka.media/yak-dizaineri-ta-arxitektori-vikoristovuyut-si-u-roboti-p1w76x>.
43. Каткова Т. Г. Штучний інтелект в Україні: правові аспекти. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 46–55. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.8>.
44. Клейменова С. М. Співвідношення понять «оригінальність» та «творчість» як ознаки об'єктів авторського права. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. Том 25. Випуск 2 (37). 2023. С. 7–9.

45. Кметик-Подубінська Х. І. Твір архітектури як об'єкт авторського права. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2022. С. 101–105. URL: http://lsej.org.ua/6_2022/24.pdf.
46. Ковтун А. В. Законодавство України у сфері інтелектуальної власності в умовах воєнного стану. *Створення, охорона, захист і комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності*: матеріали VI Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнародною участю, присвяченої Міжнародному дню інтелектуальної власності. (м. Київ, 26 квітня 2023 р.): ел. збірник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. С. 74–81. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/56775/1/P74-81.pdf>.
47. Кодинець А. Договірні відносини у сфері передання майнових прав інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2/2015. С. 5–13.
48. Кодинець А. О. Цивільно-правове регулювання зобов'язальних інформаційних відносин: монографія. Київ: Алерта, 2016. 582 с.
49. Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
50. Корнєєва С. Р. Теоретичні підходи до визначення поняття та правового регулювання штучного інтелекту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2021. Вип. 66. С. 50–55.
51. Косович В. М. Авторське право на об'єкти архітектурної діяльності: колізії і конкуренції норм. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2022. № 3. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-3-01-01/2022-3-01-01>.
52. Костенко О. В., Костенко В. В. Правова відповідальність та ідентифікація суб'єктів і об'єктів зі штучним інтелектом (ІОТ). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №. 1. С. 159.
53. Кочкодан І. В. Особливості впливу суб'єктивного права інтелектуальної власності на формування інституту цивільно-правової

відповідальності за його порушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2013. Вип. 23. Ч. I. Т. 1. С. 222–226.

54. Кошелєва К. О. Проблема надання правосуб'єктності штучному інтелекту. *Юрид. бюлетень*. 2019. Вип. 11. Ч. 1. С. 60–66.

55. Куць Н. М. Перспективи штучного інтелекту та комп'ютеризації в мистецтві. *Мехатронні системи і комп'ютерні технології. Автоматизація та комп'ютерні системи*. С. 227–228. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/13762/1/NRMSE2019_V2_P227-228.pdf.

56. Мазуренко С. В. Авторське право в сфері архітектури. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 735–738.*

57. Мазуренко С. Вільні ліцензії Creative Commons: поняття, ознаки, правова природа, інструменти. *Юридичний вісник*. 2019. № 1. С. 76–86.

58. Мазуренко С. В. Правова охорона творів архітектури: міжнародний досвід. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 52–58. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/253822/251104>.

59. Майданик Л. Віртуальний об'єкт як виклик для класичних підходів у речовому праві. *Право та інновації*. 2019. № 2. С. 59–64.

60. Майданик Л. Поняття оригінальності твору в авторському праві: досвід ЄС, Україні та інших зарубіжних країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 32–36. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/10/7.pdf>.

61. Макарчук В. В. Поняття «правовий статус особи» в теоретично-правовій літературі. *Право.ua*. 2015. № 3. С. 18–23.
62. Марценко Н. Правовий режим штучного інтелекту у цивільному праві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4. С. 91–98. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/884>.
63. Мироненко Н., Работягова Л. Твір архітектури як об'єкт договірних відносин. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. № 6. С. 10–18.
64. Міліцина К. Об'єкти, створені за допомогою штучного інтелекту і штучним інтелектом безпосередньо, та авторське право США. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 343–346.
65. Міліцина К. М. Перспективи об'єктів, створених на основі штучного інтелекту, з позиції авторського права Китайської Народної Республіки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. № 95. С. 27–34.
66. Міліцина К. М. Еволюція критерію оригінальності в авторському праві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. № 96. С. 56–62.
67. Мінка Т. П. Онтологічна характеристика правового режиму. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 123–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2012_3_28.
68. Мічурін Є. О. Правова природа штучного інтелекту. *Форум права*. 2020. № 5. С. 67–75. URL: https://forumprava.pp.ua/files/067-075-2020-5-FP-Michurin_9.pdf.
69. Мічурін Є. О. Приватне ІТ-право : навч. посіб. / Є. О. Мічурін. Харків : Право, 2021. 176 с.
70. Музика Т. О., Маслова-Юрченко К. О. Авторські права в навчанні та використанні штучного інтелекту: правове регулювання, правозастосовна практика та етичні питання в Україні та за кордоном. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2024. № 3 (73). С. 115–122.

71. Музика Т. О. Конструкція прав особливого роду (*sui generis*) та оціночні поняття: питання співвідношення. *Актуальні питання юридичної науки в дослідженнях молодих вчених: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки та 30-річчя Національної академії правових наук України* (м. Київ, 18 травня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 228–232.

72. Музика Т. О. Об'єкти прав за чинним законом України «Про авторське право і суміжні права»: правова природа та систематизація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 188–191.

73. Музика Т. О. Оригінальність твору як оціночне поняття за чинним законодавством України про авторське право та з урахуванням сучасної інформаційної етики. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 5. С. 22–27.

74. Надьон В. В., Даниленко О. В. Роль штучного інтелекту в цивільних правовідносинах в країнах ЄС, Україні та інших країнах. *Право.UA*. 2023. №4. Ч. 2. С. 194–201.

75. Надьон В. В., Рубан О.О. Аналіз положень ЄС та України щодо впровадження штучного інтелекту (роботів) у суспільне життя. *Європейські перспективи*. 2024. № 1. С. 201–206. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/EP-2024-1/EP_2024_1_201.pdf.

76. Надьон В. Імплементация норм ЄС в українське законодавство щодо впровадження штучного інтелекту. *Європейські перспективи*. 2024. № 3. С. 314–321. URL: <https://ep.unesco-socio.in.ua/archive/2024-3/>.

77. Ніколаєва О. В. Доктринальні підходи щодо специфіки цивільно-правового режиму творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту. *Доктрина приватного права: традиції та сучасність* : Матеріали ХХ наук.-практ. конф., присвяч. 100-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 4 лют. 2022 р.) / Нац. юрид. ун-т ім.

Ярослава Мудрого, Каф. цивіл. права № 1, Каф. цивіл. права № 2. 2022. С. 466–470.

78. Ніколаєва О. В. Питання цивільно-правової кваліфікації творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав у сучасних умовах в Україні*: матеріали Науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 16 грудня 2022 р.). Харків, 2022. С. 239–243.

79. Ніколаєва О. В. Підстави надання правової охорони творам архітектури, створеним з використанням штучного інтелекту. *Правова позиція*. 2023. № 4 (41). С. 26–30. <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-4.5>.

80. Ніколаєва О. В. Правовий режим творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. № 1 (57). С. 215–222. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1\(57\).280835](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1(57).280835).

81. Ніколаєва О. В. Проблеми відповідальності автора, пов'язані зі створенням творів архітектури з використанням штучного інтелекту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 200–204. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/48.pdf.

82. Павлюк Н. М. Правова природа та поняття цивільних правовідносин: загальнотеоретичне дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 100–102. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/21>.

83. Павлюк О. Зеленський розповів про план відновлення України: держави Заходу допоможуть з відновленням регіонів. URL: <https://susilne.media/231989-zelenskij-rozpoviv-pro-plan-vidnovlenna-ukraini-derzavi-zahodu-dopomozut-z-vidnovlennam-regioniv/>.

84. Павлюк О. Критерії охороноздатності об'єктів авторського права, створених із використанням технологій штучного інтелекту:

міжнародно-правовий досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 6. С. 59–64.

85. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95–98.

86. Пасенко Т. А. Правовий статус суб'єктів авторського права на твори архітектури. Кафедра інтелектуальної власності ЧНУ ім. Б. Хмельницького. URL: <http://intellect21.cdu.edu.ua/?p=326>.

87. Петришин О. В. Правовий режим. *Велика українська юридична енциклопедія*. Харків : Право, 2016. Т. 3. Загальна теорія права. С. 530–533.

88. Підпригора О. А. Поняття авторського права. *Часопис цивілістики: наук.-практ. журнал*. 2012. Вип. 13. С. 28–38.

89. Позова Д. Д. Перспективи правового регулювання штучного інтелекту за законодавством ЄС. *Часопис цивілістики*. Вип. 127. С. 116–120.

90. Посібник для суддів з інтелектуальної власності / Бенедисюк І. М. та ін. Київ : К.І.С., 2018. 424 с.

91. Постанова Верховного Суду у справі № 916/808/18 від 22 груд. 2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108058905>.

92. Права людини в епоху штучного інтелекту: виклики та правове регулювання / Шадська У. та ін. 2024. 42 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1YLb1X8wCMQi3g8LjPsERa2b58GM1fRS2/view>.

93. Правовий статус штучного інтелекту обговорили експерти Business & Legal IT forum. URL: <https://pravo.ua/pravovyi-status-shtuchnoho-intelektu-obhovoryly-eksperty-business-legal-it-forum/>.

94. Право інтелектуальної власності: навчальний посібник / Еннан Р. Є., Кулініч О. О., Мазуренко С. В., Менсо І. В., Романадзе Л. Д. Київ: Алерта, 2016. 492 с.

95. Право інтелектуальної власності України: конспект лекцій / В. М. Крижна, Н. Є. Яркіна; за ред. В. І. Борисової. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. 112 с.

96. Прилипко Д. Штучний інтелект та авторське право. *Теорія і практика інтелектуальної власності*: науково-практичний журнал. 2021. № 2. С. 16–22.

97. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>.

98. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>.

99. Про авторський та технічний нагляд під час будівництва об'єкта архітектури: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2007 № 903. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/903-2007-п>.

100. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20.05.1999 № 687-ХІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text>.

101. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 06.09.2005 № 2807-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text>.

102. Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються майнових прав на твір : постанова КМУ від 27 грудня 2001 р. № 1756. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1756-2001-%D0%BF#Text>.

103. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності : постанова пленуму Вищого господарського суду України від 17.10.2012 р. № 12. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 6. С. 57–68.

104. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав : Закон України від 15.05.2018 № 2415-VІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19#Text>.

105. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

106. Про затвердження ДБН А.2.2-3:2014 «Склад та зміст проектної документації на будівництво»: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 04.06.2014 № 163. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/v0163858-14>.

107. Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав: постанова Кабінету Міністрів України від 18 січ. 2003 р. № 72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72-2003-%D0%BF#Text>.

108. Про затвердження Порядку державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються майнових прав на твір: наказ Міністерства економіки України від 16.08.2023 № 11319. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1760-23#Text>.

109. Про основи містобудування: Закон України від 16.11.1992 у ред. від 16.10.2020 № 2780-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text>.

110. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 № 3687-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>.

111. Про охорону прав на промислові зразки: Закон України від 15.12.1993 № 3688-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text>.

112. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>.

113. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.

114. Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2024 р. № 320-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-2024-%D1%80#Text>.

115. Прохазка Г. А. Штучний інтелект в міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 153–155. URL: http://lsej.org.ua/2_2022/33.pdf.

116. Радутний О. Е. Мораль і право для штучного інтелекту та цифрової людини: закони робототехніки та «проблема вагонетки». *Інформація і право*. 2019. № 3 (30). С. 78–95.

117. Розгон О. Організаційні форми трансферу технологій в інноваційному процесі. *Право та інновації*. 2021. № 1 (33). С. 14–21.

118. Рябченко Ю. Оригінальність твору: законодавчі новації та перспективи їх реалізації. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2023. № 1–2. С. 25–33.

119. Сабура С. О. Творчість і штучний інтелект: проблеми співвідношення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. Т. 2. С. 14–17. URL: http://lsej.org.ua/3-2_2020/5.pdf.

120. Семенюк О. С. Складні об'єкти права інтелектуальної власності: дис. ... канд. юрид. наук / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад», Хмельн. обл. рада, Хмельницьк. ун-т управління та права ім. Л. Юзькова. Одеса, 2021. 221 с.

121. Сібільов М. Поняття правового режиму приватного права. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 4 (27). С. 106–116.

122. Стецюк М. Штучний інтелект навчився створювати архітектурні проекти без участі людини. URL: <https://ecotech.news/architecture/604-shtuchnij-intelekt-navchivsya-stvoryuvati-arkhitekturni-proekti-bez-uchasti-lyudini.html>.

123. Стрельник В.В., Демченко А.М., Мироненко А.О. Правове поєднання права інтелектуальної власності та технології штучного інтелекту. *Приватне та публічне право*. 2020. № 4. С. 50–53.
124. Тарасенко Х. Ю. Охорона прав інтелектуальної власності у сфері будівництва : дис. ... канд. юрид. наук / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2022. 243 с.
125. Тарасенко Х. Ю. Право на використання об'єктів інтелектуальної власності у сфері архітектури. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. № 70 (2022). С. 203–209. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/257551/254379>.
126. Тимошенко Є. А. Штучний інтелект як суб'єкт права інтелектуальної власності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 328–332.
127. Токарева В. О. Щодо питання творчості та штучного інтелекту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). С. 55–58.
128. Трихліб К. О. Правовий статус. *Велика українська юридична енциклопедія*. Харків : Право, 2016. Т. 3. Загальна теорія права. С. 534–536.
129. Тупицька Є. О., Євков А. М., Рубан О. О. Особливості венчурного інвестування стартапів на розробку програмного забезпечення. *Форум Права*, 2024. 80(3). С. 65–74. <http://doi.org/10.5281/zenodo.12591932>.
130. Уткіна М. С. Можливість віднесення творів, створених штучним інтелектом, до об'єктів інтелектуальної власності. *Правові горизонти*. 2019. № 17 (30). С. 42–46. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/75123/1/Utkina_Artificial_Intelligence.pdf.
131. Ухвала Верховного Суду від 08.02.2024 у справі № 925/200/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116984639>.
132. Харитонов Є. О. Класифікація цивільних правовідносин. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/307aa480-737b-4ac4-801e-3b115865fab8/content>.

133. Фесенко Є. В. Особливості спадкування авторських прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Є. В. Фесенко ; наук. кер. роботи А. Г. Бірюкова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : б. в., 2018. 19 с.
134. Цивільне право (загальна частина) : навч. посібник / О.В. Кіріяк, Ю.П. Пацурківський, М.М. Гудима-Підвербецька. Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с.
135. Цивільне право : підручник : у 2 т. / за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т.1. 656 с.
136. Цивільне право : підручник : у 2 т. / за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 2. 816 с.
137. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
138. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар: пояснення, тлумачення, рек. з використ. позицій вищ. суд. інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців. Т. 6 : Право інтелектуальної власності / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків, 2011. 582 с.
139. Чабан О. Авторське право на архітектуру збудованого багатоповерхового житлового будинку. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 47–50.
140. Черевко П. П. Загальні особисті немайнові права автора в механізмі правової охорони твору. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №4. С. 126–131.
141. Чому землетрус на кордоні Сирії та Туреччини був таким катастрофічним. *TEXTY.ORG.UA*. 2023-02-07. URL: <https://texty.org.ua/fragments/108905/chomu-zemletrus-na-kordoni-syriyi-ta-turechchyny-buv-takym-katastrofichnym/>.
142. Чубоха Н. Ф. Принцип розумності у цивільному праві України: поняття та особливості застосування. *Науковий вісник Ужгородського*

національного університету. Серія ПРАВО. 2013. Вип. 21. Ч. 1. Т. 1. С. 290–292.

143. Шимон С. І., Лупало О. А. Правовий режим службового твору як об'єкта авторських прав: законодавчі новели. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/35.pdf.

144. Шишка Р. Б. Охорона права інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект : монографія. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 368 с.

145. Штефан А. Об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою (штучним інтелектом) без безпосередньої участі людини: перший світовий досвід правової охорони. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2023. № 1–2. С. 75–85.

146. Штефан О. О. Поняття об'єкта авторського права та критеріїв його охороноздатності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2006. №6. С. 3–8.

147. Штучний інтелект як суб'єкт авторського права. URL: <https://ayaremchuk.com/en/press-center/347-shtuchnij-intelekt-yak-sub-ekt-avtorskogo-prava.html>.

148. Шуба І. В. Штучний інтелект – автор чи інструмент в руках людини? *Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. / М-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Видавничий центр КНУКіМ, 2021. С. 363–366.

149. Щербак Н. М, Уткіна М. С. Теоретико-методологічні підходи до визначення штучного інтелекту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 214–217.

150. Явор О. А., Тупицька Є. О., Маслова-Юрченко К. О. Особливості цивільно-правового регулювання договірних відносин венчурного інвестування в Україні. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 122–127. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/2_2024/18.pdf.

151. Яворська О. С. Презумпція творчого характеру праці, результатом якої є об'єкт інтелектуального права: теорія та практика застосування. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 23. С. 78–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2017_23_19.

152. Як інтегрувати генеративний ШІ в архітектурний проєкт. URL: <https://www.adobe.com/ua/products/firefly/discover/generative-ai-in-architecture.html>.

153. Яковлєв О. А. «Правовий режим»: підходи до визначення поняття. *Право та інновації*. 2015. № 2. С. 80–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2015_2_15.

154. Якубівський І. Є. Договір у механізмі правового регулювання відносин інтелектуальної власності. *Вісник Національної академії правових наук України* / редкол.: В. Тацій та ін. Харків: Право, 2020. Т. 27. № 2. С. 64–76.

155. Якубівський І. Є. Набуття, здійснення та захист майнових прав інтелектуальної власності в Україні : монографія / І. Є. Якубівський. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 522 с.

156. Якубівський І. Є. Проблеми набуття, здійснення та захисту майнових прав інтелектуальної власності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2019. 520 с.

157. Якубівський І. Є. Проблеми правового регулювання колективного управління майновими авторськими та суміжними правами в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Вип. 68. Ужгород: УжНУ, 2021. С. 80–85.

158. Якубівський І. Є. Цивільно-правовий режим об'єктів, згенерованих штучним інтелектом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. № 82. Т. 2. С. 355–361.

159. Якубівський І. Є. Юридична природа публічних ліцензій у сфері авторського права і суміжних прав. *Право та інновації*. 2015. № 2 (10). С. 19–26.

160. Яроцький В. Л. Вплив цифровізації на окремі сфери цивільно-правового регулювання. *Цивільне право України: погляд у майбутнє* : збірник наукових праць до 70-річчя з дня народження Наталії Семенівни Кузнєцової / за заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. О. Кота. Одеса : Вид-во «Юридика», 2024. С. 601–618.

161. Яроцький В. Л. Приватноправовий примус в цивільних охоронних правовідносинах. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. Т. 25. № 1. С. 219–235.

162. About CC Licenses. URL: <https://creativecommons.org/share-your-work/cclicenses/>.

163. Act on Copyright and Related Rights (Copyright Act, as amended up to Act of June 23, 2021), Germany. *WIPO Lex*. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/21825>.

164. Aoki H. Discussion of Copyright Protection for AI-created Works in Japan. *L'entreprise et l'intelligence artificielle – Les réponses du droit*. Toulouse, 2022. P. 269–276. URL: <https://books.openedition.org/putc/15405#bodyftn4>.

165. Artificial Intelligence Act : Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32024R1689>.

166. Beijing Internet Court A Civil Judgment (2023) Jing 0491 Min Chu No. 11279 (2023). URL: <https://english.bjinternetcourt.gov.cn/pdf/BeijingInternetCourtCivilJudgment112792023.pdf>.

167. Bonadio E., McDonagh L., Arvidsson Chr. Intellectual Property Aspects of Robotics. *European Journal of Risk Regulation*. 4/2018. URL: <https://ssrn.com/abstract=3329014>.

168. As I, Pal S, Basu P. Artificial intelligence in architecture: Generating conceptual design via deep learning. *International Journal of Architectural Computing*. 2018. № 16(4). 306–327. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/1478077118800982>.

169. Autodesk Forma: Cloud-based software for early-stage planning and design. URL: <https://www.autodesk.com/products/forma/overview?term=1-YEAR&tab=subscription>.

170. Avila Negri S. M. C. Robot as Legal Person: Electronic Personhood in Robotics and Artificial Intelligence. *Front. Robot. AI*, 23 December 2021 Sec. Ethics in Robotics and Artificial Intelligence Volume 8. 2021. <https://doi.org/10.3389/frobt.2021.789327>.

171. Bradberry L. J. Putting the House Back Together Again: The Scope of Copyright Protection for Architectural Works. *76 La. L. Rev.* (2015) Available at: <https://digitalcommons.law.lsu.edu/lalrev/vol76/iss1/14>.

172. Case C-5/08 Infopaq International A/S v Danske Dagblades Forening (Reference for a preliminary ruling from the Højesteret). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62008CJ0005_SUM&from=EN.

173. Case of Mastromatteo v. Italy (Application no. 37703/97). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-60707%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-60707%22]}).

174. Case of Osman v. the United Kingdom (87/1997/871/1083). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-58257%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58257%22]}).

175. Civil Law Rules on Robotics : European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017IP0051#ntc3-C_2018252EN.01023901-E0003.

176. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016P/TXT>.

177. Chatterton E., Lung W. Legal protections for AI-generated work in China. *The Global Legal Post*. Febr., 16 2024. URL: <https://www.globallegalpost.com/news/legal-protections-for-ai-generated-work-in-china-45229593>.

178. Chesterman S. Artificial Intelligence and the Limits of Legal Personality. *International & Comparative Law Quarterly*. Volume 69. Issue 4. October 2020. PP. 819–844. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020589320000366>.

179. Copyright Basics. *University of Michigan Library Research Guides*. URL: <https://guides.lib.umich.edu/copyrightbasics/copyrightability>.

180. Cock Buning M. Chapter 19. Artificial Intelligence and the Creative Industry: New Challenges for the EU. *Paradigm for Art and Technology by Autonomous Creation : Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence / W. Barfield, U. Pagallo (eds)*. Edward Elgar, 2018. P. 511–535. DOI: <https://doi.org/10.4337/9781786439055.00032>.

181. Copyright Act 1994 No 143. New Zealand Legislation. URL: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/1994/0143/latest/DLM345634.html>.

182. Copyright Amendment Act 1994. URL: https://copyright.gov.in/Documents/Notification/Copyright_Amendment_1994.pdf.

183. Copyright and Related Rights Act, 2000. URL: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2000/act/28/enacted/en/html>.

184. Copyright, Designs and Patents Act, 1988. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents>.

185. Copyright Law of Japan : February 2020 Edition. URL: <https://www.cric.or.jp/english/clj/index.html>.

186. Copyright Law of the People's Republic of China. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/466268>.

187. Copyright Law of the United States (Title 17) and Related Laws Contained in Title 17 of the United States Code. URL: <https://www.copyright.gov/title17/>.

188. Copyright Ordinance : Cap. 528. URL: https://www.elegislation.gov.hk/hk/cap528?xpid=ID_1438403328148_001.

189. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single

Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj>.

190. European Commission – Intellectual Property and the Rise of AI. URL: <https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/jrc114868.pdf>.

191. FEIST PUBLICATIONS, INC., Petitioner v. RURAL TELEPHONE SERVICE COMPANY, INC. : U. S. Supreme Court. No. 89-1909. Argued Jan. 9, 1991. Decided March 27, 1991. URL: <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/499/340>.

192. Florian, M.-C. “This House Does Not Exist” Uses AI to Generate Images Inspired by ArchDaily's Modern Architecture Projects. *ArchDaily*. September 07, 2022. URL: <https://www.archdaily.com/988606/this-house-does-not-exist-uses-ai-to-generate-archdaily-style-images-of-modern-architecture>.

193. Future of Artificial Intelligence Act of 2017, 115th Congress (2017-2018). URL: <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/4625/text>.

194. Guadamuz A. Artificial intelligence and copyright. URL: https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2017/05/article_0003.html.

195. Kircher J. International Copyright Law – A Comparison of the USA and Germany. URL: <https://hofa-college.de/en/blog/international-copyright-law-a-comparison-of-the-usa-and-germany/>.

196. Koos S. Artificial Intelligence as Disruption Factor in the Civil Law: Impact of the use of Artificial Intelligence in Liability, Contracting, Competition Law and Consumer Protection with Particular Reference to the German and Indonesian Legal Situation. *Yuridika*. Vol. 36. No 1. Jan 2021. P. 235–262. URL: <https://doi.org/10.20473/ydk.v36i1.24033>.

197. Maidanyk L. Artificial Intelligence and Sui Generis Right: A Perspective for Copyright of Ukraine? *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. № 3(11). P. 144–154.

198. Mann P. Who owns the copyright of architectural works and designs? P. 733–747. URL: <https://www.irbnet.de/daten/iconda/CIB20117.pdf>.

199. Matoso M. Will Artificial Intelligence Replace Architects? *ArchDaily*. URL: <https://www.archdaily.com/1007802/will-artificial-intelligence-replace-architects>.

200. Mize J. R. From the Outside In: Napoleon Sarony's Portrait of Oscar Wilde, 1882. *Ransom Center Magazine*. April 28, 2014. URL: <https://sites.utexas.edu/ransomcentermagazine/2014/04/28/from-the-outside-in-oscar-wilde/>.

201. Murray M. D. Copyright, Originality, and the End of the Scenes a Faire and Merger Doctrines for Visual Works. *Law Faculty Scholarly Articles*. 665. 2006. P. 779–860. URL: https://uknowledge.uky.edu/law_facpub/665.

202. Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (artificial intelligence act) and amending certain union legislative acts : COM/2021/206 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021PC0206>.

203. Rao D. Responsible innovation in the age of generative AI. URL: <https://blog.adobe.com/en/publish/2023/03/21/responsible-innovation-age-of-generative-ai>.

204. Seizing the opportunities of safe, secure and trustworthy artificial intelligence systems for sustainable development: draft resolution General Assembly United Nations. March 11, 2024. P. 1–8. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4040897?v=pdf>.

205. Sharma B., Anusha R. The Concept Of Originality In Copyright Law. URL: <https://www.zestip.in/the-concept-oforiginality-in-copyrights/>.

206. *Sheldon v. Metro-Goldwyn Pictures Corporation*, 81 F.2d 49 (2d Cir. 1936) : US Court of Appeals for the Second Circuit. January 17, 1936. URL: <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/81/49/1475281/>.

207. Simatupang T. H., Nugroho T. W. A., Lukito I., Ginting A. R. Study on the Application of the Concept of Substantial Similarity for the Protection of Architectural Works Towards Renewal of the Copyright Law in Indonesia.

Advances in Social Science, Education and Humanities Research. Nov. 2021. P. 142–146. URL: [10.2991/assehr.k.211112.018](https://doi.org/10.2991/assehr.k.211112.018).

208. Singh R. Understanding the Concept of Originality under Copyright Law in India. *Law Mantra Think Beyond Others*. Vol. 2. Issue 9. URL: <https://journal.lawmantra.co.in/wp-content/uploads/2015/08/11.pdf>.

209. Sookman B. Copyright and Generative AI: Understanding Recent Chinese Court Decisions. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=d73da3c3-e7ad-4f6f-b7cc-0657bc6a720b>.

210. Stability.ai Response to United States Copyright Office Inquiry into Artificial Intelligence and Copyright. DocumentCloud. URL: <https://www.documentcloud.org/documents/24117937-stabilityai-stable-diffusion-etc>.

211. Strashinsky B. The principle of reasonability in law as an object of legal security in Ukraine. Принцип розумності в праві як об'єкт правового забезпечення в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. P. 101–105. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1324608>.

212. Tan L.-K., Lau J., Wong H. China: A landmark court ruling on copyright protection for AI-generated works. *Global Litigation News*. MAY 8, 2024. URL: <https://globallitigationnews.bakermckenzie.com/2024/05/08/china-a-landmark-court-ruling-on-copyright-protection-for-ai-generated-works/>.

213. This article was automatically written by Tencent Dreamwriter robot. URL: <https://iplens.org/2021/02/24/this-article-was-automatically-written-by-tencent-dreamwriter-robot/>.

214. This House Does Not Exist: Tap image to design a new house. URL: <https://thishousedoesnotexist.org/a-modern-architecture-home-designed-with-an-exterior-of-exposed-timber-glass/4231154>.

215. This House Does Not Exist: Tap image to let AI generate a new house. URL: <https://thishousedoesnotexist.org/exposed-circular-and-with-a-view/63343026>.

216. Unboxing Artificial Intelligence: 10 steps to protect Human Rights By the Council of Europe Commissioner for Human Rights. URL: <https://rm.coe.int/unboxing-artificial-intelligence-10-steps-to-protect-human-rights-reco/1680946e64>.

217. United States Code. *Office of the Law Revision Counsel of the United States House of Representatives*. URL: <https://uscode.house.gov/>.

218. United States Copyright Office – Copyright Office Issues Report on Copyright and the Music Marketplace. URL: <https://www.copyright.gov/policy/musiclicensingstudy/>.

219. Wainwright O. ‘It’s already way beyond what humans can do’: will AI wipe out architects? *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2023/aug/07/ai-architects-revolutionising-corbusier-architecture>.

220. Wang Y., Zhang J. Beijing Internet Court Grants Copyright to AI-Generated Image for the First Time. *Kluwer Copyright Blog*. URL: <https://copyrightblog.kluweriplaw.com/2024/02/02/beijing-internet-court-grants-copyright-to-ai-generated-image-for-the-first-time/>.

221. Weiser B. ChatGPT Lawyers Are Ordered to Consider Seeking Forgiveness. *The New York Times*. June 22, 2023. URL: <https://www.nytimes.com/2023/06/22/nyregion/lawyers-chatgpt-schwartz-loduca.html>.

222. Zarya of the Dawn Letter : United States Copyright Office. Febr. 21 2023. URL: <https://copyright.gov/docs/zarya-of-the-dawn.pdf>.

ДОДАТОК
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ
ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Ніколаєва О. В. Правовий режим творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2023. № 1 (57). С. 215–222. URL: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/280835/274986>. DOI: 10.20535/2308-5053.2023.1(57).280835.

2. Ніколаєва О. В. Підстави надання правової охорони творам архітектури, створеним з використанням штучного інтелекту. *Правова позиція.* 2023. № 4 (41). С. 26–30. URL: <https://www.legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/4/5.pdf>. DOI: 10.32782/2521-6473.2023-4.5.

3. Ніколаєва О. В. Проблеми відповідальності автора, пов'язані зі створенням творів архітектури з використанням штучного інтелекту. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 4. С. 200–204. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/48.pdf. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-4/46.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Ніколаєва О. В. Доктринальні підходи щодо специфіки цивільно-правового режиму творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту. *Доктрина приватного права: традиції та сучасність* : Матеріали ХХ наук.-практ. конф., присвяч. 100-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (м. Харків, 4 лют. 2022 р.). 2022. № 2. С. 466–470.

2. Ніколаєва О. В. Питання цивільно-правової кваліфікації творів архітектури, створених із використанням штучного інтелекту. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав у сучасних умовах в Україні*: матеріали Наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (м. Харків, 16 груд. 2022 р.). Харків, 2022. С. 239–243.